

KANDIDATUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2011:9

Det progressiva biblioteket Vänstervågen i biblioteksdebatten 1965-75

JESPER STRÖMBÄCK

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Författaren/Författarna**
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	Det progressiva biblioteket: vänstervågen i biblioteksdebatten 1965-75
Engelsk titel:	The progressive library: the left wing movement in the library debate 1965-75
Författare:	Jesper Strömbäck
Färdigställt:	2011
Handledare:	Lars Seldén och Katarina Michnik
Abstract:	The aim of the thesis is to examine the Swedish public library-debate between 1965 and 1975, with a focus on the influence of the New Left movement. The empirical material consists of articles from two library journals, and is studied with the intent to achieve knowledge of the library ideology expressed in context of the socialist movements of the 1960s and 70s. The method used is ideology analysis. Three different areas of debate have been included in the study: issues pertaining to library holdings, problems concerning the workplace and social and outreach activities. Some of the salient and key ideas that often recurs in the material touch upon the dangers of mass market literature, the necessity for an expanded workplace democracy, the importance of social work and the need for a more politically active library. The bureaucracy, centralism and authoritarian tendencies in the library world are criticized, as well as the notion that the library should remain a politically neutral institution. The need to create a library that can serve as a sanctuary from commercial forces is also underlined, as well as the problem with bourgeois high culture alienating users. Overall the left-leaning debate tends to be formulated polemically, and reflect an ongoing generational conflict with a strong criticism of the library world's upper hierarchy.
Nyckelord:	bibliotekshistoria, ideologianalys, biblioteksdebatt, vänstervåg, biblioteksbladet, social rörelse, bibliotek i samhälle, 60-talsvänstern

INNEHÅLL

1 INLEDNING	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	3
1.2 AVGRÄNSNINGAR	3
1.3 DISPOSITION	4
2 TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	5
3 METOD	6
3.1 IDEOLOGIBEGREPPET	6
3.2 ANALYTISKT TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	9
4 KÄLLMATERIAL	11
4.1 BIS OCH BBL	11
4.2 URVALSKRITERIER	12
4.3 KÄLLKRITISKA ÖVERVÄGANDEN	14
5 TIDIGARE FORSKNING	16
5.1 FOLKBIBLIOTEKETS FÖREGÅNGARE	16
5.2 DEN TIDIGA FOLKBIBLIOTEKSUTVECKLINGEN	17
5.3 DEN FORTSATTA BIBLIOTEKSUTVECKLINGEN	21
5.4 DEBATTKLIMATET	24
6 RESULTATREDOVISNING OCH ANALYS	27
6.1 BIBLIOTEKSBESTÅNDET	27
6.1.1 BIBLIOTEKETS CENSUR	27
6.1.2 MASSMARKNADENS CENSUR	29
6.1.3 SYNEN PÅ ANVÄNDARNA OCH BIBLIOTEKETS ROLL	31
6.1.4 SAMMANFATTNING	33
6.2 ARBETSPLATSFÖRÅGORNORNA	34
6.2.1 MEDBESTÄMMANDE PÅ ARBETSPLATSEN	34
6.2.2 SKENDEMOKRATI	36
6.2.3 RATIONALISERINGEN OCH BYRÅKRATINS ELÄNDE	37
6.2.4 SAB OCH SFF	39
6.2.5 SAMMANFATTNING	40
6.3 DEN SOCIALA OCH UTÅTRIKTADE VERKSAMHETEN	40
6.3.1 ETT BIBLIOTEK FÖR ALLA	40
6.3.2 PR OCH UPPSÖKANDE VERKSAMHET	42
6.3.3 ALLAKTIVITETSHUSET OCH DET OPINIONSBLDANDE BIBLIOTEKET	43
6.3.4 SAMMANFATTNING	46
7 SLUTSATSER OCH DISKUSSION	47
8 SAMMANFATTNING	50
KÄLLFÖRTECKNING	52
LITTERATURFÖRTECKNING	56

1 Inledning

Under de senaste åren har folkbibliotekets roll och identitet varit föremål för en relativt livaktig debatt, bland såväl biblioteks- och informationsvetenskapliga forskare som yrkesutövande praktiker. Det är en debatt som utspelar sig mot bakgrund av en rad olika samhällsförändringar, vilka på flera punkter förändrat förutsättningarna för folkbibliotekens uppdrag och verksamhet. Den accelererande utvecklingen av informations- och kommunikationstekniken och konkurrensen från olika kommersiella webbsöktjänster, har exempelvis medfört att biblioteket inte längre har ensamrätt på informationsområdet eller en lika självklar roll som en central informationsförmedlare. Nya konsumtionsmönster och distributionsformer har på liknande vis inneburit att en stor del av den informationssökning som tidigare bedrevs på biblioteken istället har flyttat ut på nätet, samtidigt som pappersboken fått sällskap av flera nya medieformat i folkbibliotekens bestånd. Kommunala nedskärningar och allmänt sjunkande besöks- och utlåningstal har spätt på oron om folkbibliotekets status och överlevnad.¹ På samma gång har utbildningsväsendets expansion och den ökade fokuseringen på informationskompetens och livslångt lärande gjort det möjligt för biblioteken att axla ett mer pedagogiskt ansvar.² Därutöver har olika interna förändringar och innovationer, såsom bibliotekslagstiftningen, införandet av allt fler digitala tjänster, nya organisationsformer, moderna verksamhetskoncept med mera, bidragit till att stimulera diskussionen om folkbibliotekets framtida utveckling.

Frågan om folkbibliotekets identitet och verksamhetsidé är dock inte ny, utan har debatterats med varierande intensitet ända sedan folkbiblioteksväsendets tillkomst. Eftersom folkbiblioteket är beroende av det omgivande samhället, har det under årens lopp varit mer eller mindre tvunget att avpassa sin verksamhet efter de sociala och materiella betingelser som varit rådande för stunden. Folkbiblioteket kan därmed knappast beskrivas som en statisk institution, vars målsättningar och arbetsuppgifter förblivit beständiga i ett historiskt perspektiv. Istället har dess identitet, likväl som bibliotekariékårens professionella självbild, skiftat över tiden och anpassats efter olika yttre omständigheter och influenser. Det räcker med att se till den roll som folkbildningstanken spelat under olika perioder för att få en aning om folkbibliotekets förändringsbenägenhet, och de omväxlande sätt som folkbibliotekets uppdrag och verksamhet omtalats i debatten. Redan i början av 1900-talet deklarerade olika framträdande biblioteksförespråkare, såsom Valfrid Palmgren och Fredrik Hjelmqvist, att den folkbildande funktionen var att betrakta som ett av det nya bibliotekssystemets främsta samhällsuppgifter. Folkbibliotekets pedagogiska uppgift förknippades i det sammanhanget med folkuppfostran och bildningens socialt stabiliserande och samhällsutvecklande effekter, genom formandet av dugliga och samhällsanpassade medborgare.³

Ända fram till mitten av nittonhundratalet präglades folkbibliotekens verksamhet av denna förankring i ett starkt folkbildningsideal. Från 1960-talet och framåt lades dock allt större vikt vid folkbiblioteket som en kulturförmedlande institution, vid sidan av den folkbildande. På 1980- och 90-talet förändrades diskussionen ytterligare genom en ökad fokusering på sådant som flexibilitet och kund Anpassning, vilket framhävde folkbibliotekets roll som serviceföretag på bekostnad av den folkbildande identiteten.⁴

¹ Höglund & Wahlström 2009, s. 6-8.

² Se exempelvis Hansson 2005; Limberg, Hultgren & Jarneving 2002; Limberg & Folkesson 2006; Sundin 2005.

³ Hansson 1999, s. 106-111.

⁴ Hedemark 2009, s. 48; Torstensson 2008, passim.

När Zetterlund (1997) undersökte hur folkbildningsidéerna behandlades inom biblioteksvärlden i mitten av 1990-talet kunde hon konstatera att folkbildningstanken återigen var på väg att omförhandlas och utvecklas. Hon tyckte sig märka en skillnad mellan olika generationer där folkbildningen representerade ett äldre och mer traditionellt biblioteksideal, som överlag verkade ha mindre betydelse för bibliotekariernas yrkesidentitet. Samtidigt förknippades folkbildningen i allt högre grad med det formella utbildningsväsendet och den nya informationstekniken, och sammankopplades därmed med ett instrumentellt behov snarare än ett traditionellt, medborgarbildande ideal.⁵ I en senare undersökning om kommunala beslutsfattares och biblioteksföreståndares syn på bibliotekets folkbildande roll, identifierade Jonsson (2003) en modern pedagogisk diskurs som påbjöd ett i stora drag passivt förhållningssätt. Ett sådant synsätt undviker förmyndarperspektivet och överlåter åt biblioteksanvändarna själva att ta ansvar för sin bildning, snarare än att försöka fostra dem eller ägna sig åt en aktiv påverkan. Jonsson menar att detta nutida pedagogiska förhållningssätt speglar de antaganden som återfinns i en allmän marknadsekonomisk diskurs, där biblioteket i första hand uppfattas som en ren serviceinstitution.⁶ Därifrån är steget relativt långt till den folkbildningstanke som propagerades för i början av 1900-talet, och som inte gjorde någon egentlig åtskillnad mellan bildning och fostran.⁷

Föreställningarna om folkbibliotekets samhällsfunktion och arbetssätt har alltså varierat under olika epoker. En av bibliotekshistoriens huvudsakliga uppgifter bör därför vara att försöka kartlägga, och om möjligt förklara, dessa idémässiga förändringar. En i det sammanhanget intressant period utgörs av det sena 1960-talet och 70-talet, då en aktiv vänsterrörelse uppträdde i hela västvärlden och kom att ha ett betydande inflytande på den politiska och ideologiska debatten. Det framställs ofta som en brytningstid i efterkrigstidens historia, då engagemanget i olika ideologiska frågor tilltog och det intellektuella klimatet både politiserades och radikaliserades. De revolutionära idéströmningar som präglade perioden brukar beskrivas som ett allmänt generationsuppror, där de nya vänsterrörelserna markerade ett uppbrott med det som upplevdes som auktoritära eller konservativa drag i dåtidens samhällsliv. Dessa nya impulser fick även betydelse för folkbiblioteksvärlden, vilket bland annat manifesterade sig i grundandet av biblioteksforeningen Bibliotek i samhälle (BiS) 1969, som i sin programförklaring deklarerade att de vilade på en socialistisk grund och önskade utgöra ett radikalt alternativ till Sveriges allmänna biblioteksforening (SAB).

Dessa vänsterradikala strömningars uppkomst har till följd att sextio- och sjuttio-talet utgör en på många sätt biblioteksideologiskt intressant period, då debatten i allt högre grad kom att präglas av en växande politisk aktivism och nya och vittomfattande förändringsambitioner. Det är dock en epok som inte behandlats i särskilt stor utsträckning inom den bibliotekshistoriska forskningen, vare sig vad gäller den faktiska biblioteksutvecklingen eller debatten om densamma, åtminstone inte i jämförelse med den forskarmöda som ägnats åt den tidiga folkbiblioteksutvecklingen, eller åt de bibliotekstyper som föregick folkbiblioteksväsendet. Avsikten med denna uppsats är därför att bidra med kunskap om denna period och de föreställningar om folkbibliotekets identitet och samhällsroll som präglade dåtidens interna biblioteksdiskussioner. Det görs genom att studera bibliotekspressen under åren 1965 till 1975, för att därigenom identifiera de centrala åsikter som framfördes från vänsterhåll i den interna biblioteksdebatten.

---

⁵ Zetterlund 1997, s. 28-44.

⁶ Jonsson 2003, s. 17-18, 107-113, 176-195.

⁷ Hansson 1999, s. 106-111.

1.1 Syfte och frågeställningar

Den övergripande forskningsfråga som ligger till grund för denna uppsats tar sin utgångspunkt i den vindkantring som skedde i den allmänna kulturpolitiska och ideologiska debatten i mitten av sextio- och sjuttio-åren. Mot bakgrund av det ställs frågan om hur det förändrade debattklimatet kom att påverka den biblioteks-ideologiska debatten, och vilken betydelse det fick för de idéer om folkbibliotekets verksamhet, uppdrag och samhällsroll som präglade dåtidens interna meningsutbyte. Det forskningsproblem som undersökningen avser att behandla fokuserar alltså på den inverkan som 60- och 70-talsvänstern hade på diskussionerna om folkbiblioteket, vilka nya impulser som gjorde sig gällande i debatten samt hur de förhåller sig till tidigare uppfattningar och ideal.

Syftet med uppsatsen är att nå kunskap om de föreställningar från vänsterhåll om folkbibliotekets verksamhet och samhällsroll, som kommer till uttryck i de mer eller mindre biblioteksinterna diskussioner som fördes under sextio- och sjuttio-åren. Målet är att därigenom få veta om vilka ideologiska särdrag som präglade den vänsterinspirerade biblioteksdebatten under den aktuella perioden, hur de passar in i den bibliotekshistoriska kontexten samt förhåller sig till de politiska och ideologiska samhällsströmningar som kännetecknar undersökningsperioden generellt. För att uppnå detta syfte studeras bibliotekspressen mellan åren 1965 till 1975. Bearbetningen av det empiriska materialet görs genom en ideologianalys, utifrån två huvudsakliga frågeställningar:

- Vilka ideologiska positioner kommer till uttryck i det empiriska materialet, och vad kännetecknar dem?
- Hur förhåller sig de ställningstaganden som går att utläsa ur materialet till dåtidens rådande debattklimat och periodens bibliotekshistoriska förutsättningar?

1.2 Avgränsningar

Denna studie avgränsas bland annat genom den problemställning som formulerats, den typ av materialkällor som används samt den tidsperiod som behandlas. Syftet är att utforska debatten om folkbiblioteket, varför diskussioner om andra biblioteksformer – såsom universitetsbibliotek, skol- och gymnasiebibliotek, sjukhusbibliotek, privata företagsbibliotek, myndighetsbibliotek och så vidare – inte omfattas av studien. Det är enbart de debatter som direkt eller indirekt kan knytas till det offentliga folkbibliotekssystemet och dess centrala institutioner och organisationer som avhandlas. Därtill berörs endast de diskussioner som specifikt omtalar svenska biblioteksförhållanden. Fokuset i problemställningen ligger dessutom på den interna biblioteksdebatten, och inte på hur biblioteket förs på tal i allmänna eller mer offentliga sammanhang. Det innebär att analysmaterialet enbart består av källor som hämtats från fackpress med inriktning på folkbibliotekets verksamhetsområde, medan exempelvis den debatt som förekom i dagstidningar och annan populärpress utesluts.

En ytterligare avgränsning utgörs av den period som undersökningen behandlar, det vill säga åren mellan 1965 till 1975. Denna period har valts eftersom den ofta pekas ut som en brytningsperiod i det svenska ideologiska debattklimatet, där andra halvan av sextio-åren inte sällan beskrivs som en tid av ökad vänstervridning som senare konsolideras under det tidiga sjuttio-året. Slutligen avgränsas uppsatsen genom att den

analyserar själva biblioteksdebatten, snarare än förhållandena i den bibliotekspraktiska verkligheten. Analysen är på så sätt ämnesmässigt begränsad till ett särskilt debattområde (det svenska folkbiblioteket) och fokuserar på vad som sägs inom en viss typ av arena (den folkbiblioteksanknutna fackpressen) under en specifik period (1965-75).

1.3 Disposition

Uppsatsens första del består av kapitel 1 till 5. I det inledande kapitlet presenteras uppsatsens ämnesområde och frågeställningar. Därefter följer ett kapitel som kortfattat beskriver den teoretiska utgångspunkt och förförståelse som legat till grund för uppsatsens forskningsdesign. I kapitel 3 redogörs för det ideologibegrepp och den konkreta metod som har utnyttjats i uppsatsens analysarbete. I kapitel 4 redovisas vilket källmaterial som använts i analysen och de kriterier som varit gällande vid urvalet. Det åtföljs av ett kapitel som med hjälp av tidigare forskning tecknar en bild av den bibliotekshistoriska utvecklingen före och under den aktuella undersökningsperioden, samt ger en översikt av förändringarna i det allmänna debattklimatet.

Den andra halvan av uppsatsen utgörs av kapitlen, 6-8, och inleds med en resultatredovisning och analys av det empiriska materialet, uppdelat i tre särskilt framträdande debattområden. I kapitel 7 förs en konkluderande diskussion kring analysresultaten. Slutligen sammanfattas uppsatsen i kapitel 8, som följs av en käll- och litteraturförteckning. I källförteckningen presenteras artikelmaterialet i två separata listor för *Biblioteksbladet* och *Bibliotek i samhälle*. Artikelförteckningen är kronologiskt ordnad och i de fall där flera artiklar härrör från samma nummer presenteras de i samma ordning som numrets egna sidföljd.

2 Teoretisk utgångspunkt

Den teoretiska infallsvinkel som ligger till grund för denna uppsats kretsar kring begreppet *social rörelse*, såsom det framförallt har använts inom den sociologiska forskningen. Även om analysen inte är inriktad på 60- och 70-talsvänstern som helhet, utan enbart på hur den manifesterar sig inom ramen för den interna biblioteksdebatten, menar jag att denna begränsade empiriska företeelse analytiskt kan förstås som en del av en bredare social rörelse. Det innebär att jag betraktar den förskjutning åt vänsterhåll som inträffar inom biblioteksdebatten under den aktuella perioden som ett uttryck för en allmän radikaliseringsvåg, och den biblioteksideologi som formuleras av artikel-författare med vänsterperspektiv, framförallt i *BiS*, som en utlöpare av tidens sociala vänsterrörelse.

Vanligtvis delas forskningen kring sociala rörelser in i fyra separata traditioner, med delvis varierande definitioner av vad som utgör en social rörelse. Det äldsta forskningsparadigmet, den så kallade kollektiva behaviorismen, kombinerar socialpsykologiska och strukturfunktionalistiska ansatser och beskriver kollektivt handlande som ett resultat av olika samhälleliga spänningar. Under 1960-talet efterträddes det av resursmobiliseringsteorin som beskriver sociala rörelser som rationella och målinriktade fenomen, och riktar blicken mot de centrala resurser som krävs för att en rörelse skall nå framgång. Denna inriktning utvecklades under 1980-talet till det politiska processperspektivet, som bland annat fokuserar på de möjlighetsstrukturer som underlättar eller försvårar bildandet av sociala rörelser, deras mobiliseringsstrukturer samt de kulturella inramningsprocesser som styr hur rörelser konstruerar mening och tolkar världen. Den fjärde forskningstraditionen utgörs av identitetsparadigmet, som intresserar sig för kollektiva identiteter och knyter de sociala rörelsernas uppkomst och existens till olika sociala förändringar och övergripande teorier om framväxten av ett alltmer komplext, postindustriellt samhälle.⁸

Min egen förståelse av vad som konstituerar en social rörelse bygger på en relativt allmän och bred definition, såsom den bland annat presenterats av Diani (1992), som förenar aspekter från flera av dessa forskningsperspektiv. Den säger att sociala rörelser är organiserade i informella nätverk, av människor som solidariserar sig med varandra och delar vissa gemensamma föreställningar, vilka är engagerade i en politisk eller kulturell konflikt och primärt står utanför det etablerade systemet.⁹ Detta synsätt kombinerar jag med det kognitiva perspektiv som företräds av Eyerman & Jamison (2006), som menar att en social rörelse inte skall jämföras med en protestgrupp intresserad av en enda fråga eller en särskild organisation, utan i första hand bör förstås som kognitiva praktiker och territorium.¹⁰ I analysarbetet används dock inte de begrepps-paket eller koncept som är specifika för rörelseforskningens olika paradig, likt kollektiv identitet, inramning, möjlighetsstrukturer med mera. Istället fokuseras utslutande på ideologibegreppet, som ett sätt att försöka förstå och tolka den för uppsatsen givna sociala rörelsen. Stor vikt läggs därför vid ideologibegreppet som sådant och dess definition.¹¹

---

⁸ Eyerman & Jamison 2005, s. 15-38; Nordvall 2008, s. 19-20; Wettergren 2005, s. 52-70; Wettergren & Jamison 2006, passim.

⁹ Diani 1992, passim. Jfr Wettergren & Jamison 2006, passim.

¹⁰ Eyerman & Jamison 2005, s. 59.

¹¹ För en beskrivning av ideologibegreppets roll i analysen av sociala rörelser se exempelvis Oliver & Johnston 2000.

3 Metod

I detta kapitel redogörs för den metod som använts vid analysarbetet, det vill säga valet av ideologidefinition samt den praktiska arbetsgångens utformning.

3.1 Ideologibegreppet

Det vetenskapliga ideologibegreppet är ett på många sätt omstritt och mångtydigt begrepp. McLellan (1986) har exempelvis benämnt det som "the most elusive concept in the whole of social science".¹² Ända sedan upplysningstiden har det använts i en rad olika sammanhang med varierande innebörd, vilket medför att det är närmast omöjligt att peka på någon enhetlig eller allmängiltig definition. På grund av begreppets långa och komplicerade historia, vilken gett upphov till en förvirrande mängd av teoretiska perspektiv och användningssätt, är det viktigt att precisera vilken betydelse som begreppet har inom ramen för detta arbete. För att göra det ges nedan några exempel på dess bestämning, för att på så sätt klargöra hur det begrepp som åsyftas i detta arbete förhåller sig till övriga traditioner.

Historiskt går det att urskilja två huvudsakliga sätt att använda begreppet på, ett kritiskt som låter ideologins utfall eller funktion ingå i själva definitionen, samt ett deskriptivt som snarare talar om idé-, värderings- eller normsystem utan att inkorporera ideologins påföljder i själva begreppsbestämningen.¹³ På grund av mångfalden av teoretiska perspektiv är det dock svårt dela in ideologibegreppets många väsensskilda definitioner i en prydlig taxonomi. Somliga teoretiker, såsom Georg Lukács, hävdar exempelvis att ideologiers mening bör sökas i den särskilda klasstillhörighet eller historiska situation de är sprungna ur, medan andra, likt Herbert Tingsten, poängterar det meningslösa med att söka orsaker bortom det som är direkt uttalat. Begreppet kan vara negativt till sin karaktär, såsom det huvudsakligen är hos Karl Marx, eller ha en mer neutral innebörd, som hos Sven-Eric Liedman. Ideologier kan även ges en bred eller snäv definition, förstås som strukturerade formationer eller mer diffusa entiteter, anses vara möjliga att falsifiera genom prövning eller något som i sig självt varken är sant eller falskt et cetera.¹⁴ Det finns sålunda en mängd olika ideologikoncept att utgå ifrån, vilka dessutom inte sällan består av sinsemellan motstridiga attribut och utgångspunkter. Det finns därmed stora möjligheter att anpassa operationaliseringen av ideologibegreppet till de gällande forskningsfrågorna och den aktuella empirin. Valet av vilket ideologibegrepp som skall användas i en undersökning som denna bör dock inte göras lättvindigt, eftersom det har att göra med frågan om vad som undersöks. Det är omöjligt att bearbeta källmaterialet eller genomföra en strukturerad analys utan att på förhand ha klargjort vad det egentligen är som skall efterforskas. Därmed bör valet av begreppsdefinition överensstämna med det givna syftet och problemställningen. I annat fall risker arbetets validitet att gå förlorad.

Bergström & Boréus (2005) menar att det överlag går att urskilja tre olika syften med ideologianalyser, ett beskrivande, ett förklarande samt ett som i en eller annan mening tar ställning. Utifrån denna beskrivning delar de in ideologiforskningen i fem olika inriktningar, beroende på vilken typ av forskningsfrågor och intresseområden som

---

¹² McLellan 1995, s. 1.

¹³ Bergström & Boréus 2005b, s. 150-153; Frenander 1999, s. 9-10; Jonsson 1994, s. 152; Jost 2006, s. 652; Larrain 1979, s. 13-55; Liedman 1980, s. 73.

¹⁴ Bergström & Boréus 2005b, s. 150-153; Eagleton 1994, s. 14-15; Liedman 1980, s. 72-84; Weberman 1997, s. 207. Jfr Gerring 1997, passim; Heeger 1972, passim.

behandlas. Den första inriktningen försöker analysera idéer i bred bemärkelse, såsom de framträder i olika debatter eller sakområden. Den andra har ett tydligare aktörs- perspektiv och undersöker bland annat idéutveckling och ideologier i relation till någon specifik grupp. Den tredje kan beskrivas som en innehållslig idéanalys som ibland vetter åt argumentationsanalysen, och exempelvis har ambitionen att identifiera och syna de resonemang som förekommer i en viss debatt. Den fjärde är en funktionell idéanalys som söker utröna vilka effekter som följer av en viss ideologi eller förklara en ideologis uppkomst och underliggande orsaker. Den femte inriktningen ägnar sig åt kritisk ideologianalys med avsikt att demaskera och kritisera dolda eller dominerande ideologier, likt den ideologikritik som utövades av Frankfurtskolan.¹⁵

Syftet med denna undersökning anknyter främst till den första och andra av dessa inriktningar. Avsikten är att analysera de idéer som kommer till uttryck i den interna biblioteksdebatten och de ideologiska identiteter de ger uttryck för, vilket innebär att syftet omfattar såväl ett särskilt sakområde som ett relativt begränsat antal aktörer. Undersökningen har däremot inte ambitionen att söka logiken i en viss argumentation, utreda vilka effekter som följer av en viss ideologi eller utöva någon form av ideologikritik. Det ideologibegrepp som används är därför både neutralt och deskriptivt och inbegriper inget ställningstagande vad gäller ideologiers uppfattade riktighet eller tänkbara samhällseffekter. Eftersom de ideologier som studeras behandlar synen på folkbiblioteket uttalar de sig dessutom om en förhållandevis liten del av verkligheten. Det rör sig därmed om partiella ideologier vilka är begränsade genom sitt innehålls- omfång, i motsats till mer totala ideologier och bredare samhällsåskådningar som kan rymma föreställningar om en mängd disparata områden.¹⁶ De ideologier som avses är inte heller nödvändigtvis bärare av ett uttalat politiskt innehåll, även om de givetvis kan ha kopplingar och stå i ett hierarkiskt förhållande till en övergripande politisk ideologi.¹⁷ Det ideologibegrepp som avses omfattar därför inga krav på ett specifikt politiskt innehåll, och inte heller några kriterier som stipulerar på vilken abstraktions- nivå ideologin måste befinna sig eller vilka områden den skall uttala sig om.

I stället används ett relativt brett ideologibegrepp som är inlånat från Olivers & Johnstons (2000) bestämning av ideologi som "*a system of meaning that couples assertions and theories about the nature of social life with values and norms relevant to promoting or resisting social change*".¹⁸ Det är en precisering som bär likheter med många andra definitioner, såsom Liedmans (1989) ofta anförda uppdelning av ideologier i *värderingar*, *försanthållanden* och *normer*.¹⁹ På samma sätt som hos Liedman poängterar Oliver & Johnston att ideologier består av en rad verklighets- påståenden i form av olika försanthållanden, vilka förenas med värderingar som anger vad som är bra eller dåligt och normer som pekar på olika föredragna handlings- rekommendationer. Till skillnad från Liedmans definition betonas dock att det rör sig om ett system av idéer ("a system of meaning"), och inte några isolerade eller lösryckta idéer. Oliver & Johnstons definition pekar även på betydelsen av teorier om verklig- heten ("theories about the nature of social life"), vilket understryker ideologiernas systematiska natur samt deras idémässiga och intellektuella egenskaper. Genom att hävda att verklighetsomdömena inte bara består av teorier, utan även av mer eller mindre enkla antaganden ("couples assertions and theories"), framhålls dock spänn- vidden i de idéer som kan ligga bakom verklighetsbeskrivningarna. Termen "teorier"

¹⁵ Bergström & Boréus 2005b, s. 150-151, 155-159.

¹⁶ Heeger 1972, passim; Kilander 1991, s. 34-35.

¹⁷ Frenander 1999, s. 13.

¹⁸ Oliver & Johnston 2000, s. 44.

¹⁹ Liedman 1989a, s. 23-24

använder Oliver & Johnston i detta fall i relativt bred bemärkelse, som en uppsättning föreställningar om hur den sociala verkligheten är arrangerad samt hur den kan förändras eller bibehållas.²⁰

Utöver det så markerar Oliver & Johnston att ideologier har ett utvärderande inslag och föreskriver en viss form av social handling och aktion, vars syfte antingen ligger i att skapa eller motsätta sig olika former av förändring ("promoting and resisting social change"). Med denna begreppsförståelse består ideologier alltså av en kombination av teorier och andra verklighetsomdömen, värderingar och handlingsnormer, vilka tillsammans har betydelse för det individuella och kollektiva handlandet. Genom att bryta ner ideologibegreppet i dess beståndsdelar går det därmed att tänka sig två olika ideologier som delar samma verklighetsuppfattningar och normer men trots det arbetar utifrån skilda grundvärderingar, eller har samma värderingar men olika teorier om verkligheten och så vidare. Det som utmärker ideologier är framförallt det intima samspelet mellan de olika elementen, där det exempelvis är värderingarna och normerna som ger verklighetsbeskrivningarna dess relevans och mening, samtidigt som de idé- och tankemässiga antagandena är centrala för hur ideologin utvecklas och reproduceras.²¹

Valet av denna definition motiveras i första hand av att det rör sig om ett förhållandevis vittomfattande och neutralt ideologibegrepp. Den specificerar inte på vilken nivå ideologin måste befinna sig, vilka subjekt som är bärare av den eller vilka samhällseliga och sociala domäner den bör kunna relateras till. Definitionen omfattar därmed inte bara de allra mest explicita och lätt urskiljbara ideologierna, såsom de politiska ideologierna, utan kan även appliceras på mer begränsade åsiktssystem. Å andra sidan understryker den att ideologier har en viss inre systematisk struktur, samt att de inte bara fungerar som ett sätt att förklara världen utan också motiverar till handling. Ideologin utgör på så sätt den knutpunkt där idé och handling möts.²²

I undersökningen undviks diskursbegreppet eftersom det ofta förknippas med olika socialkonstruktivistiska angreppssätt och premisser, vilka rätt eller orätt tenderar att föra tankarna till en rent idealistisk ontologi.²³ Utan att ge mig in den snåriga debatten om nyttan eller faran med postmodernistiska teoribyggen i historieforskningen,²⁴ kan konstateras att min egen kunskapsteoretiska utgångspunkt snarast kan förstås som en pragmatisk realism, eller den form av kausal realism som beskrivs av Brante (2001).²⁵ Det innebär att jag anser att det finns en historisk verklighet som existerar oberoende av mig själv som observatör, och att den i någon mening går att rekonstruera.²⁶ Det betyder dock inte att jag hemfaller i en blåögd positivism eller menar att det går att komma åt någon absolut sanning om det förflutna. Däremot vill jag hävda att den historiska verkligheten, även om den inte låter sig fångas en gång för alla och de flesta historiska påståenden därför i viss mån är provisoriska, ändå kan efterforskas och beskrivas på ett mer eller mindre giltigt sätt.²⁷ Att jag ansluter mig till en form av svag realism har dock inte till följd att jag förespråkar en renodlat materialistisk historieuppfattning, utan som de flesta andra betraktar jag historieutveckling och

---

²⁰ Liedman 1989a, s. 23-24; Oliver & Johnston 2000, passim.

²¹ Oliver & Johnston 2000, passim.

²² Gerring 1997, s. 972.

²³ Bergström & Boréus 2005a, s. 326; Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 11-12.

²⁴ För en kritik av de realistiska kunskapsteorier som underbygger historievetenskapen se exempelvis Jenkins 1991. För ett försvar av en mer traditionell historieskrivning se exempelvis Evans 2008.

²⁵ Brantes 2001, s. 171-177.

²⁶ Jfr Nilsson 2005, passim.

²⁷ Jfr Brantes 2001, s. 172; Torstendahl 2005, s. 209-214.

samhällelig förändring som avhängig en blandning av idémässiga och materiella faktorer.

3.2 Analytiskt tillvägagångssätt

Ideologianalyser kan rent praktisk utföras med hjälp av en mängd olika analysverktyg, och saknar i stort den metodstringens som går att finna i många andra textanalytiska inriktningar.²⁸ Ett vanligt sätt är att använda på förhand konstruerad idealtypiska modeller av de ideologier som undersöks, med vars hjälp det går att strukturera analysmaterialet och upptäcka mönster i idéinnehållet. En mer induktiv metod går ut på att sortera och analysera materialet enligt olika övergripande dimensioner eller parametrar, vilka utformas utifrån det gällande analysmaterialet.²⁹

Det tillvägagångssätt som följs i denna uppsats följer Liedmans (1989) exempel på en ideologianalytisk arbetsgång, i form av tre huvudsakliga steg.³⁰ Liedman menar att ideologianalyser ofta har att göra med både en manifest och en latent sida, där det manifesta exempelvis kan komma till uttryck i klart formulerade partiprogram, medan det latent snarare befinner sig på djupet och inte låter sig uttolkas lika enkelt. Till skillnad från den delen av ideologin som är omedelbart synlig, bör analysen därför även försöka komma åt de mer svåråtkomliga och fundamentala föreställningar som döljer sig i texten. Denna latent del av ideologin består bland annat av de historiska, sociala och kulturella förutsättningar som präglar det sammanhang där texten skapats, och de olika antaganden som dominerar i denna kontext. Förståelse för den ideologi som undersöks kan inte bara uppnås genom att tolka det som syns på ytan och lätt låter sig citeras, utan analysatorn måste även se till de villkor och åsiktssystem som omger texten vid dess tillblivelse och de sammanhang där den var tänkt att verka. Det innebär att ju längre bort den som analyserar befinner sig från textens ursprungssituation, såväl vad gäller tid som materiell och mental kontext, desto mer besvärlig blir uppgiften. Ideologin rymmer dock inte i sig en manifest och en latent sida, utan dessa bör snarast uppfattas som moment i analysen, och den svåra knut som själva analysprocessen har att försöka lösa.³¹ Avsikten är att därigenom överbrygga det epistemologiska glappet mellan den som bedriver analysen och det objekt som undersöks, vilket låter sig göras genom den form av textförståelse som inte enbart behandlar det intertextuella, utan även beaktar den social praktik som existerar utanför texten.

Analysprocessens mål är, enligt Liedman, därför att blottlägga det som är dolt och latent, och som alltså ligger under den uttalade meningen, för att på så sätt synliggöra de ideologier som texten ruvar på. Ideologianalysen kan därmed beskrivas som en verksamhet där textens latent delar görs synliga. Denna process genomförs stegvis, där varje steg representerar en ny och bredare dimension. Det första steget börjar med ytan och en tolkning av textens språkliga nivå, med avseende på dess lingvistiska egenskaper, dess uttryck och yttre form. Det innebär att fokus ligger på det som är omedelbart synligt i texten. Det är först med det andra steget som den latent delen av ideologin undersöks, genom att texten kopplas till den verklighet den handlar om. Det tredje

---

²⁸ Bergström & Boréus 2005b, s. 171.

²⁹ För exempel på ideologianalytiska studier inom biblioteks- och informationsvetenskapen som använder sig av idealtyper som verktyg se Antonsson & Aspernäs 2007; Hedbom & Lindroos 2010; Holmqvist 2005; Åsfelt 2009. För de som använder sig av dimensioner som verktyg se Alexandersson 2004; Persson 2008; Smångs & Tornbjör 2009.

³⁰ Samma metod används även av Berndtsson & Hildén 2005.

³¹ Liedman 1989a, s. 22-35.

steget i sin tur fullbordar analysen genom att beskriva det sociala sammanhang som texten ingår i.³²

Genom att följa denna mall kan det analytiska tillvägagångssätt som tas i bruk i denna uppsats beskrivas som en process som tolkar texterna utifrån tre olika aspekter. Det är ett arbete som inleds med en undersökning av det som är direkt framträdande i källorna. Vilka åsikter förekommer i texterna, vad hävdas, vad utesluts och vilka föreställningar tas det uttalat avstånd ifrån. Vilka verklighetsomdömen, värderingar och handlingsnormer ger texterna uttryck för, vad framhålls som föredömligt och vilka ställningstagen polemiserar texterna gentemot. Därefter relateras texterna till den kontextuella verklighet de är sprungna ur, genom att de placeras in i dåtidens bibliotekshistoriska situation och rådande debattklimat. Det förutsätter den form av kontextkännedom som gör det möjligt att tolka texterna utifrån de materiella och idémässiga förutsättningar som präglade det sammanhang i vilka de skapats. Slutligen tolkas texterna i förhållande till det specifika sociala sammanhang som de är en del av. Vilka grupper säger de sig företräda, vilka vänder de sig till och vilka opponerar de sig emot. I samband med det hamnar även de mer intertextuella frågorna i förgrunden, genom att texterna betraktas utifrån deras plats i den pågående debatten och vilka positioner de intar i förhållande till andra texter.

---

³² Bergström & Boréus 2005b, s. 166-170; Liedman 1989a, s. 22-35; Liedman 1989b, s. 103.

4 Källmaterial

I detta kapitel beskrivs det empiriska material som används i analysen, den urvalsprocess som ligger bakom valet av källmaterial samt de debatter som inkluderats i analysen. Därutöver resoneras kortfattat kring några av de källkritiska frågor som beaktats i källhanteringen och analysarbetet.

4.1 BiS och BBL

I uppsatsen görs en åtskillnad mellan primära och sekundära källor. De sekundära källorna utgörs i detta fall av tidigare forskning, kommentarer och andra generella beskrivningar, vilka är tillkomna efter de händelser eller företeelser de omtalar. Studiens empiriska material, primärkällorna, innefattar de texter som i tid och rum ligger mer eller mindre nära det fenomen som uppsatsen har för avsikt att undersöka. Till skillnad från sekundärkällorna är de vetenskapligt obearbetade och gör ingen uttalad analys i syfte att generera historisk kunskap.³³ Primärkällorna består av tidskriftsartiklar, vilka alla är publicerade i antingen *Biblioteksbladet (BBL)* eller *Bibliotek i samhälle (BiS)*. *Biblioteksbladet* är medlemstidning för Sveriges allmänna biblioteksförning (numera Svensk biblioteksförning), och har sedan starten 1916 varit den ledande facktidskriften i den svenska biblioteksvärlden. *Bibliotek i samhälle* är av betydligt yngre datum och utkom med sitt första nummer först 1969, då BiS grundades som en partipolitiskt obunden förening för biblioteksanställda och andra bibliotekspolitiskt intresserade. 1970 antog föreningen ett nytt program där den vänsterinriktning som redan präglade de första BiS-numren gjordes officiell, genom att det deklarerades att "BiS vill på socialistisk grund verka för ett progressivt biblioteksväsen".³⁴

Det övergripande målet för materialinsamlingen har varit att finna texter som kan knytas till den biblioteksdebatt som fördes under den aktuella perioden, och dessutom kan förmodas innehålla utsagor som på ett eller annat sätt ger uttryck för upphovsmännens föreställningar om folkbibliotekets verksamhet och samhällsroll. Beslutet att använda just dessa två tidskrifter för att besvara uppsatsens problemställning grundar sig på en kvalitativ bedömning av vilket material som på bästa sätt kan anses representera den samlade folkbiblioteksdebatten, och samtidigt erbjuda insikter om de vänster-radikala idéernas genomslag i debatten. Valet bygger på det faktum att de utgör de mest centrala, och allmänt syftande branschtidningarna för den givna undersökningsperioden. Därutöver utges de av två föreningar med olikartad tillkomsthistoria och ideologisk hemvist, och ger därmed ofta utrymme åt texter med diametralt motsatta åsikter, vilket knyter an till uppsatsens syfte att utreda vänsteråsikterna i dåvarande biblioteksdebatt.

Även om dessa två tidskrifter stod för den bredaste biblioteksdebatten, utgavs också en hel del annan biblioteksrelaterad fackpress under den aktuella perioden. Den har emellertid utelämnats ur källmaterialet, bland annat på grund av att den är relativt begränsad till såväl sidantal som ämnesmässigt omfång. Det gäller framför allt Svenska Folkbibliotekarieförbundets olika skrifter, såsom *Meddelanden från Svenska folkbibliotekarieförbundet* (1967-69) och dess efterföljare *SFF-meddelanden* (1970-74) och *Bibliofack* (1974-83), vilka alla är förhållandevis knapphändiga och i första hand informerar om avtalsfrågor och fackliga frågor. Andra tidskrifter, såsom *Bibliotekariesamfundet meddelar* (1971-2000), *SMF-nytt* (1973-83), *Tidskrift för dokumentation* (1949-2004), *I Carlssons klister* (1973-1994) och *Barn och kultur: tidskrift för barn-*

³³ Florén & Ågren 2006, s. 69-71.

³⁴ "BiS' Program" 1970:5, BiS, s. 8-9.

och skolbibliotek (1970-2005), har uteslutits på grund av att de främst är ämnade för studenter, bibliotekarier inom forskningsbibliotek, arkiv- och musevärlden eller andra specifika bibliotekariegrupper, snarare än att vara riktade till folkbibliotekssektorn. Tack vare att källmaterialet är inskränkt till *Biblioteksbladet* och *BiS* förmår det därför inte spegla hela den debatt som fördes i den biblioteksrelaterade pressen. Det innebär att analysmaterialet knappast kan användas för att beskriva den interna biblioteksdebatten i dess totalitet, utan får förstås som en relativt begränsad inblick i de diskussioner som förekom i dåtidens bibliotekspress.

4.2 Urvalskriterier

Vad gäller tidskriftsartiklarna skedde urvalet i två steg. Till att börja med genom en närläsning av alla årgångar av *Biblioteksbladet* och *Bibliotek i samhälle* från 1965 till 1975, ur vilka ett brett urval av artiklar valdes ut. Urvalets fokus låg på de texter som behandlar det svenska folkbiblioteksväsendet i generella termer, och tar ställning i de frågor som har att göra med folkbibliotekens samhällsuppgift, verksamhetsidé och framtida utveckling. Kravet var att texterna bland annat skulle säga något om bibliotekets målsättningar och verksamhetsformer, om dess institutionella och organisationella struktur, om bibliotekariekårens arbetsätt och särskilda kompetensområden, om bibliotekets samhälleliga funktion och dess åligganden gentemot olika användargrupper et cetera. Avsikten med urvalet var att hitta texter med ett ideologiskt innehåll, vilka i sin argumentation ger uttryck för de verklighetsomdömen, värderingar och handlingsnormer som underbygger dess ställningstaganden. Förutom det innehållsmässiga kriteriet genomfördes urvalet även utifrån principen att i första hand texter av debattkaraktär urskiljdes. Källorna består dock inte enbart av rena debatttexter, utan omfattar även ledare, reportage, rapporter, insändare, kommentarer med mera, vilka antingen innehåller utsagor med debattinslag eller informerar om sakområden som debatteras i andra tids- och ämnesmässigt närliggande texter.

Det initiala urvalet genomfördes sålunda utifrån en bred definition av vilka texter som bedömdes vara av tänkbart intresse. Det huvudsakliga kriteriet var att de fanns publicerade i dåtidens bibliotekspress, formulerade argument med relevans för synen på folkbibliotekets verksamhet och samhällsuppdrag, gav uttryck för ideologiska ställningstaganden samt innehöll debattliknande inslag eller på annat sätt ägnade sig åt de ämnesområden som omtalades i den interna biblioteksdebatten. Texterna kan därmed sägas ingå i en gemensam kontext, i och med att de alla är hämtade från bibliotekspressen, och behandlar samma objekt, det vill säga folkbiblioteket, om än med inriktning på olika sakområden och utifrån en mångfald av perspektiv. Artiklar som enbart ägnar sig åt andra länders biblioteksverksamhet, enskilda bibliotek, specifika arbetsmetoder eller olika bibliotekspraktiska bestyr utelämnades. På samma sätt exkluderas även presentationer och recensioner av exempelvis enstaka utställningar och skönlitterära verk, likväl som kortare notiser och annonser samt de texter som uteslutande eller till största del behandlar akademiska bibliotek, skolbibliotek, sjukhusbibliotek med mera.

Det första urvalsförfarandet resulterade i ett relativt brett och spretigt källmaterial. Därför gjordes även ett andra, mer snävt urval för att på så sätt få ett analytiskt hanterligt material, bestående av mer eller mindre typiska exempel på den samlade debattens framträdande ståndpunkter och särdrag. Det viktigaste kriteriet i detta andra urval var att texterna kunde relateras till varandra genom de teman som de behandlar. Målet var att särskilja de texter som å ena sidan föreföll vara representativa och karaktäristiska för de åsikter som förekom i det totala källmaterialet, och samtidigt kunde

förenas tematiskt i kraft av att de omtalar samma biblioteksrelaterade frågor. Ur det samlade källmaterialet urskiljdes på så sätt ett flertal olika debatter vilka framstod som särskilt framträdande, bland annat baserat på en uppskattning av antalet artiklar som innehållsmässigt gick att knyta till dessa debatter och deras textmässiga utrymme i förhållande till allt insamlat material.

Debatterna har jag delat in i tre övergripande kategorier, beroende på vilken typ av frågor som avhandlas. Denna indelning utgör även grunden för analysavsnittets disposition. Den första kategorin består av synen på *biblioteksbeståndet*, som bland annat omfattar de debatter som behandlar låntagarinflytandet på biblioteket, censurfrågorna, principerna för beståndsurvalet och förhållandet till massmarknadslitteraturen. Den andra av *arbetsplatsfrågorna*, vilken berör debatten om relationen mellan olika yrkesgrupper inom biblioteket, biblioteksarbetets organisering samt frågan om medbestämmande på arbetsplatsen. Den tredje och sista kategorin behandlar *den sociala och utåtriktade verksamheten*, och inbegriper de debatter som fokuserar på den uppsökande verksamheten, fängelsebiblioteken, invandrarna som användargrupp, bibliotekets som ett allaktivitetshus och bibliotekets opinionsbildande roll. De ovan nämnda debatterna identifierades som särskilt dominerande i källmaterialet och låg även till grund för det slutgiltiga urvalet, där enbart de texter som tematiskt bedömdes höra hemma i dessa debatter inkluderades i analysmaterialet. Vid sidan av dessa ämnesområden förekommer även debatter kring många andra biblioteksrelaterade frågor i källmaterialet. De har dock uteslutits ur det slutgiltiga urvalet för att de antingen behandlats relativt utförligt i annan forskning, såsom exempelvis de omfattande diskussionerna om bibliotekarieutbildningen och biblioteks datoriseringen,³⁵ eller inte varit möjliga att inkludera på grund av uppsatsens begränsade omfattning.

Trots att det är i det närmaste omöjligt att avgöra hur typiska de budskap och föreställningar som framförs i artiklarna var för den generella biblioteksdebatten, så har i urvalet även tagits hänsyn till spridningen av åsikter och författare. Förhoppningen är att det slutgiltiga urvalet därmed i möjligaste mån skall spegla det insamlade materialet i sin helhet, och inte avvika genom att tilldela vissa upphovsmän eller särskilda tankeelement för stor eller för liten betydelse.

I samband med urvalet gjordes även en relevansbedömning av materialet, inriktad på texternas förklaringskraft i förhållande till den givna frågeställningen, det vill säga i vilken utsträckning de verkligen förmådde bidra med kunskap om de ideologiska särdrag som präglade sextio- och sjuttioalets vänsterinspirerade biblioteksdebatt. Det var alltså en form av validitetsprövning som fokuserade på huruvida de utsagor som samlats in verkligen var adekvata för att studera det problem som jag föresatt mig att undersöka. Urvalet handlade därmed inte bara om att välja lämpliga texter, utan beaktade också källmaterialets konsekvenser för problemställningen, och uppmärksammade möjligheten att behöva förändra uppsatsens frågeställningar och teoretiska ramverk i förhållande till den tillgängliga empirin.³⁶ Sammanställningen av det empiriska materialet skedde även i vetskap om nödvändigheten av att försöka undvika en alltför godtycklig urvalsprocess, varför exempelvis inget material exkluderats av rent utomtextliga skäl, såsom tidsbrist eller personliga åsikter.

---

³⁵ Se exempelvis Sjødell 2000; Malmsten & Oscarsson 2007.

³⁶ Jfr Nilsson 1973, passim; Tosh 1994, s. 64-65; Ågren 2005, passim.

4.3 Källkritiska överväganden

Förutom de överväganden som kan förknippas med de ovan beskrivna urvalskriterierna fästes även avseende på andra källkritiska problem i uppsatsarbetet. Dessa handlar inte så mycket om de kriterier som styr själva materialinsamlingen, utan snarare om källornas användning i analysen. Då syftet med uppsatsen är att försöka fånga det idémässiga och ideologiska innehållet i biblioteksdebatten, har flera av den klassiska källkritikens principer haft relativt begränsad relevans för hur analysmaterialet har behandlats. Det som har eftersökts har i själva verket varit just de tendenser och beroendeförhållanden som den traditionella källkritiken varnar för. Inte heller äkthetsfrågan har varit särskilt aktuell.

Däremot har andra källkritiska grundsatser haft betydelse för hur materialet har använts, och för vilka slutsatser som har förefallit rimliga i analysen. Det rör sig bland annat om den källkritiska aspekt som Ågren (2005) kallar för *synlighet* och den därtill hörande frågan om skillnaden mellan diskurs och praktik. Ågrens synlighetsbegrepp bygger på den källkritiska insikten om att allt inte är lika framträdande i källorna, att vad som syns ofta beror på olika samhällseliga omständigheter samt att ett fenomen frånvaro i källorna inte betyder att det inte har existerat. Källkritikens första uppgift bör, enligt Ågren, därför vara att begrunda vad som är synligt och inte synligt i källorna, och vad det i så fall kan bero på.³⁷ För denna uppsats vidkommande innebär det bland annat att den debatt som återfinns i det insamlade källmaterialet knappast kan sägas ge en heltäckande bild av alla de folkbiblioteksrelaterade frågor som diskuterades under den aktuella perioden. Det rör sig alltså om den i historisk forskning alltid lika besvärliga frågan om i vilken utsträckning ett förhållandevis smalt källurval kan sägas vara representativt för ett bredare samhällsfenomen. Genom att materialet till största del är begränsat till två tidskrifter, vars innehåll delvis speglar de utgivande föreningarnas särskilda prioriteringar och ståndpunkter, blir bilden av biblioteksdebatten av naturliga skäl ganska snäv och dessutom beroende av de redaktionella besluten inom vardera tidskrift. Det är något som jag har försökt att ta hänsyn till i tolkningsarbetet, även om källornas tystnad är svår att åtgärda på annat sätt än genom ett medvetet problematiserande av de slutsatser som tycks allt för generaliserande, och ett tydliggörande av deras naturliga begränsningar.

I den traditionella källkritiken görs ofta en uppdelning mellan kvarlevor och berättande källor, beroende på vilket sätt de används för att nå kunskap om den historiska verkligheten. Medan en kvarleva är ett resultat av en särskild historisk situation, står berättande källor inte i direkt relation till den situation som omtalas, utan är istället en persons återgivande av någon historisk händelse eller process.³⁸ Jarrick (2005) och Nilsson (2002) menar dock att så gott som alla källor bör betraktas som berättande källor, eftersom de sällan förmedlar rena faktauppgifter utan bygger på författarens historiskt situerade preferenser, försanthållanden och föreställningar. Det innebär att alla efterföljande tolkningar vilar på redan existerande tolkningar i det efterlämnade källmaterialet. Jarrick betonar därför textförståelsen som en central del av det källkritiska metodarbetet, där kunskap om sammanhangen utanför texten och olika intra- och intertextuella förhållanden är nödvändiga.³⁹ Det är en uppfattning som jag ansluter mig till och som har varit styrande för hur jag har närmat mig källmaterialet. Det är en insikt som även legat till grund för uppsatsen metodval, vilken anknyter till det som möjligen kan beskrivas som en ideologikritisk metodtradition där det görs en

---

³⁷ Ågren 2005, s. 253-257.

³⁸ Florén & Ågren 2006, s. 69-74; Tosh 1994, s. 40-43.

³⁹ Jarrick 2005, s. 228-231; Nilsson 2002, s. 182.

tydlig åtskillnad mellan texten och den sociala praktik den ingår i, för att på så sätt möjliggöra en jämförelse mellan dessa två domäner.⁴⁰

I analysarbetet har jag därmed försökt upprätthålla bodelningen mellan debatten och den bibliotekspraktiska verkligheten. Uppsatsens syfte är att utforska de föreställningar om folkbiblioteket såsom de framträder i fackpressen, och inte den faktiska biblioteksverksamheten. Därav följer att källorna inte i först hand har använts för att beskriva de reella biblioteksförhållandena, utan för att komma åt de olika åsiktssystem som går att utläsa ur debatten. Det är därför viktigt att komma ihåg att den analys och de slutsatser som presenteras i denna studie inte nödvändigtvis korresponderar med hur tidens biblioteksverksamhet gestaltade sig i det lokala och dagliga arbetet. I motsats till mer radikalt konstruktivistiska positioner, såsom exempelvis den diskursanalytiska inriktning som företräds av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe,⁴¹ menar jag dessutom att det inte helt självklart går att sätta likhetstecken mellan diskurs och verklighet, mellan tal och handling. Även om diskursen påverkar verkligheten, så innebär det inte att alla objekt och processer skapas diskursivt eller att diskursen är helt bestämmande för den sociala verkligheten.⁴² I analysarbetet har jag därför försökt göra en klar åtskillnad mellan texten och de domäner som ligger utanför det skrivna.

---

⁴⁰ Bergström & Boréus 2005b, s. 166-167.

⁴¹ Bergström & Boréus 2005a, s. 314-319; Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 32-65.

⁴² Jfr Brante 2005, passim.

5 Tidigare forskning

I detta kapitel beskrivs en del av den tidigare bibliotekshistoriska forskning som är av intresse för denna uppsats. Kapitlet används både för att ge en kortfattad forskningsöversikt och samtidigt teckna en bild av folkbiblioteksväsendets utveckling före och under den period som behandlas i analysen. Därutöver redogörs även för tidigare litteratur som behandlar vänstervågen under 1960- och 70-talet. Denna bibliotekshistoriska och samhällsliga kontext ligger sedan till grund för den analys som följer i kapitel 6 och 7.

5.1 Folkbibliotekets föregångare

Innan folkbibliotekssystemet institutionaliserades och blev en integrerad del av den offentliga sektorn, fanns ett flertal biblioteksformer som föregick och i vissa fall samexisterade med de kommunala folkbiblioteken. Vid sidan av det vetenskapliga biblioteksväsendet, som länge fungerade som en värld för sig,⁴³ fanns bland annat en rad olika biblioteksinitiativ som riktade sig till särskilda grupper och befolkningslager och var knutna till specifika intresseorganisationer, såsom arbetar- och studiecirkelbiblioteken eller de filantropiskt syftande läsestugorna och arbetsgivar drivna biblioteken. Ännu tidigare bibliotekstyper står att finna i de kommersiella lånebiblioteken som etablerade sig i en rad europeiska storstäder under andra halvan av 1700-talet,⁴⁴ de läsesällskap som upplevde sin storhetsperiod under 1800-talets första hälft,⁴⁵ samt den sockenbiblioteksverksamhet som bedrevs inom folkskolans och statskyrkans hägn.⁴⁶ Denna mångfald av heterogena biblioteksvarianter med skilda huvudmän, målgrupper och verksamhetsformer utgör folkbibliotekets historiska föregångare. När folkbibliotekssystemet uppstod och växte in i sin moderna institutionella skrud skedde det alltså inte i något tomrum. Dess uppkomst och utveckling ägde rum i ett bibliotekslandskap som redan var befolkat av ett flertal mer eller mindre livskraftiga bibliotekstyper, vilka dessutom bar på sinsemellan olikartade ideologiska identiteter och arv.

Det bildningsarbete som bedrevs inom de stora folkrörelserna, framförallt frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen, ledde i sinom tid till att även dessa rörelser kom att utveckla en omfattande biblioteksverksamhet. De förmodligen tidigaste folkrörelsedrivna biblioteken inrättades på frikyrkligt initiativ på 1870-talet, medan de för folkbildningsarbetet så typiska studiecirkelbiblioteken tillkom under 1900-talets första år. Denna bibliotekstyp utvecklades inom Godtemplarorden som ett resultat av Oscar Olssons omläggning av rörelsens tidigare kursverksamhet, där de böcker som köptes in och cirkulerade bland deltagarna samlades in vid årets slut och på så sätt ledde till upprättandet av gemensamma bibliotek.⁴⁷ Studiecirkelnas ideala arbetssätt var den öppna och jämlika dialogen, där deltagarna skulle vara både företagsamma och engagerade snarare än att enbart tjäna som passiva mottagare av påbjuden kunskap.⁴⁸ Deras arbetsformer och målsättningar skilde sig därmed radikalt från de tidigare sockenbibliotekens verksamhet, som enligt Sjösten (1993) framför allt tjänade som ett verktyg för att realisera statens ambitioner på folkbildningsområdet, med en bildningssyn som i

⁴³ Akatsu 2004, s. 10-17; Bachman 1991, s. 7-12.

⁴⁴ Se Björkman 1992; Jeppson 1981.

⁴⁵ Se Utterström 1959; Östholm 2000.

⁴⁶ Se Burius 1994; Sjösten 1992.

⁴⁷ Hansson 1998, s. 64-65; Torstensson 1994, passim; Torstensson 2008, s. 15; Åkerstedt 1967, s. 40-43.

⁴⁸ Hansson 1998, s. 64-65.

konservativ anda syftade till att disciplinera och uppfostra folket i avsikt att befördra en stabil samhällsutveckling.⁴⁹

Den bildningssyn som utmärkte folkrörelsebibliotekens verksamhet kunde dock variera beroende på moderorganisationernas ideologiska tillhörighet och bildningsmål.⁵⁰ Rydbeck (1995) menar att nykterhetsrörelsen framför allt betonade den enskilda individens förmåga till egen utveckling genom fria och egenhändiga studier, det vill säga ett självbildningsideal som byggde på en traditionellt liberal bildningssyn. Arbetarrörelsens bildningsverksamhet präglades å andra sidan av ett större klassmedvetande, och ingick på ett tydligare sätt i det övergripande reformarbetet, där bildningen uppfattades som ett instrument för att nå bredare samhällsförändringar. Enligt Larsson (1989) uppvisade arbetarrörelsens bildningssyn inte heller samma tilltro till individen som den studiecirkelverksamhet som bedrevs i Oscar Olssons anda, där grundföreställning var att människor kunde råda över sin egen förkovran. Istället pekar han på att arbetarrörelsen ofta hade ett ambivalent förhållande till den arbetande massan, som paradoxalt nog resulterade i ett mer elitistiskt bildningsideal som inte sällan betonade de kultiverande och fostrande uppgifterna.⁵¹

Inte sällan kombinerade folkrörelsernas bildningsideal olika emancipatoriska målsättningar och nyhumanistiska idéer, vilka underströk bildningens frigörande och förädlade potential, med mer idealistiska föreställningar. Folkbildningsarbetet hade därför inte alltid det självständiga tänkandet som yttersta mål, utan förknippades kanske snarare med kulturell fostran och en strävan att förmedla traditionella värden och ett borgerligt kulturarv. I det ingick även att motarbeta den låga och skadliga masskulturen, vilket framför allt gällde den populärlitteratur som tidigare vunnit spridning genom bland annat lånebibliotekens verksamhet. Bibliotekets uppdrag handlade i det fallet inte bara om det rena kunskapsinhämtandet utan betraktades också som ett sätt att försvara det gemensamma kulturarvet och gynna den goda litteraturen.⁵²

5.2 Den tidiga folkbiblioteksutvecklingen

Även om man inte alltid kan peka på några direkta utvecklingslinjer mellan artonhundratalets många biblioteksinitiativ och den folkbiblioteksverksamhet som började växa fram under nittonhundratalets första år, så tillkom de i många fall som ett svar på likartade behov och hämtade näring ur samma idémässiga källor. Liksom sockenbiblioteken utvecklades folkbiblioteken i nära anslutning till utbildningsväsendet och baserade en stor del av sitt existensberättigande på rollen som ett komplement till folkskolan.⁵³ Folkbibliotekens uppkomst kan också ses mot bakgrund av de liberala bildningstankar som föddes ur upplysningen och den franska revolutionen, vars biblioteksrelaterade rötter kan spåras tillbaka till de exklusiva läsesällskapens kunskapsodling och förädlade läskultur. På snarlikt vis kan folkbibliotekens idémässiga upprinnelse sökas i de ofta patriarkalt och filantropiskt färgade bildningsrörelser som uppstod på 1830-talet. Eller i de folkrörelser som under det sena artonhundratalet åtog sig samma folkbildande uppdrag, utifrån en gemensam grundföreställning om kunskapens förädlade kraft och bildningens individuella och civilisatoriska nytta.⁵⁴

---

⁴⁹ Sjösten 1992, passim.

⁵⁰ Hansson 2010, s. 18-19; Hansson 1998, s. 75-78.

⁵¹ Hansson 1998, s. 63-78; Larsson 1989, passim; Rydbeck 1995, s. 32-38.

⁵² Sundgren 2007, s. 80-88, 130-136.

⁵³ Hansson 1998, s. 114-121; Hansson 1999, s. 106-111.

⁵⁴ Gustavsson 1991, 234-235; Sundgren 2007, 42.49.

En liknande bild av biblioteksutvecklingen ger bland annat Nilsson (1999) som pekar på tre huvudsakliga krafter som på olika sätt bidrog till att lägga grunden för folkbibliotekens framväxt. Enligt Nilsson bör folkbibliotekets rötter framför allt sökas hos de personer som var aktiva i folkskolefrågan och ivrade för förbättrade sockenbibliotek, de bildningsliberala grupper som skapade arbetarinstitut och föreläsningföreningar samt de som var engagerade i folkrörelsernas bildningsverksamhet. Dessa grupper kom samtliga att stödja olika former av biblioteksinitiativ som en del av deras övergripande bildningsambitioner och förde livliga diskussioner om bibliotekens förtjänster och framtida utveckling, vilket sammantaget bidrog till att lyfta upp biblioteksfrågan på den politiska dagordningen.⁵⁵ Svedjedal (1993) ger en något annorlunda beskrivning av folkbibliotekets historiska rötter genom att, vid sidan av sockenbiblioteken och föreningsbiblioteken, även peka på betydelsen av den tradition som utgår från de kommersiella lånebiblioteken. För folkbibliotekets del manifesterade sig detta historiska arv, enligt Svedjedal, i ett spänningsförhållande mellan kraven på ett kundanpassat utbud, de folkbildningsidealistiska tankegångarna samt de mer uppfostringsinriktade idealen.⁵⁶

Folkbiblioteksväsendets inrättande kan dock inte uteslutande ses som en logisk förlängning av den tidigare bibliotekshistorien, eller enbart en fortsättning av redan beprövade driftsformer. När folkbiblioteken växte fram i Sverige, och en lång rad andra länder, var det tvärtom en på många sätt helt ny typ av biblioteksmodell som såg dagens ljus. Förebilden var mer eller mindre en amerikansk direktimport och byggde på de anglosaxiska "public library"-idéerna. I dessa nya bibliotek fanns bland annat ambitionen att betjäna hela befolkningen, såväl de högre som de lägre sociala skikten, och inte som tidigare begränsa sig till vissa specifika funktioner eller målgrupper. De skulle även uppvisa en hög standard med välutrustad och genomtänkta lokaler, drivas av en professionell och välutbildad personalkår, ha särskilda avdelningar riktade till barn och ungdomar samt inredas med öppna hyllor fyllda av ett mångsidigt bokbestånd som kunde tillgodose alla samhällsklassers läsbehov. Genom utvidgade öppettider, uppsökande verksamhet och etablerandet av filialbibliotek skulle de öka tillgängligheten och nå ut med sina tjänster till de människor som förmodades vara i behov av dem. Förutom att sprida den nyttiga bildningslitteraturen och förmedla information skulle de även husera underhållnings- och skönlitteratur, och tillerkändes därmed en betydelse för människors rekreation och förströelse, vid sidan av den mer utbildande funktionen. All denna service skulle dessutom vara avgiftsfri för användarna och helst betraktas som en kollektiv och allmännyttig resurs som finansierades av samhället självt, utan att för den skull förvandlas till en ren välgörenhetsinrättning.⁵⁷

Dessa angloamerikanska verksamhetsidéer har problematiserats och nyanserats av ett flertal forskare, vilket gör det svårt att enbart betrakta dem som ett uttryck för en alltmer demokratisk tidsålder eller en okomplicerad utilitarism. I en revisionistisk genomgång av de motiv som 1800-talets amerikanska biblioteksgrundare hade för att stödja verksamhet av folkbibliotekskaraktär, pekar exempelvis Harris (1978) på betydelsen av bibliotekets socialt kontrollerande funktion. Enligt honom utmärktes dåtidens biblioteksfilantropi inte bara upp av humanistiska och liberala visioner, utan uppfattades även som ett medel för att befordra en stabil samhällsutveckling och kultivera de breda folkmassorna i överensstämmelse med borgerliga och konservativa ideal. Det gällde i synnerhet de ständiga vågorna av nyinkomna immigranter som

---

⁵⁵ Nilsson 1999, s. 200-201.

⁵⁶ Svedjedal 1993, s. 788.

⁵⁷ Audunson 1996, s. 30-32; Hansson 2010, s. 20; Torstensson 2008, 11-13; Åberg 1982, s. 64-65.

genom bildning ansågs kunna socialiseras in i det amerikanska samhället. Förhoppningen var att därigenom undvika och desarmera de explosiva sociala konflikter som i annat fall riskerade att hota de etablerade eliterna. Harris hävdar att denna inställning även lämnade avtryck i bibliotekariekåren och bland annat resulterade i en elitistisk och auktoritär attityd till användarna. I anslutning till det menar Garrison (1979) att artonhundratalets amerikanska bibliotekarier gärna uppfattade sitt arbete som ett till stora delar missionerande uppdrag av närmast religiös karaktär, med målet att höja de lågutbildades moraliska och kulturella nivå.⁵⁸

I sin avhandling om den tidiga danska folkbibliotekshistorien lyfter Skouvig (2004) på likartat vis fram de disciplinerande dragen i folkbibliotekens upplysningsverksamhet, vilka framstod som särskilt viktiga i en period då det moderna samhället bröt in och ställde nya och alltmer komplexa krav på såväl individer som samhällsinstitutioner. I en analys av de engelska folkbibliotekens utveckling fram till första världskriget, pekar även Black (1996, 2001) på de övervakande och kontrollerande inslagen i folkbibliotekens och bibliotekariekårens tidiga historia. Han understryker dock att den sociala kontroll som utövades via biblioteken knappast kan beskrivas som en medveten konspiration eller ens en hållning som var särskilt framgångsrik i praktiken, och att det därför svårligen går att tala om biblioteket som en hegemonisk institution. Black framhäver dock bibliotekets socialt stabiliserande och kulturellt civiliserande uppdrag, vars impulser i första hand utgick från utilitaristiska och idealistiska föreställningar hos en relativt välbeställd överklass.⁵⁹

I sin studie av den ideologiska diskursen under folkbibliotekssystemets formativa år, betonar också Hansson (1998) bibliotekets kontrollerande funktion. I sig är det kanske ingen förvånande slutsats, eftersom alla offentliga institutioner kan sägas utöva social kontroll i en eller annan form. Hansson menar dock att den demokratiska fostran av de breda befolkningslagren inte sällan uppfattades som folkbibliotekets mest centrala åtagande, och att dess utformning i stora drag skedde i enlighet med de moraliska, kulturella och i förlängningen även politiska värderingar som omhulldades av den dominerande eliten. Han tycker sig därför kunna urskilja en folkbiblioteksidentitet som till stor del präglades av en immanent konservatism och en borgerlig grundsyn, vars mer eller mindre uttalad önskan var att aktivt bidra till danandet av dugliga och socialt nyttiga medborgare.⁶⁰ Folkbibliotekens ideologiska identitet hade därmed större likheter med den konservatism som präglade de tidigare sockenbiblioteken, än de mer radikala impulser som utgick från arbetarrörelsens biblioteksverksamhet. Den uppfostrande inställningen till bildning som Hansson beskriver som konservativ delades dock, som Sundgren (2008) påpekat, även av flertalet av folkrörelsernas företrädare. Den elitistiska och fostrande inställningen till folkbildningsarbetet, vars motiv framförallt förknippades med den vidare samhällsnyttan, var alltså inte enbart förbehållen folkbiblioteken utan var förhållandevis allmänt spridd. På samma sätt utgjorde de nationalistiska och moraliserande tendenserna en relativt självklar ram för bildningsverksamheten, även hos de bildningsrörelser som inte var direkt knutna till statsmakten.⁶¹ Det upplysningsprojekt som folkbiblioteken deltog i innehöll alltså i sig disciplinerande och övervakande inslag, vilka inte bara manifesterade sig i folkbibliotekens verksamhet utan även präglade tidens bildningsarbete i stort.

---

⁵⁸ Harris 1978, passim; Garrison 1979, s. 36-63. Jfr Hansson 1998, s. 82-85; Torstensson 1996, s. 68-69.

⁵⁹ Black 1996, s. 256-262; Black 2001, passim; Skouvig 2004, passim.

⁶⁰ Hansson 1998, s. 130-140.

⁶¹ Sundgren 2007, s. 80-86.

Torstensson (1996) har i en studie av den tidiga folkbiblioteksutvecklingen visat hur de nordamerikanska och engelska biblioteksidéerna successivt vann insteg i den svenska debatten runt sekelskiftet 1900, till stor del tack vare Valfrid Palmgrens pionjärinsatser. Hösten 1907 fick hon bidrag för att genomföra en studieresa till USA, vars intryck hon sammanfattade i reserapporten *Bibliotek och folkuppfostran* som utkom 1909. Två år senare fick hon i uppdrag av ecklesiastikministern att utreda den svenska biblioteksverksamheten, där hon tydligt tog ställning för de anglosaxiska biblioteksidéerna.⁶² Redan i och med den första biblioteksförordningen, i vilken det utlovades statsbidrag till bokinköp och inbindning, deklarerades att biblioteken var viktiga för att skapa en positiv samhällsutvecklingen och därför var en verksamhet som samhället aktivt borde stödja. Framförallt underströks bibliotekets värde som en demokratisk skola i tider av utvidgad rösträtt, samt dess möjlighet att bekämpa sedeslöshet, dryckenskap och den moraliskt fördärliga kolportagelitteraturen. Däremot omnämndes inte de anglosaxiska biblioteksidéerna i förordningen, och det mycket blygsamma statsbidrag som utlovades var kringgärdat med svårfattliga regler, vilket gjorde det mer eller mindre verkningslöst.⁶³

Det var först med 1912 års biblioteksförordning som staten tog ett fastare grepp om biblioteksutvecklingen. Regeringen och riksdagens beredvillighet att lägga mer resurser på biblioteken vid denna tid kan möjligen ses som en reaktion på de sociala och politiska oroligheter som präglade de föregående åren. 1909 inträffade storstrejken och samma år infördes allmän rösträtt för män till riksdagens andra kammare, vilket i ett slag dubblerade valmanskåren. I ljuset av det kan, såsom både Torstensson och Hansson poängterat, statens nymornade biblioteksintresse tolkas som ett uttryck för en vilja att integrera arbetarklassen och på så sätt undvika omstörtande tendenser, i en tid av demokratiska reformer och snabba samhällsförändringar.⁶⁴

I den utredning av Palmgren som låg till grund för förordningen betonades även nödvändigheten av att biblioteken fungerade som politiskt neutrala institutioner, vilka stod vid sidan av de dagsaktuella politiska omvälvningarna. Palmgren beskrev därvidlag den rådande splittringen i biblioteksväsendet, med en uppsjö av föreningsdrivna bibliotek som enbart riktade sig till vissa samhällsmedlemmar eller på olika sätt var medspelare i tidens politiska dragkamp, som ett av bibliotekssektorns största brister. Istället ville hon se ett med skattemedel finansierat offentligt bibliotek som var ett "samhörighetens eget tempel",⁶⁵ som skulle verka som en sammanhållande och nationsbyggande kraft snarare än en splittrande. Den kommunala biblioteksorganisationen med dess institutionella åsiktsneutralitet framstod alltså hos Palmgren som det bästa alternativet, vilken i enlighet med en konservativ enhetstanke var bättre skickad att stärka den nationella sammanhållningen än de politiskt aktiva föreningsbiblioteken.⁶⁶ I sedvanligt högtravande stil beskriver hon biblioteket som "en af de allmängiltigaste institutioner, som kunna tänkas" och "den plats, där alla, ung och gammal, hög och låg, fattig och rik, kunna samlas i samma önskan, i samma känsla inför samma Guds gåfva".⁶⁷

Till skillnad från föregående biblioteksreform kom 1912 års förordning därmed att på ett tydligare sätt främja de kommunala biblioteken. Förordningen innebar dock inte bara höjda statsbidrag till skol- och folkbiblioteken utan innehöll även bestämmelser om

⁶² Sundgren 2007, s. 71-76; Torstensson 1996, s. 17-27, 111-128; Wallin 1998, passim.

⁶³ Myrstener 1998, s. 55; Sundgren 2007, s. 67-70; Torstensson 1996, s. 111-120; Tynell 1931, s. 95-96.

⁶⁴ Hansson 1998, s. 104; Torstensson 1996, s. 124.

⁶⁵ Palmgren 1911, s. 50.

⁶⁶ Hansson 1998, s. 106-109; Sundgren 2007, s. 87.

⁶⁷ Palmgren 1911, s. 49-50.

bidrag till studiecirkelbiblioteken, under förutsättning att de bland annat ingick i riksförbund med minst 20 000 medlemmar, tillät inspektioner och följde de sanktionerade grundkatalogerna. I förlängningen medförde det att studiecirkelbiblioteken växte i antal, så att de i slutet av 1930-talet fanns cirka 5 500 cirkelbibliotek i Sverige. På så sätt går det att tala om framväxten av två parallella svenska bibliotekssystem, bestående av å ena sidan de kommunala biblioteken och å andra sidan de studiecirkelbibliotek som drevs i folkrörelsernas regi. Efter hand började dock studiecirkelbiblioteken slås samman med de kommunala biblioteken, när dessa blev allt talrikare och modernare. Därmed blev de successivt färre, i synnerhet i samband med de stora kommunreformerna 1952 och 1971.⁶⁸

Därutöver innebar 1912 års förordning att det inrättades två konsulenttjänster, vilka fick i uppdrag att fungera som tillsynsmyndighet, upprätta mönsterkataloger för biblioteksbestånden, ansvara för skapandet av bibliotekariekurser och vara tillgängliga som ett rådgivande organ. Genom tillsättningen av dessa konsulenter togs, såsom bland annat Hansson påpekat, ett viktigt steg i arbetet med att uppnå ett mer centraliserat biblioteksväsen. Det innebar att det skapades en nationell struktur och en central byråkratisk instans, kring vilken det lokala organiseringsarbetet och den fortsatta biblioteksutvecklingen kunde samlas, samtidigt som det tydliggjorde folkbibliotekens roll som en självständig institution. Ett ytterligare steg i den processen togs genom bildandet av Sveriges Allmänna Biblioteksförning 1915, vilket i ett slag skapade en samlad institution genom vilken biblioteksföreträdarna kunde organisera sitt interna arbete. Året därpå grundades *Biblioteksbladet*, med de två bibliotekskonsulterna som redaktörer, och snart därefter tillsatte SAB även den kommitté som hade till uppgift att utarbeta ett gemensamt klassifikationssystem för de svenska biblioteken.⁶⁹

5.3 Den fortsatta biblioteksutvecklingen

Efter 1912 skedde en påtaglig acceleration i folkbiblioteksutvecklingen, vilket efter hand resulterade i att så gott som all folkbiblioteksverksamhet kom att inordnas i det kommunala styret, och den lokala biblioteksstrukturen i sig centraliserades i ett system av huvudbibliotek och filialer. Fram till 1930-talet expanderade såväl de kommunala folkbiblioteken som cirkelbiblioteken genom att en lång rad nya bibliotek etablerades, vilka i de större städerna allt oftare huserades i byggnader särskilt avpassade för modern biblioteksverksamhet.⁷⁰ Ett tidigt exempel utgörs av Stockholms stadsbibliotek, byggt efter Gunnar Asplunds ritningar, som vid invigningen 1928 samlade en stor del av stadens tidigare biblioteksaktörer under ett och samma tak.⁷¹ Alla dess nya och bättre utrustade bibliotek, vilka enligt de anglosaxiska biblioteksidealerna helst skulle drivas av en professionell bibliotekariekår, hade till följd att kraven på personalens kompetens växte. Bristen på en särskild folkbibliotekarieutbildning påpekades bland annat av 1924 års folkbildningssakkunniga, vilket åtgärdades två år senare när staten sköt till medel för anordnandet av den första längre bibliotekskursen. Den biblioteksskola som på så sätt upprättades kom att bestå ända fram till bibliotekshögskolan inrättades i Borås 1972.⁷² Den fortsatta biblioteksexpansionen stimulerade även försöken att rationalisera bibliotekens arbetsformer, vilket bland annat ledde till skapandet av Bibliotekens försäljningslokal 1936, senare Bibliotekstjänst, som kom att bli en central organisation för

⁶⁸ Torstensson 2008, passim; Åberg 1982, s. 65.

⁶⁹ Hansson 1998, s. 111-117.

⁷⁰ Atlestam, Bergmark & Halasz 1997, s. 24-26; Nilsson 1999, s. 205; Åberg 1982, s. 69-71.

⁷¹ Myrstener 2008, s. 75-82.

⁷² Torstensson 1996, s. 98-100; Seldén & Sjölin 2003, s. 38.

utvecklingen på det bibliotekspraktiska området. 1938 bildades även Svenska folkbibliotekarieförbundet (SFF), som bland annat kom att spela en stor roll för att definiera den arbetsfördelning mellan bibliotekarier och kanslist, som i sinom tid kom att införas på många bibliotek.⁷³

Det offentliga ambitioner i folkbiblioteksfrågan ökade gradvis, bland annat tack vare bibliotekens fördelaktiga koppling till den alltmer progressiva utbildningspolitiken. I 1930 års biblioteksförordning anfördes bibliotekens stora brister med avseende på personalen, lokalerna och beståndet, som motiv för höjda statsbidrag. De summor som betalades ut via statsbidragen var dock förhållandevis blygsamma och förordningens betydelse låg, enligt Ågren (1982), framförallt på det organisatoriska och ideella planet. Denna bidragsordning gällde ända fram till 1965, varefter de generella statsbidragen avskaffades och folkbiblioteken till största del kom att definieras som ett kommunalt ansvarsområde.⁷⁴

I den följande folk- och skolbiblioteksutredningen från 1949 angavs nya mål för folkbibliotekens verksamhet, vilken i jämförelse med tidigare formuleringar tonade ner de folkuppfostrande argumenten, samtidigt som den poängterade bibliotekens roll i det fria meningsutbytet och dess betydelse för spridandet av den sunda förströelse-litteraturen. I utredningen underströks även att folkbiblioteken var att betrakta som en viktig angelägenhet för demokratin, vilket kan förefalla naturligt med tanke på att utredningen kom bara några år efter andra världskrigets slut, då erfarenheterna från diktaturstaterna fortfarande var färsk i minnet.⁷⁵ Därigenom ansluter utredningen till det som Audunson (1996) menar är ett av huvuddragen i hur bibliotekets ideologiska målsättningar beskrivits under efterkrigstiden, där biblioteket inte sällan framställdes som en institution i försvar för demokratin och dess värderingar. Framväxten av nya totalitära politiska rörelser på 1930-talet gjorde det möjligt för folkbiblioteken att definiera sig som ett bålverk mot odemokratiska tendenser, bland annat i kraft av sitt värnande av det fria informationsflödet och den självständiga kunskapsinhämtningen. Biblioteket kunde därmed rättfärdiga sin existens genom att peka på dess funktion i förhållande till det demokratiska samhället och dess fundament, såsom den öppna och fria åsiktsbildningen, och i förlängningen framstå som ett effektivt sätt att vaccinera samhället mot fascistisk, nazistisk och stalinistisk propaganda.⁷⁶ Det är föreställningar som går hand i hand med den bibliotekstradition som i anglosaxiska sammanhang kallas för "the grand tradition", och som bland annat formulerats av McColvin (1957).⁷⁷ I denna idétradition uppfattas biblioteken som företrädesvis liberala och rationella institutioner, vars verksamhet tjänar det öppna samhället genom att ge varje medborgare möjlighet att på egen hand informera sig och vidga sina kulturella vyer. Audunson menar att denna förståelse av bibliotekets målsättning och funktion till stor del har dominerat den västerländska folkbiblioteksvärlden sedan 1930-talet och framåt. I de nordiska länderna har denna idé om bibliotekets värde för demokratin utvecklats i nära anslutning till det socialdemokratiska välfärdsprojektet, där biblioteket uppfattats som en institution genom vilken tillgången till kunskap, bildning och kultur kunde demokratiseras och göras mer jämlik.⁷⁸

Folkbibliotekets utveckling efter andra världskriget kan även, såsom hos Black (2000, 2003), Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen (2006) och Vestheim (1997), tolkas som ett typiskt uttryck för moderniteten eller senmoderniteten. Folkbibliotekets

⁷³ Atlestam, Bergmark & Halasz 1997, s. 28-29.

⁷⁴ Atlestam, Bergmark & Halasz 1997, s. 26-27; Åberg 1982, s. 66-69

⁷⁵ Torstensson 2008, passim; Åberg 1982, s. 71-72.

⁷⁶ Audunson 1996, s. 34. Jfr Harris 1978, s. 50-52; McColvin 1978, passim.

⁷⁷ McColvin 1957, passim; Jones 1978, 123-125; Waller 2009, passim.

⁷⁸ Audunson 1996, s. 34-35.

ideologiska identitet står i det perspektivet som en bärare av de tankar som vanligtvis brukar associeras med modernitetsbegreppet, såsom en förnuftsbetonad framstegsoptimism, ett avståndstagande från det irrationella, åsikten att det går att förändra och organisera samhället enligt rationella principer, nyttan av standardiserade och centraliserade arbetsmetoder, en tilltro till experter, vetenskapen och tekniken med mera. Biblioteksutvecklingen skedde enligt detta synsätt i intimt samspel med framväxten av det moderna, samtidigt som biblioteken i sig var en viktig ingrediens i konstruktionen av denna samhällsordning. Bibliotekens strävan att framstå som framåtriktade institutioner, som både vad gäller målsättningar och verksamhet förkroppsligade modernitetens många dygder, tog sig bland annat uttryck i en önskan om att standardisera det praktiska biblioteksarbetet enligt närmast tayloristiska principer. Det resulterade även i en allt tydligare professionalisering och strikt arbetsfördelning mellan olika yrkeskategorier, en starkare koppling till den offentliga sfären på bekostnad av hemhörigheten i civilsamhället samt en till stora delar universalistisk syn på användarna.⁷⁹

Möjligen nådde denna utveckling sitt crescendo under 1960-talet, som tillsammans med 1970-talet var den förmodligen mest intensiva tillväxtperioden för det svenska folkbiblioteksväsendet. Under denna epok skedde biblioteksbyggnationen i en tidigare oanad omfattning, både vad gäller huvudbiblioteken och de många filialbibliotek som tillkom i nyuppförda bostadsområden. Det var också en period då bibliotekens verksamhet breddades tack vare den växande informationsuppgiften och genom att olika former av allmänkulturell verksamhet kom att betraktas som en självklar del av biblioteksarbetet. Utställningsverksamhet, musikarrangemang och författaraftnar anfördes som naturliga inslag i det moderna biblioteksvärvet, och folkbiblioteken började efter internationell förebild omtalas som ett centrum för det lokala kulturlivet. Folkbiblioteket skulle därmed inte bara ägna sig åt sina traditionella aktiviteter, utan även tjäna som en allmän samlingspunkt och fungera som ett nav i kommunens kulturverksamhet. Därutöver utvidgades kraven på barn- och ungdomsverksamheten och det talades bland annat om folkbiblioteket som ett "familjebibliotek", med verksamhet för alla åldersgrupper. På likartat vis fick det sociala biblioteksarbetet ökad betydelse genom utvecklingen av den uppsökande verksamheten, och betoningen av folkbibliotekets sociala roll. Bibliotekets målsättningar expanderade därigenom kraftigt under 1960-talet, så att de även omfattade allt bredare områden inom social-, kultur- och utbildningspolitiken.⁸⁰ Enligt Hedemark (2009) avspeglade sig denna utveckling även i den allmänna debatten, som under 1970-talet i allt högre utsträckning kom att fokusera på biblioteken som aktiva institutioner, med utrymme för en rad olika verksamheter. Den diskurs som enligt Hedemark dominerade 1970-talets offentliga biblioteksdebatt benämner hon som allaktivitetsdiskursen, som till skillnad från en mer boklig diskurs uppvisade en bredare syn på bibliotekets uppdrag och vilka typer av aktiviteter som biblioteket borde ägna sig åt. Biblioteket skulle inte enbart förmedla böcker, utan även fungera som allaktivitetshus och ett lokalt kulturcentrum, öppet för politiska diskussioner och befolkade med bibliotekarier som vågade söka upp användarna där de befann sig, snarare än att vänta på att de självmant skulle uppsöka biblioteket.⁸¹

---

⁷⁹ Black 2000, s. 110-140; Black 2003, passim; Jochumsen & Hvenegaard Rasmussen 2006, s. 19-35, 97-115; Nilsson 1999, s. 207; Vestheim 1992, s. 17-18; Vestheim 1997, passim.

⁸⁰ Atlestam, Bergmark & Halasz 1997, s. 31-32; Nilsson 1999, s. 207-208; Plaenge Jacobson 1982, passim.

⁸¹ Hedemark 2009, s. 48-54, 149-153.

5.4 Debattklimatet

I sin avhandling om efterkrigstidens kulturdebatt pekar Frenander (1999) på en rad generella drag i samhällsutvecklingen, vilka bildar kontext för det svenska debattklimatet under andra halvan av nittonhundratalet. Det rör sig bland annat om den ekonomiska utvecklingen, som ända fram till första halvan av 1970-talet präglades av en kontinuerlig och relativt stabil tillväxt, vilken kombinerades med omfattande strukturomvandlingar såsom urbaniseringen och den kraftiga expansionen av den offentliga sektorn. Det var under denna period som konsumtionssamhället gjorde sitt intåg och den materiella standarden i de svenska hemmen höjdes dramatiskt, samtidigt som arbetstiden minskade genom införandet av femdagarsvecka och utökad semestertid. Under 1960-talets rekordår igångsattes även miljonprogrammet med målet att lösa den kroniska bostadsbristen och låga bostadsstandarden, vilket under en tioårsperiod ledde till drastiska förändringar i de flesta svenska tätortsmiljöer. Samtidigt byggdes utbildningsväsendet ut med nioårig grundskoleplikt, en ny gymnasiereform och en betydande expansion av universitetsväsendet, med en kraftig tillväxt av de postgymnasiala studentgrupperna som följd. De höjda utbildningsnivåerna bidrog i sin tur till periodens klassmässiga och sociala omvandlingar, tillsammans med tjänstemannaskiktets ökning i förhållande till den krympande arbetarklassen och de demografiska förändringar som bland annat 1960-talets arbetskraftinvandring resulterade i.⁸²

Vad gäller de inhemska politiska och ideologiska debatterna brukar 1960-talet beskrivas som en period av påtaglig förändring. I ett internationellt perspektiv dominerades andra halvan av 1960-talet av å ena sidan Vietnamkriget, där USA:s deltagande trappades upp efter den påstådda incidenten i Tonkin-bukten 1964, och å andra sidan av 1968 års händelser med studentupproret i Paris samt Pragvåren och den följande sovjetiska ockupationen av Tjeckoslovakien. För den svenska debattens vidkommande tycks strömkantringen åt vänster redan ha inträffat vid mitten av årtiondet, ofta med utgångspunkt i olika ställningstaganden kring Vietnamkriget. I en kvantitativ undersökning av förekomsten av politiskt laddade ord på dagstidningarnas ledarsidor från 1945 och framåt, beskriver exempelvis Block (1982) perioden 1964-69 som en tid då de togs ett stort kliv åt vänster. De vänstertendenser som börjat skymta så smått redan under femtiotalet blev allt mer framträdande under det sena sextiotalet, och fick ännu större utrymme under det tidiga sjuttiotalet, då vänstervågen stabiliserades.⁸³ På samma sätt utnämner Frenander 1965 som ett bemerkelseår i svensk kulturdebatt, då det skedde en markant svängning åt vänster och allt större fokus riktades mot samhällliga och politiska spörsmål. Den kulturradikalism som ditills präglat debatten politiserades och övergick under denna period i en allt mer dominant vänsterradikalism, med växande krav på politiska åsiktsförklaringar och även begynnande krav på ideologisk renlighet.⁸⁴

Under den efterföljande perioden från 1969 till 1978 konsoliderades den strömkantring åt vänster som redan slagit igenom med full kraft, vilket fick till följd att det socialistiska problemformuleringsprivilegiet kom att inta en dominerande ställning under större delen av 1970-talet. I kulturdebatten var vänsterperspektiven mer eller mindre självklara, vilket enligt Frenander innebär att det paradoxalt nog går att tala om 1970-talet som en relativt ideologiskt stabil period, då de vänsterintellektuella ståndpunkterna var legio och inte sällan överskuggade andra åsiktsyttringar. Liberala och konservativa debattföreträdare var mer sällsynta och på det hela taget tvungna att föra

⁸² Frenander 1999, s. 29-51.

⁸³ Block 1982, s. 175-178.

⁸⁴ Ekéus 2008, passim; Frenander 1999, s. 135-159.

en defensiv argumentation. De hätskaste motsättningarna mellan olika debattörer uppstod därför inte enbart mellan de som företrädde en socialistisk ideologi och de som anslöt sig till andra politiska uppfattningar, utan framskymtade även mellan olika grupperingar inom vänsterrörelsen. I och med att vänstern radikaliserades och splittrades upp i skilda fraktioner kom en stor del av debatten att bestå av åsiktsutbyten där samtliga debattörer utgick från en socialistisk grundföreställning, men skilde sig åt i synen på vilka kampmetoder eller vilken särskild socialistisk riktning som var att föredra.⁸⁵

Den period då vänsterrörelserna växte sig starka präglades av kalla krigets polariserande logik och avkolonialiseringens många blodiga krig, vilka till skillnad från under 1950-talet allt oftare tolkades i ideologiska termer och som uttryck för globala konfliktmönster. En hel del av de ungdomar och studenter som kom att engagera sig i olika vänstergrupper hade också en bakgrund i fredsrörelsen, vilket innebar att sextiotalsvänstern delvis kom att bygga vidare på de solidaritetsrörelser som föregick den.⁸⁶ I sig var sextio- och sjuttioalets vänstervåg inget homogent eller organisatoriskt enhetligt fenomen, även om den uppvisade samstämmighet vad gäller vissa allmänna idéer, såsom solidariteten med utsatta grupper i andra länder, kampen för jämställdhet och demokrati, målsättningen att förverkliga det socialistiska samhället och så vidare. Generellt brukar det göras en grov uppdelning av vänsterrörelsen i två skilda riktningar, bestående av å ena sidan nyvänstern och å andra sidan marxism-leninismen. Enligt Wiklund (2006) bar nyvänstern såväl drag av kulturradikalism som civilisationskritik och definierade sig genom att opponera mot det som upplevdes som en gammal och orkeslös vänster, vars ideologiska gnista slocknat och som inte längre ansågs var i stånd att erbjuda några lockande visioner. Nyvänstern tog på så sätt både avstånd från socialdemokratins bristande radikalism och SKP:s orientering mot den sovjetiska kommunismen. Dess idémässiga innehåll byggde bland annat på en kritik av det socialdemokratiska välfärdsamhället, som till stora delar betraktades som ett borgerligt alternativ, och ett avfärdande av föreställningen att samhället skulle vara färdigbyggt. Det kombinerades med en kritik av centralistiska och byråkratiska utvecklingstendenser, fördömanden av den bristfälliga demokratin i det politiska och ekonomiska livet samt en alienationskritik av det materialistiska samhällets konsumism och borgerliga konventioner. Nyvänstern uppvisade därigenom ett stort mått av antikonventionalistiska och antiauktoritära stämningar, och byggde delvis på en kulturradikal modernitetskritik i socialistisk tappning.⁸⁷

Mot slutet av sextioalet skedde en utveckling mot en marxist-leninistisk riktning inom många av vänsterrörelsens organisationer, bland annat genom de framväxande FNL-gruppernas försorg, där det antiimperialistiska perspektivet dominerade och även kom att influera debatten om de svenska förhållandena. Enligt Wiklund präglades den marxist-leninistiska strömningen överlag av ett tydligare avståndstagande från det rådande samhället än var fallet med nyvänstern, som i sig anklagades för revisionistiska tendenser. Den lade även större vikt vid de materiella förhållandena i sin politiska analys, där det existerande samhällssystemet ansågs förtrycka de breda befolkningslagren samtidigt som det gynnade intressena hos en liten kapitalägande klass. På liknande vis avfärdades den rådande parlamentariska demokratin som en borgerlig och monopolkapitalistisk ordning, som enligt allt fler vänsteraktivister inte gick att reformera inifrån utan måste omkullkastas genom utomparlamentariska och revolutionära metoder. Denna

---

⁸⁵ Frenander 1999, s. 160-194.

⁸⁶ Salomon 1996, s. 89-92; Wiklund 2006, s. 163-165.

⁸⁷ Lewin 1967, s. 464-477; Wiklund 2006, s. 168-184.

radikalism grundade sig på en beskrivning av det kapitalistiska systemet som anti-kommunistiskt och fascistiskt, och åsikten att det svenska samhället snarast borde betraktas som ett totalitärt samhälle och en rasistisk och åsiktsförtryckande polisstat. Mot bakgrund av det framstod revolutionen som den bästa vägen till förbättring och enda sättet att bryta det kapitalistiska, imperialistiska och fascistiska samhällssystemets långa maktinnehav.⁸⁸

---

⁸⁸ Wiklund 2006, s. 184-225.

6 Resultatredovisning och analys

I detta kapitel redovisas analysen av det empiriska materialet, uppdelat i tre skilda debattområden, vilka i tur och ordning rör beståndsurvalet, arbetsplatsfrågorna och bibliotekets sociala och utåtriktade verksamhet.

6.1 Biblioteksbeståndet

Debatten om biblioteksbeståndet och dess urvalsprinciper har flera direkta beröringspunkter med frågan om bibliotekets övergripande målsättningar och värdegrund. Beståndsurvalet har förmodligen alltid varit en av bibliotekets mest framträdande uttrycksformer, synligt för var och en som tar del av dess samlingar, och ett område där konkurrerande föreställningar om bibliotekets uppgift och mål tenderar att kollidera. Det är en verksamhet där bibliotekariernas individuella omdömen skall samsas med ovanifrån definierade riktlinjer, och de mer luftiga visionerna skall realiseras i en lokal biblioteksverklighet fylld av praktiska begränsningar. Urvalet är dessutom en syssla som är intimt förknippad med bibliotekariekårens upplevda expertis och kunskapsanspråk, och är därigenom ett område som har stor betydelse för professionens självbild. Det är samtidigt en arbetsuppgift som är beroende av samhällets dominerande värderingar rörande estetisk och moralisk kvalitet, och historiskt situerade bestämmningar av vilka böcker som är att betrakta som nyttiga respektive skadliga. Urvalsprinciperna har därmed potentialen att ge upphov till ideologiskt laddade diskussioner, där bibliotekets förhållningssätt till låntagarna och deras preferenser blir omedelbart skönjbara, och skillnaden mellan bibliotekets upplevda samhällsuppdrag och dess verkliga användning inte sällan gör sig påmind.

6.1.1 Bibliotekets censur

Under den aktuella undersökningsperioden fördes den livaktigaste, och ideologiskt mest pregnanta, debatten om beståndsurvalet i *BiS*, som redan i sitt första nummer tog upp frågan om urvalsförfarandet. De artiklar i *BiS* som behandlar bibliotekens urval kan delas in i två kategorier, dels de som attackerar den censur som utövas av biblioteken själva, genom beslut av politiker och bibliotekarier, och dels de som debatterar bibliotekets urvalsprinciper i förhållande till massmarknadslitteraturen. Den förra kategorin består av artiklar som kritiserar bristen på debattböcker och tidskrifter med ett vänsterperspektiv i bibliotekens bestånd, och går till storms mot det som uppfattas som flagranta censurförsök från bibliotekens sida. Ett fåtal liknande artiklar dyker upp i *Biblioteksbladet*,⁸⁹ men är vanligast förekommande i *BiS*.⁹⁰ De ondgör sig bland annat över svårigheterna att få tillstånd till utställningar med socialistiskt innehåll, avsaknaden av partipolitisk information från vänsterhåll eller biblioteksledningarnas påfallande senfärdighet vad gäller att köpa in vänstertidskrifter, likt *Clarté*, *Vietnambulletinen* eller *Tidsignal*. I dessa fall antar artikelförfattarna ett klart utanifrånperspektiv i sin kritik av vissa biblioteks urvalspolitik, som anses gynna den etablerade samhällsordning som de själva har föresatt sig att bryta. I texterna framträder en tydlig generationskonflikt, genom att artikelförfattarna själva framställer sig som ett radikalt avantgarde som försöker tränga in i en stel och byråkratisk biblioteksvärld, men motarbetas av en äldre

⁸⁹ Ristarp & Sandblad 1972:6, BBL, s. 176; Sollerman 1968:1/2, BBL, s. 14-15.

⁹⁰ Albinson 1970:7, BiS, s. 11-13; Albinson & Cederström 1970:5, BiS, s. 33-34; Engström 1970:7, BiS, s. 13; "Ledare" 1972:17, BiS, s. 3-4; "Politik och bibliotek" 1970:6, BiS, s. 45-46; Sandin 1972:18, BiS, s. 12-14.

generation av reaktionära bibliotekarier och politiker. Det är dock intressant att notera att det inte i första hand är biblioteksinstitutionen i sig som klandras, utan snarare enskilda individer som försöker stå i vägen för samtidens nya rörelser. Dessa personer framställs som en del av ett etablissemang som desperat försöker utestänga avvikande åsikter och hålla den nya aktivismen på armslängds avstånd, genom att bland annat konstruera godtyckliga regler kring vilken typ av politiskt material som får förekomma i biblioteken. Det är en kritik som riktar sig både mot nämndemän, bibliotekschefer, lärare och enskilda bibliotekarier, såsom varande representanter för en konserverande högerkraft, vilka "utifrån sina reaktionära värderingar" sägs vilja stoppa "litteraturen som avslöjar klassamhället".⁹¹ Det är därmed "inte den kommersiella dyngan man ger sig på", utan den litteratur "som alltför väl avslöjar motsättningar i samhället".⁹²

I denna kritik av vissa biblioteksföreträdares opposition mot den nya vänsterlitteraturen fördöms tanken på biblioteket som en politiskt neutral institution. Bibliotekets påstådda opartiskhet avfärdas som en ren chimär, och en retorik avsedd att rättfärdiga den politiska censur som faktiskt utövas av vissa bibliotek. Argumentet att biblioteken inte bör bereda plats för alltför ensidig politisk information, tas upp som ett exempel på motståndarnas dubbelmoral snarare än som en legitim bevekelsegrund, och tolkas överlag som ett försök att lägga dimridåer kring den propaganda som i själva verket redan existerar på biblioteken. Mot bakgrund av det påstås att "ensidigheten är förbehållen etablissemangen, men går där under täcknamnen objektivitet, faktaframställning och information".⁹³ Genom att hävda att politiska åsikter av högerkaraktär trots allt ges utrymme på biblioteket, men osynliggörs genom att de definieras som upplysning snarare än propaganda, understryks meningsmotståndarnas hycklande inställning och deras inneboende partiskhet. Talet om bibliotekets politiska neutralitet uppfattas sålunda som ett svepskäl för en avsiktlig och tendentiös censur och ett försök att dölja det faktum att vissa biblioteksföreträdares urvalspolitik i själva verket redan har gjort det till en jävig institution. Genom att enskilda personer försöker sätta gränser för vilket material som släpps in på biblioteket, och tar på sig rätten att avgöra vad som är objektiv samhällsinformation och vad som är ensidig propaganda, anses de medvetet utestänga de nya vänsterrörelserna från den samhälleliga debatten och därigenom begränsa vilka frågor som kommer upp till diskussion. Dessa censurförsök tolkas därmed som en form av högerreaktion i försvar för en borgerlig ideologi och maktstruktur, samtidigt som de anses hämma bibliotekets potential att fungera som ett forum för en aktiv samhällsdebatt.

Hos artikelförfattarna i *BiS* framstår alltså det neutrala biblioteket både som en omöjlighet, i en tid då allt kan tolkas i politiska termer, och som en illa dold förvändning för strävan att mota vänsterpropagandan i grunden och på så sätt bevara samhällets status quo. Den typ av åsiktsneutralitet som bland annat Valfrid Palmgren framhöll som en nödvändighet för att folkbiblioteken skulle bli en framgång, och som även underströks av 1924 års folkbildningssakunniga, avvisas därmed som både orimlig och falsk, eftersom "bibliotek och politik hör ihop".⁹⁴ Med ett sådant synsätt vare sig kan eller bör biblioteken stå vid sidan av det politiska skeendet, eller tillåtas upprätthålla en objektivitet som helt och hållet betraktas som ohederlig. I en tid då den politiska och ideologiska kampen beskrivs som ett samhällsansvar av närmast existentiella proportioner, anses inte biblioteken kunna undandras opinionsbildningen, och alla försök att

---

⁹¹ "Ledare" 1972:17, *BiS*, s. 3.

⁹² "Ledare" 1972:17, *BiS*, s. 3-4.

⁹³ Albinson 1970:7, *BiS*, s. 12.

⁹⁴ Engström 1970:7, *BiS*, s. 13.

begränsa det politiska materialet framstår i debatten som uttryck för en bakåtsträvande reformfientlighet från de politiska motståndarnas sida. Polemiken mot den förmodade högercensuren bygger därmed på åsikten att biblioteket bör vara en dynamisk aktör i samhällsdebatten, där betoningen av den neutrala biblioteksidentiteten betraktas som en ohållbar och förljugen position. Den neutralitet och politiska obundenhet som under första halvan av nittonhundratalet beskrevs som en förutsättning för biblioteksverksamheten, får därigenom ge vika för förhoppningen om ett bibliotek som är en aktiv intressent i det dagspolitiska skeendet, och som inte förhåller sig passiv till de omvälvningar och orättvisor som anses präglade det omgivande samhället.

6.1.2 Massmarknadens censur

Majoriteten av de artiklar i *BiS* som rör biblioteksbeståndets urval fokuserar dock inte på bibliotekens förmodade censur av vänsteryttringar, utan tar sig istället an det känsliga förhållandet till massmarknadslitteraturen och dess månghövdade läsarskara.⁹⁵ Den kommersiella underhållningslitteraturen beskrivs genomgående som problematisk och en av folkbibliotekets viktigaste utmaningar. Det gäller bland annat den rena pornografin "som skändar män och kvinnor, som begränsar vår frihet och förstärker våra fördomar".⁹⁶ Kritiken riktar sig dock framför allt mot kiosklitteraturen med sitt sexualiserade och brutala underhållningsvåld, som genom sin "dyrkan av det starka" och sitt "förakt för det svaga" beskrivs som bärare av "alla den fascistiska ideologins mest typiska drag".⁹⁷

Genom denna form av moraliska fördömanden av den populära litteraturen, ansluter sig artikelförfattarna till vänsterrörelsernas långa tradition av motstånd mot populärkulturens produkter. Det är ett avståndstagande som manifesteras redan i Nick Carter-debatten under nittonhundratalets första decennium, där bland annat socialdemokratiska ungdomsförbundet, med Per Albin Hansson i spetsen, var en drivande aktör. Åsikterna om smutslitteraturens negativa följder, dess förråande, demoraliserande och förvildande inflytande, var även något som omhulldades av så gott som alla folkbildare i början av 1900-talet, då bildningens smakfostrande och moraliskt uppbyggliga innehåll sågs som ett motgift mot masskulturens avarter.⁹⁸ Detta kultiverande och disciplinerande uppdrag kom, som bland annat Hansson (1998) påvisat, även att ingå som en central komponent i folkbibliotekets tidiga identitet och resulterade bland annat i en förhållandevis restriktiv urvalspolitik.⁹⁹ Efter 1930-talet tycks dock principerna för bokförvärvet stegvis ha blivit mer toleranta, då kravet på att välja böcker från Grundkatalogen slopades och urvalsbesluten i allt högre utsträckning började delegeras till bibliotekarierna själva. Enligt Åberg (1982) liberaliserades normerna för bokurvalet ytterligare under 1950-talet, när den tidigare relativt strikta förmyndarattityden kom att mildras genom att allt större betoning lades på bibliotekens serviceuppgifter.¹⁰⁰

Genom att åter rikta uppmärksamheten mot massmarknadslitteraturen och dess skadeverkningar återupplivar artikelförfattarna bibliotekets mer fostrande roll, samtidigt

---

⁹⁵ Arvidson 1974:23, *BiS*, s. 10-14; Björk et al. 1974:23, *BiS*, s. 10-14; Bårström 1971:11, *BiS*, s. 34-37; Edman 1974:23, *BiS*, s. 27-30; Ekman 1974:26, *BiS*, s. 5-7; Engdal 1969:1, *BiS*, s. 7-8; Forsman 1969:2, *BiS*, s. 19-20; Forsman 1972:17, *BiS*, s. 38-43; Kyllenius 1969:3/4, *BiS*, s. 33-34; "Ledare" 1972:17, *BiS*, s. 3-4; Lundgren & Lundgren 1969:1, *BiS*, s. 14-17; Sjögren 1974:24, *BiS*, s. 33-35; Sundqvist 1971:16, *BiS*, s. 39; "Var skall man köpa böckerna?" 1972:21/22, *BiS*, s. 30-34.

⁹⁶ Edman 1974:23, *BiS*, s. 27.

⁹⁷ Lundgren & Lundgren 1969:1, *BiS*, s. 16.

⁹⁸ Boëthius 1989, *passim*; Boëthius 1990, *passim*; Bo Sundgren 2007, *passim*.

⁹⁹ Hansson 1998, *passim*.

¹⁰⁰ Åberg 1982, s. 74-78.

som de indirekt avfärdar den rena servicefunktionen. Istället för att betrakta folkuppfostran "som något förlegat och omodernt och alltså lite löjligt", hävdas tvärtom att "det är framsynt att satsa på folkuppfostran".¹⁰¹ Artikelförfattarnas avsmak för de mest vulgära populärkulturella yttringarna bottnar dock inte enbart i en moralisk indignation, utan grundar sig även på en analys av deras politiska och ideologiska effekter. Populärlitteraturen upplevs inte bara som fördärlig på grund av sin låga moral, utan också genom att den anses vara ideologiskt tendentiös, och att den dessutom är det på ett lömskt och svårfångat sätt. Genom sin krassa kommersialism betraktas kiosklitteraturen, tillsammans med exempelvis den kolorerade veckopressen och underhållningsväldet på tv och film, som direkt antitetiskt till de socialistiska värderingarna. De står som representanter för det kapitalistiska samhället och ger uttryck för all dess dekadans och förvridna människosyn, med ett budskap som är medvetet attraktivt för att nå ut till de breda massorna. Underhållningslitteraturen påstås ha "till uppgift att hos folket befästa de fördomar som den makthavande klassen är beroende av", och är på grund av att den inte deklarerar sitt agitatoriska innehåll "mycket farligare som indoktrinering och propaganda än t.ex. Hitlers Mein Kampf".¹⁰² Den är dessutom "suggestiv och emotionellt förledande" och leder till ett "förslöande" och ett "undflyende", med följd att läsaren bedövas och avtrubbas istället för att stimuleras till handling.¹⁰³ Den rena förströelsens världsfrånvändhet framstår stundom som något närmast omoraliskt, med tanke på de konflikter och det förtryck som präglar den samtida situationen, och en osund sysselsättning som gör människor blinda för världens alla akuta problem.

Massmarknadslitteraturen upplevs sålunda som ett passiviserande vapen i det bestående samhällets tjänst, likväl som en kulturellt utarmande kraft. Den bidrar till att upprätthålla de orättvisor som existerar i samhället, genom att inympa det borgerliga samhällets fördomar i en inte ont anande allmänhet, och fyller därmed en repressiv funktion och står som ett hinder för människors medvetandegörande. Eftersom det mesta av populärlitteraturen kommer från de anglosaxiska länderna beskrivs den även som ett kulturimperialistiskt verktyg. Även i det fåtal texter där förströelseläsning av underhållningslitteratur beskrivs som en mer eller mindre legitim aktivitet, omtalas den ofta i lätt nedlåtande termer som en stereotyp, fantasilös och torftig verklighetsflykt, eller som en "avledare för sexual- och aggresionsångest".¹⁰⁴

Denna föreställning om massmarknadslitteraturens dominerande ställning ansluter till de dåtida vänsterrörelsernas idé om en borgerlig hegemoni, där det materialistiska välfärdssamhället tolkas som en kapitalistisk konstruktion. Socialdemokratin ansågs i det fallet ha övertagit borgerlighetens ideal och tillsammans med näringslivet skapat en icke-socialistisk maktkoncentration och politisk elit, vars övermakt dikterade vilka åsikter som var acceptabla. Överflödssamhällets välstånd och storföretagens produkter förknippades därmed med en förledande trygghet och passivitet. I sin mer hårdföra leninistiska tappning utmynnade denna verklighetsbeskrivning i en uppfattning om ett modernt Sverige som utvecklades i en monopolkapitalistisk riktning, där kapitalet och resurserna koncentrerades hos ett fåtal karteller och där en alltmer fascistisk statmakt gick i monopolkapitalisternas ledband. Denna process ansågs i sig förebåda kapitalismens kris och kommande undergång, varefter revolutionen skulle bana vägen för det socialistiska samhället. Konsumtionssamhället framstod i det sammanhanget som ett

---

¹⁰¹ Forsman 1972:17, BiS, s. 39.

¹⁰² "Ledare" 1972:17, BiS, s. 3; Lundgren & Lundgren 1969:1, BiS, s. 16.

¹⁰³ Forsman 1972:17, BiS, s. 41.

¹⁰⁴ Björk et al. 1974:23, BiS, s. 11.

uttryck för en kulturellt och politisk imperialism, och ett förtryckande system i händerna på monopolkapitalet och dess intressen.¹⁰⁵

Dessa uppfattningar går även att skönja i ett flertal av texterna i *BiS*, som återkommande framställer massmarknadslitteraturen som ett politiskt instrument som reproducerar det existerande systemets osunda och förtryckande ideologi. Dessa åsikter innebär även att frågan om censur på biblioteken får en annan betydelse. Att okritiskt släppa in underhållningslitteraturen på biblioteken uppfattas i det fallet inte leda till en ökad valfrihet för låntagarna, utan ses tvärtom som en reducering av beståndets allsidighet. Eftersom massmarknadslitteraturen produceras i ett monopolkapitalistiskt bokmarknadssystem, marknadsförs med en förförande och allestädes närvarande reklam och finns tillgänglig att köpa överallt, innebär inte en mer tolerant inköpspolitik att det automatiskt sker en demokratisering av bibliotekens urval. Själva massmarknaden betraktas i sig som en form av censur, som inte lämnar något utrymme åt de radikala idéer som riskerar att sätta systemet i gungning. Ifall biblioteken urskillningslöst släpper in populärlitteraturen i beståndet minskar de följaktligen åsiktsmångfalden, och riskerar att förvandlas till ett "passivt serviceorgan i kommersialismens hägn".¹⁰⁶ Ett flertal av artikelförfattarna menar därför att den valfrihet som erbjuds genom att låta efterfrågan styra är illusorisk, då den i förlängningen inte resulterar i ett åsiktsmässigt vidgat bestånd, utan konserverar de odemokratiska värderingar som torgförs via masslitteraturen.

6.1.3 Synen på användarna och bibliotekets roll

Åsikten om underhållningslitteraturens moraliska och politiska fördärvlighet förutsätter en syn på låntagarna och läsarna som påverkbara och relativt lättleda, vilka själva inte är förmögna att värja sig mot populärlitteraturens förledande innehåll. De antas vare sig klara av att motstå den kommersiella litteraturens lockrop eller på egen hand leta sig fram till den litteratur som kan erbjuda någon form av avvikande verklighetsbild. Detta synsätt blir bland annat tydligt i de artiklar som debatterar låntagarinflytandet på bibliotekens urvalspolitik, där önskan om ett ökat användardeltagande krockar med ambitionen att biblioteket skall fungera som ett alternativ till massmarknadslitteraturen.¹⁰⁷

Mot bakgrund av den verklighetsbeskrivning som artikelförfattarna ger uttryck för formuleras ett uppdrag där biblioteket skall utgöra en motvikt till den dominerande massmarknadslitteraturen. Biblioteket skall vara ett andningshål i en överkommersialiserad värld och erbjuda alternativ till de berättelser och åskådningar som läsarna vanligtvis konsumerar. Den särskilda kompetens som bibliotekarierna besitter ligger i att ur den stora bokfloden kunna urskilja de verk som förmedlar alternativa idéer, vilka i annat fall riskerar att försvinna bland massupplagorna och aldrig nå ut till användarna. För att kunna erbjuda annat än en skenbar mångfald gäller det därför att söka sig bortom Btj:s inköpslistor och de stora bokförlagens kataloger. Det förutsätter att bibliotekarierna har vetskap om den typ av litteratur som inte vanligtvis reklamförs eller finns tillgänglig i varenda pressbyråkiosk, och har kunskap om den censur och politiska tendens som är inbyggd i själva det kommersiella systemet. Den verkliga valfriheten "förutsätter alltså kunskap om vad som finns, men också kunskap om hur alla de nuvarande censurerna fungerar, hur vi hjärntvättas vare sig vill eller inte, vilka som

¹⁰⁵ Wiklund 2006, s. 175-177, 192-225.

¹⁰⁶ Engdal 1969:1, *BiS*, s. 7.

¹⁰⁷ Björk et al. 1974:23, *BiS*, s. 10-14; Engdal 1969:1, *BiS*, s. 7-8; Forsman 1969:2, *BiS*, s. 19-20; Forsman 1972:17, *BiS*, s. 38-43; Lundgren & Lundgren 1969:1, *BiS*, s. 14-17.

tjänar på att vi hjärntvättas, dvs. den ekonomiska maktstrukturen hos 'kulturproducenterna'.¹⁰⁸ Även om bibliotekarierna själva är påverkade av det hegemoniska systemet, framhålls det som en "oavvislig yrkesplikt att vara medveten om detta faktum och aktivt försöka motverka indoktrineringen".¹⁰⁹ Bibliotekarierna bör därmed ha kunskap om de rådande samhällsförhållandena och hur de återspeglar sig i litteraturen, samt vilka föreställningar som döljer sig i texterna och hur de påverkar dem själv och andra. Denna kritiska blick och helhetssyn är å andra sidan något som låntagarna anses sakna, likväl som viljan att av egen kraft informera sig och söka sig fram till de texter som kan förmedla nya perspektiv. Att ge användarna allt för stort inflytande över urvalsprocessen resulterar därmed inte i en demokratisering av biblioteksbeståndet, utan tvärtom i att biblioteket blir ett "rö för vinden" och en "stagnationens institutioner".¹¹⁰

Enligt ett flertal av artikelförfattarna är det enbart bibliotekarierna som besitter tillräcklig kunskap för att kunna se bortom det dominerande litteraturutbudets konformism, och förmår genomskåda dess ensidiga propaganda. Till skillnad från de inaktiva låntagarna utgör de därmed en progressiv elit, vars apostlagärning består i att bryta användarnas passiva och slentrianmässiga läsning, och peka på den litteratur som istället gör det möjligt för låntagarna att frigöra sig från sina fördomar. Bibliotekets uppgift framställs därmed som en pedagogisk insats, som går ut på att visa på de positiva alternativen snarare än att bedriva censur. Den folkuppfostran som biblioteket är tänkt att ägna sig åt syftar alltså till att aktivera och medvetandegöra användarna genom bibliotekariens ingripande.

Genom att artikelförfattarna i *BiS* understryker vikten av en politiskt medveten urvalspolitik, som kan erbjuda låntagarna en samhällskritisk litteratur som förmedlar rätt sorts värdegrund, formuleras en folkuppfostran i socialismens tjänst. Det är en fostran som till stora delar handlar om att biblioteket skall fylla en konstruktiv samhällsroll genom att frigöra människor från fördomar och stimulera dem till politisk reflektion. Författarna är dock noga med att distansera sig från det rena förmynderiet genom att snarast tala om bibliotekets som ett positivt alternativ, och inte en politiskt eller moraliskt kontrollerande institution. Det är en hållning som för tankarna till de bildningsidéer som präglade arbetarrörelsens tidiga biblioteksverksamhet, där bildningen ingick som en del av den överordnade socialistiska strävan och betoningen låg på de viktiga samhällsfrågorna och den politiska fostran.¹¹¹

Den skarpa kritik mot massmarknadslitteraturen som präglar artiklarna i *BiS* kan jämföras med den som förekommer i *Biblioteksbladet*, där debatten om biblioteksbeståndets urval är av ett delvis annat slag. Det avståndstagande från massmarknadslitteraturen som framskyntar i *Biblioteksbladets* artiklar bygger inte i första hand på dess politiska eller ideologiska konsekvenser, utan grundar sig snarare på rent kvalitativa överväganden. Ibland omtalas massmarknadslitteraturen till och med på ett relativt problemfritt sätt, som en modern vardagsvara som biblioteken bör tillhandahålla för att locka nya användargrupper. Det gäller framför allt de artiklar som behandlar de nya pocketböckerna, som inte sällan ses som ett positivt tillskott till biblioteken, vilka exempelvis kan inbjuda till fler impulslån tack vare sina lockande omslag.¹¹² Andra artiklar ifrågasätter rent av bibliotekariens roll som smakdomare, bland annat med inspiration av Bengt Nermans kritik från 1962 av folkbildarnas förmyndaranda och

¹⁰⁸ Lundgren & Lundgren 1969:1, *BiS*, s. 17.

¹⁰⁹ Forsman 1969:2, *BiS*, s. 19.

¹¹⁰ Forsman 1969:2, *BiS*, s. 19-20.

¹¹¹ Hansson 1998, s. 77.

¹¹² Härlin 1973:1, *BBL*, s. 8-10; Lindblom 1966:9, *BBL*, s. 630-631; Olsson 1966:9, *BBL*, s. 632-634; Söderhjelm 1966:3, *BBL*, s. 139-140.

Gunnar Hanssons likartade avståndstagande från bibliotekets fostrande ambitioner 1972.¹¹³ Artiklarna talar då om den litterära kvaliteten och inte om det politiska innehållet, och förordar att större hänsyn tas till användarnas önskemål. Bibliotekens bildningshögfärd och elitistiska miljö anföras som ett av de största problemen med att nå ut till andra än de högtbildade samhällsgrupperna. Biblioteken beskrivs bland annat som "lyxkrogar som tillgodoser aptiten hos en liten del av befolkningen och där atmosfären är så förändligad att en genomsnittlig arbetare måste ta av sig mössan, tumma den och undra vad det är för slags helgedom han kommit in i".¹¹⁴ För att kunna skapa ett mer öppet bibliotek anses bokbeståndet vara i behov av en demokratisering, vilket förutsätter att bibliotekarierna överger den gammelmåddiga förmyndarrollen och ser till att hålla sina egna åsikter utanför bokurvalsprocessen. Urvalet skall på så sätt göras till "biblioteksutnyttjarens sak",¹¹⁵ där den litterära kvaliteten inte skall ingå som ett avgörande kriterium för bokinköpen.

När urvalets politiska aspekter diskuteras görs det i första hand utifrån behovet av allsidighet, där det slås fast att åsikter bör balanseras mot varandra och att bibliotekets urvalsförfarande helst skall vara politiskt, moraliskt och religiöst neutralt.¹¹⁶ De artiklar i *Biblioteksbladet* som ändå fördömer massmarknadslitteraturen gör det framför allt utifrån estetiska och kvalitativa kriterier.¹¹⁷ I det ingår dock på samma sätt som i *BiS*-artiklarna en kritik av den rena serviceinställningen, och en önskan om ett tydligare pedagogiskt uppdrag som inbegriper ett "ansvar att hjälpa de *bra* böckerna fram till läsarna" istället för att låta dem "drunkna i utbudet av massmarknadslitteratur".¹¹⁸ Det är dock en inställning som, till skillnad från den som återfinns i artiklarna från *BiS*, betonar massmarknadslitteraturens bristande kvalitet snarare än dess politiska och ideologiska följder.

6.1.4 Sammanfattning

I debatten om biblioteksbeståndet riktas bland annat kritik från vänsterhåll mot olika censurförsök, initierade av enskilda bibliotekarier, chefer och politiker, vilka anses motarbeta de utställningar, böcker och tidskrifter som ger uttryck för socialistiska värderingar. Censurförespråkarna påstås medvetet sträva efter att utestänga de nya vänsterrörelserna från biblioteket, genom att stämpla allt vänsterinspirerat material som politisk propaganda. Denna motsträvighet tolkas i de flesta fall som en högerreaktion från ett till stora delar konservativt biblioteksetablissemang. Den traditionella idén om biblioteket som en politiskt neutral plats avfärdas som både en förljugen och kontraproduktiv inställning, som tjänar till att undantrycka den samhällsdebatterande litteraturen och de radikala åsiktsyttringarna, i en tid då dessa istället borde ingå som en central del i bibliotekets verksamhet.

Samma vilja om att återuppliva bibliotekets folkbildande roll, som framförallt förknippas med de tidigare folkrörelsedrivna biblioteken, återkommer i det starka avståndstagandet från massmarknadslitteraturen. Den populära kiosklitteraturen, veckopressen och tv-underhållningen framställs som bärare av kommersialismens många avigsidor, och ett maktvapen i händerna på det kapitalistiska samhällssystemet. I det

---

¹¹³ Bräck 1973:13, BBL, s. 234-236; Persson 1966:8, BBL, s. 526-534; Renborg 1972:8, BBL, s. 243-245; Wettstein 1972:10, BBL, s. 272. Jfr Åberg 1982, s. 76.

¹¹⁴ Persson 1966:8, BBL, s. 526.

¹¹⁵ Wettstein 1972:10, BBL, s. 272.

¹¹⁶ Renborg 1973:5, BBL, s. 97-98; Wettstein 1972:10, BBL, s. 272; Öberg 1972:5, BBL, s. 148-150.

¹¹⁷ André 1974:10, BBL, s. 176-178; Bianchini 1973:13, s. 234; Höglund 1973:15, BBL, s. 270-272;

Myrdal 1973:11, BBL, s. 189-191; Tellerup 1973:15, BBL, s. 272

¹¹⁸ André 1974:10, BBL, s. 176.

sammanhanget framstår kampen mot den kommersiella litteraturproduktionens passivering och indoktrinering, med hjälp av en aktiv folkuppfostran och ett politiskt medvetet beståndsarbete, som ett av bibliotekets allra viktigaste uppdrag. Genom att bereda plats för de verklighetsbilder som inte återfinns i den kommersiella litteraturen skall biblioteket verka för en större mångfald och ett ökat samhällsdeltagande. Därigenom anknyts till det som bland annat Audunson (1996) beskrivit som ett av huvuddragen i de västerländska folkbiblioteksväsendenas ideologiska målformulering under efterkrigstiden, nämligen bibliotekets betydelse för demokratin.¹¹⁹ I detta fall förknippas dock bibliotekets insats för det demokratiska samhället specifikt till dess möjlighet att presentera alternativ till de budskap som förmedlas via den allestädes dominerande massmarknadslitteraturen.

6.2 Arbetsplatsfrågorna

Ett framträdande tema i nyvänsterns samhällskritik vid mitten av sextioalet, såsom den bland annat kom till uttryck i vänstertidskrifterna *Zenit* och *Tidsignal*, rörde bristen på demokrati i arbetslivet och den tilltagande centralismen. Nyvänstern reagerade på 1950- och 60-talets strukturrationaliseringar inom både näringslivet och den offentliga sektorn, som ansågs strida mot demokratin och försvåra det folkliga inflytandet. Det kombinerades med en av Marx inspirerad alienationskritik där det moderna arbetslivets enformighet sades leda till otillfredsställelse, passivitet och en upplevelse av tomhet hos den enskilde arbetaren.¹²⁰ Denna kritik återkommer även i biblioteksdebatten i *BiS*, där framför allt frågan om företagsdemokrati ges stort utrymme. Debatten stimulerades bland annat av bibliotekschefen i Göteborg, Sigurd Möhlenbrock, som 1970 gav ut en inflytelserik bok om biblioteksadministration, av rationaliseringsutredningen (NRU) som publicerade sitt betänkande 1972 samt av Friedrich Ochsners enmansutredningen om arbetsplatsdemokrati på bibliotek från samma år.¹²¹

6.2.1 Medbestämmande på arbetsplatsen

Merparten av de artiklar i *BiS* som behandlar olika former av arbetsplatsfrågor ägnar sig åt att propagera för ett utvidgat medinflytande för de biblioteksanställda.¹²² Artikelförfattarna uttrycker överlag en önskan om att bryta upp bibliotekets hierarkiska arbetsordning och avskaffa den alltför toppstyrda organisationsformen. Kritiken riktar bland annat in sig på bibliotekschefernas enväldiga ställning och bristen på en formell maktfördelning, vilket innebär att chefens godtycke uppfattas som nästintill obegränsad, medan resten av bibliotekets personalkategorier har mycket lite att säga till om. Bibliotekets organisation beskrivs som ett auktoritärt system där chefstjänstemännen är ovilliga att själva bidra till en ökad demokratisering, eftersom det riskerar att urholka deras egen makt och status.

Artikelförfattarna menar att de anställda saknar möjlighet att påverka såväl de interna arbetsförhållandena som bibliotekets generella målsättning och verksamhet. Deras röster blir sällande hörda och de tvingas arbeta enligt ovanifrån dikterade regler,

¹¹⁹ Audunson 1996, s. 34.

¹²⁰ Lewin 1967, s. 468-470; Wiklund 2006, s. 171-175.

¹²¹ Möhlenbrock 1970; Ochsner 1972; 1970 års rationaliseringsutredning vid folkbiblioteken 1972.

¹²² "Arbetsplatsdemokrati: mål eller medel" 1972:19, *BiS*, s. 15; Berggren 1972:19, *BiS*, s. 13; Berggren, Quist & Isaksson 1972:19, *BiS*, s. 21-22; Berggren, Quist & Isaksson 1972:19, *BiS*, s. 23-24; Borén 1972:17, *BiS*, s. 16-18; "Demokrati på arbetsplatsen" 1973:20, *BiS*, s. 30-33; "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, *BiS*, s. 37-40; Hedlund 1969:2, *BiS*, s. 11; Ribbing 1973:20, *BiS*, s. 34-36; "Varför arbetsplatsdemokrati" 1972:19, *BiS*, s. 11-12.

utan möjlighet till samråd i viktiga beslut. Maktfördelningen inom bibliotekets existerande organisationsform beskrivs som kontraproduktiv och orättfärdig, och något som enbart kan lösas genom införandet av en omfattande arbetsdemokrati där hela personalen får tillfälle att delta i beslutsfattandet. Det som föreslås är i det flesta fall ett förhållandevis långtgående medbestämmande, som inte stannar vid en allmän decentralisering av beslutanderätten till mindre grupper av ansvariga bibliotekarier, vilket bland annat är ett av skälen till att Ochsners utredning avvisas som otillräcklig. Istället hävdas att det krävs en radikal omfördelning av makten. Den gällande ordergången bör helt och hållet avskaffas och den rådande centralismen och hierarkin, där ett fåtal akademiskt utbildade bibliotekarier innehar alla dominerande positioner, övergå i en mer demokratisk organisationsform där ansvaret istället överläts åt kollektivet. Flertalet av artikelförfattarna nöjer sig sålunda inte med små eller kosmetiska strukturförändringar, utan vill se en mer genomgripande omdaning som vänder upp och ned på maktförhållandena och flyttar den beslutande funktionen från chefen till personalen. BiS:s egna arbetsgrupp för Demokrati på arbetsplatsen konstaterar exempelvis att:

Så länge hierarkierna består inom biblioteksadministrationen kommer majoriteten av biblioteksarbetare, och då i synnerhet kontoristerna, förbli totalt maktlösa. En verklig förändring kan bara ske genom att biblioteksstyrelserna delegerar beslutanderätten till samtliga biblioteksarbetare (i stället för till chefen). Dessa tillsätter sedan utskott och specialister, vilka blir rapporteringsskyldiga och avsättbara.¹²³

Det poängteras därmed att enda sättet för bibliotekets personal att få någon verklig makt över sin arbetsplats är om de ges rätten att utse och avsätta personer med förtroendeuppdrag, och genom att exempelvis "privilegier i form av tjänsterum, extra lönetillskott etc. blir föremål för diskussion och beslut inom kollektivet".¹²⁴ Biblioteksstyrelsen måste i sin tur "stå under aktiv politisk kontroll av väljarmassorna och arbeta och leva så nära den lokala befolkningen att den förmår föra en bibliotekspolitik som tillfredställer folkets behov".¹²⁵ I samband med det framförs även kravet på lika lön för all bibliotekspersonal, för att på så sätt utplåna kategoriklyftorna och skapa en fullständigt jämlik arbetssituation. Avsikten är att därigenom uppnå det egalitaristiska målet om ett bibliotek där samtliga yrkesgrupper arbetar utifrån samma förutsättningar, vilket ställs i skarp kontrast till de rådande lönekriteriernas orättvisa, som "ger S. Möhlenbrock på två månader vad en kontorist med ett par års yrkespraktik får på ett år".¹²⁶

Bland arbetsdemokratis självklara vinster framhålls exempelvis den indirekta utvidgningen av låntagarinflytandet, när besluten inte längre är förbehållna ett fåtal chefer med begränsad verklighetskontakt, utan sätts i händerna på en personalkår som befinner sig närmare biblioteksbesökarna och har bättre erfarenhet av deras levnadsvillkor och önskemål. Medbestämmandet på arbetsplatsen förknippas även med den politiska demokratin, och motiveras utifrån den bredare kampen för ett fördjupat samhälleligt deltagande. Den direkta arbetsdemokratin omnämns även som en metod för att bryta den monotona och människofientliga arbetsrutinen och istället lägga grunden för ett mer variationsrikt och kreativt arbetsklimat, där varje persons särskilda kompetenser tillåts frodas. Förhoppningen är att det skall leda till en ökad arbetstillfredsställelse genom att ingjuta anseende, status och en starkare samarbetsanda hos personalen, vilket i förlängningen förutsätts resultera i en stigande produktivitet i form

¹²³ "Demokrati på arbetsplatsen" 1973:20, BiS, s. 31.

¹²⁴ "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, BiS, s. 40.

¹²⁵ "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, BiS, s. 40.

¹²⁶ Berggren, Quist & Isaksson 1972:19, BiS, s. 24.

av en förbättrad låntagarservice. På snarlikt vis anses arbetsdemokratin kunna bidra till verksamhetsutvecklingen genom att ge fritt spelrum åt personalens idéer och förbättringsförslag, så att biblioteken håller sig aktiva och "inte stelnar eller somnar av sedan den första entusiasmen slitits ner".¹²⁷

Arbetsplatsdemokratin framställs därmed som ett universalmedel, vars individuella och samhällliga nytta tycks uppenbar och ovedersäglig. Det är ett sätt att uppnå större arbetsglädje, att mildra den pressade arbetssituationen, att rensa upp i den byråkratiska snårskogen, att avskaffa skråtänkandet, att vederkvicka verksamheten genom ett fritt flöde av idéer och uppslag, att öppna upp biblioteksinstitutionerna mot omvärlden med mera. I vissa fall beskrivs arbetsplatsdemokratin inte bara som något eftersträvansvärt, utan som en absolut nödvändighet i enlighet med den socialistiska samhällsordningens krav. På samma sätt som bibliotekets hierarkiska organisation speglar den skeva maktfördelning som existerar i samhället i stort, kan kampen mot de biblioteksinterna orättvisorna ses som en del av en större socialistisk strävan. Hos vissa av artikelförfattarna understryks uttryckligt att medbestämmandet på biblioteket bör uppfattas som ett led i den allmänna socialistiska kampen. Arbetsdemokratin betraktas i det fallet som ett verktyg i socialismens tjänst, vars största nytta ligger i att den kan "mobilisera folk för ett revolutionärt arbete" genom att visa på vilka förändringar som är möjliga och önskvärda.¹²⁸ I samband med det görs stundom jämförelser med bland annat den kinesiska kulturrevolutionens masslinje, där de "specialiserade kamraterna lever och arbetar på samma villkor som massan, utan några särskilda beslutsprivilegier".¹²⁹ De som strävar efter arbetsplatsdemokrati på biblioteken anses i det fallet kunna dra lärdom av Maos linje, för att uppnå ett reellt arbetarinflytande där biblioteksarbetarkollektivet övertar den makt som tidigare varit reserverad för chefstjänstemännen.

6.2.2 Skendemokrati

På grund av omfattningen i den arbetsplatsdemokrati som föreslås, förväntar sig artikelförfattarna inte något stöd från biblioteksvärldens ledande skikt. De insatser för ökat medbestämmande som utgår från centralt håll beskrivs istället som rent skendemokratiska lösningar.¹³⁰ Det anses vara naivt att förlita sig på chefernas eller styrelsernas välvilja i strävan efter medbestämmande, eller "tro att toppskiktet inom bibliotekskåren är villig att börja avskaffa sig själva och avstå från sina privilegier".¹³¹ Det går därför inte att "hysa något hopp om att det ska demokratiseras uppifrån och ner", utan tvärtom kommer det "att ske nerifrån och upp".¹³² Av bland annat detta skäl framställs den egentliga arbetsdemokratin som något av en utopi, vars förverkligande ligger långt fram i tiden, eller helt enkelt inte är möjlig i en förrevolutionär tidsålder. Enligt detta synsätt går det att tala om två olika former av icke-demokratiska arbetsplatser. Den ena är den rent auktoritära, där det inte råder något tvivel om på vems villkor arbetet är utformat. I den andra sorten finns ett visst mått av självbestämmande, i och med att personalen exempelvis kan ingå i olika arbetsgrupper med rätt att utreda och fatta beslut i vissa begränsade frågor. Det beskrivs dock som en försåtlig form av auktoritär styrning, där de anställda narras att tro att de har något att säga till om, medan den egentliga makten

¹²⁷ "Varför arbetsplatsdemokrati" 1972:19, BiS, s. 12.

¹²⁸ Berggren 1972:19, BiS, s. 13.

¹²⁹ "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, BiS, s. 37.

¹³⁰ Borén 1972:17, BiS, s. 16-18; "Demokrati på arbetsplatsen" 1973:20, BiS, s. 30-33; "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, BiS, s. 37-40; Isaksson 1972:19, BiS, s. 9; Lundgren 1972:17, BiS, s. 34-36; "Skendemokrati" 1972:19, BiS, s. 20.

¹³¹ "Demokrati på arbetsplatsen" 1973:20, BiS, s. 33.

¹³² Berggren, Quist & Isaksson 1972:19, BiS, s. 21.

fortfarande är förbehållen de högre bibliotekstjänstemännen. Det är därmed fråga om en lömsk och manipulativ maktordning, som inbillar de underställd att de har möjlighet att påverka sina arbetsförhållanden, medan det i själva verket är en metod avsedd att desarmera de aktivistiska och progressiva impulserna och söva personalen in i en skenbar förnöjsamhet.

Det auktoritära systemet är det åtminstone inget huttel med, det är ingen, som ens försöker låtsas att det är något annat än det är. Illskan hålls vid liv och kan kanske rent av resultera i något konstruktivt så småningom. I skendemokratien däremot är risken stor att man aldrig upptäcker, vad det är som pågår, utan sitter och är nöjd utan att man har någon anledning, egentligen.¹³³

Organisatoriska förändringar som på ytan tycks ge de anställda större medbestämmande, såsom personalmöten, personaltidningar och bokmöten, tolkas därför som skenmanövrar inriktade på att tygla personalens rättfärdiga och naturliga missnöje. Själva användningen av demokratibegreppet uppfattas stundom som ett sätt för arbetsgivarna och de ledande bibliotekarieskikten att hålla arbetarna nöjda, medan det egentligen saknar innehåll och har karaktären av ett tomt och intet förpliktande slagord som tas i anspråk vid första tecken på oro. Det innebär att en ytlig betraktare kan få för sig "att systemet är så demokratiskt det kan bli" trots att överhetens språkbruk i realiteten tjänar till att "dölja de faktiska förhållandena bakom en liberal fasad och ett flitigt missbruk av demokratiska honnörsord".¹³⁴

6.2.3 Rationaliseringen och byråkratins elände

Sammantaget präglas artiklarna om arbetsdemokrati i *BiS* av en påtaglig auktoritetskritik och en önskan att göra upp med en inskränkt och stelbent arbetsordning, vars konstruktion bygger på förlegade normer och ett urmodigt regelsystem, som snarare förhindrar än effektiviserar biblioteksverksamheten. Förutom den centralistiska maktfördelningen på biblioteken kritiseras även den hårdföra rationaliseringen och omständiga byråkratin, vilken står i vägen för de anställdas välbefinnande och möjligheten att uppfylla bibliotekets samhällsmål.¹³⁵ Rationaliseringsiverns främsta företrädare anses vare Sigurd Möhlenbrock, vars organisationsförändringar på Göteborgs stadsbibliotek framhålls som ett skräckexempel på de dåliga arbetsvillkor som påtvingats en stor del av bibliotekspersonalen. Den detaljstyrda arbetsrationaliseringen likställs i det sammanhanget med en samvetslös exploatering där personalen utnyttjas till bristningsgränsen i effektivitetens namn, utan att kompenseras ekonomiskt för den alltmer betungande arbetsbelastningen. På samma sätt kritiseras rationaliseringsutredningen, som något som befäster den strikta uppdelningen i skilda yrkeskategorier och stadfäster den fabriksmässiga och själlösa arbetsgången. Det konstateras att det är "inhumant och ineffektivt att låsa fast olika personalkategorier vid fixerade arbetsuppgifter, som vid större biblioteksenheter leder till ett enformigt sysslande med ett och samma arbetsmoment".¹³⁶ Den interna tjänstevägen drabbas av samma förödande kritik, såsom en otymplig och onödigt byråkrati som tar död på all initiativkraft och förändringslusta. Den står som en ogenomtränglig och trögriklig barriär som sätter

¹³³ "Skendemokrati" 1972:19, *BiS*, s. 20.

¹³⁴ Borén 1972:17, *BiS*, s. 17.

¹³⁵ Atlestam 1971:17, *BiS*, s. 19; Borén 1971:17, *BiS*, s. 16-18; "Demokrati på arbetsplatsen" 1974:23, *BiS*, s. 37-40; Hagberg 1971:18, *BiS*, s. 15; Hedlund 1969:2, *BiS*, s. 11; "Ledare" 1973:20, *BiS*, s. 3-6.

¹³⁶ "Ledare" 1973:20, *BiS*, s. 4.

käppar i hjulet på varje radikalt förslag, som när det väl lyckats ta sig igenom hela den långa bibliotekshierarkin "är sönderpratad, missförstått och inaktuellt".¹³⁷

Även i dessa fall anges arbetsplatsdemokrati som det enda verkningsfulla receptet, med allt vad det innebär av principiella diskussioner i stormöten och kollektivt beslutsfattande. Ifall "biblioteksarbetarna kan tillkämpa sig makten över sina egna arbetsplatser så kommer låntagarna att få levande och effektiva bibliotek och några nya rationaliseringsutredningar kommer inte att behövas".¹³⁸ Den tristess och vantrivsel som det överrationaliserade biblioteksarbetet ger upphov till, med dess starka fokusering på specialisering och rutinartade arbetsuppgifter, skall på så sätt motarbetas genom att personalen gemensamt tar ansvar för hur den egna arbetsplatsen bör organiseras. Arbetsplatsdemokratin framstår därmed som ett mer mänskligt alternativ till det maskinlika effektivitetstänkandet, den gråa byråkratin och de kalla tekniska organisationsformerna, som anses skapa en arbetsmiljö med förödande inverkan på bibliotekets anställda.

En annan arbetsplatsfråga som ges relativt stort utrymme i *BiS* rör det känsliga förhållandet mellan kontorister och bibliotekarier.¹³⁹ De flesta av de texter som utslutande ägnar sig åt denna fråga utgörs dock av enstaka inlägg från yrkesverksamma kontorister, och är alltså inte skrivna av de reguljära skribenterna, vilket innebär att problemet får en delvis annorlunda prägel. Snarare än att fokusera på arbetsplatsdemokratin som det naturliga botemedlet mot alla interna problem, eller beklaga sig över byråkratiseringen och den auktoritära organisationen, behandlas istället de besvär som upplevs som specifika för kontoristerna. Det rör sig i först hand om bristen på utbildningsalternativ i jämförelse med bibliotekarierna, särskilt mot bakgrund av 1969 års utredning om utbildningen av bibliotekspersonal och frågan om en ny nationell bibliotekarieutbildning, vilken upplevs åsidosätta kontoristernas behov av vidareutbildning. Mot bakgrund av de förändrade arbetsuppgifterna argumenteras för en kortare utbildning som kan bygga vidare på gymnasie- och yrkesskolan, och öppna upp möjligheten till avancemang genom skapandet av en mellankategori mellan bibliotekarier och kontorister. De menar själva att deras meriter och yrkeserfarenhet inte erkänns eller uppskattas, och att deras kunskaper undervärderas i förhållande till bibliotekariernas.

Från redaktionellt håll understryks samhörigheten mellan bibliotekarier och kontorister, och behovet av att exempelvis stötta kontoristföreningarna i deras arbete för förbättrade arbetsförhållanden. I texterna behandlas de ofta som en gemensam kategori och benämns genomgående som ett kollektiv av "biblioteksarbetare", vars egentliga missämja och konflikter inte är interna utan existerar i förhållande till biblioteksvärldens ledande skikt. Denna solidaritet framstår dock stundom som problematisk, särskilt i de artiklar som teoretiskt försöker definiera bibliotekarieåkrens klasstillhörighet och dess naturliga plats och sympatier i den svenska klasstrukturen, då skillnaden mellan bibliotekarier och andra biblioteksanställdas utbildningsbakgrund är svår att undvika.¹⁴⁰ Genom att anknyta till Göran Therborns klassanalys konstateras att bibliotekarierna tillhör ett mellanskikt, som "tenderar antingen mot borgar- eller arbetarklassen,

---

¹³⁷ Atlestam 1971:17, *BiS*, s. 19.

¹³⁸ "Ledare" 1973:20, *BiS*, s. 4.

¹³⁹ Aldén, 1970:5, *BiS*, s. 22-23; Carlbrand 1971:11, *BiS*, s. 20; "En utmaning mot SFF" 1971:13, *BiS*, s. 24; Håtveit 1970:5, *BiS*, s. 18; "Intresseföreningen för Värmländska bibliotekskontorister" 1971:11, *BiS*, s. 21; Nilsson 1973:20, *BiS*, s. 28-29; "Refuserat" 1971:12, *BiS*, s. 30; Ribbing 1973:21/22, s. 49-51.

¹⁴⁰ Hagberg 1974:23, *BiS*, s. 31-32; Hörnström 1974:24, *BiS*, s. 27-29; Klasén & Sommansson 1974:24, *BiS*, s. 25-26.

beroende på styrkeförhållandena i klasskampen".¹⁴¹ De socialistiska och progressiva bibliotekariernas uppgift består i det fallet av att solidarisera sig med arbetarklassen och få bibliotekskollektivet att göra gemensam sak mot den verkliga fienden, det borgerliga klassamhället.

6.2.4 SAB och SFF

Samma kritik som riktas mot biblioteksinstitutionen drabbar även de nationella biblioteksorganisationerna, såsom SAB och SFF.¹⁴² Båda beskrivs som onödigt byråkratiska och monolitiska organisationer, vars huvudsakliga mål ligger i betjäna sig själva snarare än sina medlemmar. Styrelser och ombudsmän uppfattas som mer måna om sina egna positioner, än villiga att arbeta för en positiv förändring för biblioteksväsendet och dess anställda. De är ovilliga att reformera det system som de är beroende av för sin egen prestige och rang, och vänder därför dövdorat till åt alla avvikande åsikter. Sammantaget anses dessa två organisationer bidra till den påfallande idétorkan inom biblioteksvärlden, och medvetet stå i vägen för en progressiv biblioteksutveckling genom att tysta ner eller på maktfullkomligt vis undantrycka alla radikala förslag.

Medlemsinflytandet i SAB beskrivs exempelvis som så gott som obefintligt. Efter varje årligt SAB-möte kritiseras bland annat bristen på insyn och demokratiska mötesformer. Istället matas deltagarna med information ovanifrån utan möjlighet att ställa frågor, diskutera eller delta aktivt. Något utrymme för en meningsfull eller motstridig debatt bland fotfolket finns inte, utan "de som sitter i toppen av SAB-byråkratin sitter säkert och inlåter sig inte i diskussion med obetydliga enskilda medlemmar".¹⁴³ På samma vis uppfattas SFF:s som en passiv och byråkratisk apparat, som går i den korporativistiska statsmaktens ledband och vars reformer är av mer eller mindre skendemokratisk karaktär. Medan besluten fattas i små kretsar på central nivå, av människor utan bekantskap med de lokala förhållanden eller kontakt med de grupper de säger sig företräda, förtvinar den fackliga aktiviteten ute på arbetsplatserna. Därutöver tillkommer problemet med att både bibliotekschefer och bibliotekarier ingår i samma förening, vilket anses hindra det fackliga arbetet för övriga biblioteksanställda. Eftersom kampen för att förbättra förhållandena för det breda bibliotekskollektivet inte sällan formuleras i direkt opposition till bibliotekets ledarskikt, anses arbetet försvåras i och med att cheferna ingår i samma fackliga sektion som bibliotekarierna. Det faktum att SFF är en del av SACO stöter också på patrull hos många av artikelförfattarna, eftersom det är ett akademikerförbund vars intressen inte uppfattas sammanfalla med arbetarklassen, och därför aldrig kan "bli ett tjänligt instrument i kampen mot den borgerliga staten".¹⁴⁴ Detta framhålls bland annat som ett bärande skäl för att lämna SFF och istället söka medlemskap i syndikalistiska SAC eller SKTF, där bibliotekarier och kontorister kan ingå i samma förbund.

I *Biblioteksbladet* återfinns en hel del av samma kritik mot bibliotekens centrala organisationer, om än i oftare mildare form och inte alltid utifrån en lika utpräglad vänsterposition. Framförallt riktar sig kritiken mot SAB¹⁴⁵ som upplevs som en ineffektiv och stagnerad organisation, som präglas av "samma traditionella program-

---

¹⁴¹ Hagberg 1974:23, BiS, s. 32.

¹⁴² Berggren 1971:13, BiS, s. 25-27; Berggren & Eriksson 1974:24, BiS, s. 30; Brigand 1971:11, BiS, s. 12-14; Bruce 1971:11, BiS, s. 31; Engström 1970:6, BiS, s. 12-14; Engström 1971:13, BiS, s. 6-8; Hallonsten 1970:6, BiS, s. 10-12; Lundgren 1972:17, BiS, s. 34-36; Persson 1974:24, BiS, s. 32; Skårman 1971:11, s. 15-16.

¹⁴³ Engström 1971:13, BiS, s. 6.

¹⁴⁴ Bruce 1971:11, BiS, s. 31.

¹⁴⁵ Bolay 1970:3, BBL, s. 549-551; Nordström 1966:8, BBL, s. 549-551; Olsson 1970:6, BBL, s. 197-202.

linjer, samma brist på nya idéer, samma olust inför nya infallsvinklar och signaler".¹⁴⁶ SAB anses inte hänga med i samhällsutvecklingen och klandras för sina oklara målsättningar, sin maktkoncentration och sina odemokratiska arbetsformer. Det framställs som en organisation i desperat behov av en vitalisering för att bli ett mer verkningsfullt och dynamiskt kraftcenter i svenskt biblioteksväsen.

Överlag skiljer sig dock debatten kring arbetsplatsfrågorna i *Biblioteksbladet* markant från den i *BiS*, genom att arbetsplatsdemokratien inte ges tillnärmelsevis samma betydelse. De långtgående demokratikrav som propageras för i *BiS* återfinns knappast alls i *Biblioteksbladet*, där fokus istället är riktat mot bland annat personalbristen samt behovet av rationalisering och förbättrade utbildningsmöjligheter.¹⁴⁷ På grund av bibliotekens expansion och ständigt utvidgade verksamhetsområden understryks nödvändigheten av att effektivisera arbets- och organisationsformerna. Biblioteken behöver anpassa och rationalisera sin verksamhet för att möta de nya kraven och leva upp till sina växande åtaganden. Därför fodras ökat samarbete, långsiktig planering, ett kontinuerligt rationaliseringsarbete och att både arbetsmetoder och organisationsstrukturer omprövas, för att på så sätt göra det mesta av bibliotekets begränsade ekonomiska resurser. Det rör sig därmed om den form av rationaliseringsdebatt som artikelförfattarna i *BiS* polemiserar emot.

6.2.5 Sammanfattning

Ett framträdande inslag i den vänsterinriktade biblioteksdebatten rör den betydelse som läggs vid arbetsplatsfrågorna, och de återkommande kraven på en utökad arbetsplatsdemokrati. Bibliotekets strikta hierarkier, rationaliseringssträvan och byråkratiska beslutsordning kritiserar som ett omodernt, auktoritärt och människofientligt system, som inte förmår leva upp till bibliotekets viktiga samhällsuppdrag. Ett långtgående medbestämmande för alla personalkategorier framhålls som den naturliga lösningen på folkbibliotekets många arbetsplatsproblem, samt en förutsättning för att i längden kunna skapa ett mer samhällstillvänt och politiskt aktivt bibliotek. En likartad kritik riktas även mot bland annat SAB och SFF, vilka genom sitt bristfälliga medlemsinflytande anses stå i vägen för en progressiv biblioteksutveckling.

6.3 Den sociala och utåtriktade verksamheten

Till skillnad från debatten om arbetsplatsfrågorna, som ser förhållandevis olika ut i *Biblioteksbladet* och *BiS*, råder relativt stor samstämmighet i båda tidskrifter vad gäller debatten om bibliotekets sociala och utåtriktade verksamhet. Folkbibliotekets sociala roll framställs inte sällan som ett prioriterat område i såväl *Biblioteksbladet* som i *BiS*, och den funktion som är i störst behov av framtida satsningar. I artiklar med klara vänstersympatier understryks i stort sett samma tendenser och ståndpunkter som präglar biblioteksdebatten generellt, även om de ofta ger ytterligare emfas åt frågan om social och uppsökande biblioteksverksamhet.

6.3.1 Ett bibliotek för alla

I *Biblioteksbladet* betonas redan under andra halvan av sextioalet att den sociala verksamheten utgör ett expanderande biblioteksområde.¹⁴⁸ 1965 frestas bland annat

¹⁴⁶ Nordström 1966:8, BBL, s. 549.

¹⁴⁷ Bergh 1969:9, BBL, s. 878-879; Bolay 1966:9, BBL, s. 642-644; Hjelmqvist 1966:6, BBL, s. 349-361; Möhlenbrock 1967:1, BBL, s. 17-28; Ochsner 1969:7/8, BBL, s. 735-738.

¹⁴⁸ Bolay 1966:9, BBL, s. 642-644; Edbom 1967:7, BBL, s. 560-563; Hjelmqvist 1965:8, BBL, s. 546-556; Ochsner 1968:6, BBL, s. 681-687.

dåvarande chefen för Skolöverstyrelsens bibliotekssektion, Bengt Hjelmqvist, att "utlysa året 1966 som den sociala biblioteksverksamhetens år".¹⁴⁹ Den sociala sektorn beskrivs som ett tillväxtområde, där den framtida biblioteksverksamheten kan göra viktiga insatser. Det är ett uppdrag vars ökade betydelse beskrivs mot bakgrund av efterkrigstidens fenomenala biblioteksexpansion, då folkbibliotekets resurser och målsättningar successivt utökats. Allt fler områden som tidigare ansågs ligga utanför bibliotekets verksamhetsfär har efter hand kommit att inlemmas i det nya folkbibliotekets program, och blivit en naturlig del av dess dagliga verksamhet. Dit hör även de sociala föresatserna, som folkbiblioteken alltid haft, men som nu anses möjliga att prioritera på ett helt annat sätt och låter sig realiseras inom hela folkbibliotekssektorn, snarare än att vara begränsade till enbart vissa bibliotek. Det gäller bland annat nybyggnationen, där inte bara kaféverksamheten utgör ett nytt inslag, utan lokalerna även är utformade med särskild hänsyn till de rörelsehindrade. På samma sätt anför det breddade beståndet av talböcker och böcker med stor stil, som ett tecken på den växande medvetenheten om bibliotekets sociala uppdrag.

Den sociala funktionen betraktas därmed som en viktig del av den allmänt expanderande biblioteksverksamheten. På samma sätt som ett modernt folkbibliotek skall ägna sig åt musikverksamhet, anordna utställningar, hålla sig med artotek, bedriva bokprat och författaraftnar, skall det även bereda plats för de sociala minoriteterna och nå de människor som inte på egen hand förmår ta del av dess utbud. Biblioteket kan inte enbart fungera som en lagringslokal för böcker, utan skall även tjänstgöra som ett center för allmänskulturell verksamhet, en informationscentral för kommunal information, ett kunskapsnav i utbildningssamhället, en mötesplats till stöd för den lokala gemenskapen et cetera. Vid sidan av dessa uppgifter bör det också sörja för att de utsatta samhällsgrupperna nås av bibliotekets verksamhet, och att inga personer lämnas utanför bibliotekets försorg.

Det är en föreställning som andas en påtaglig optimism, där biblioteket antas klara av att leva upp till alla förväntningar och målsättningar, och nya arbets- och verksamhetsformer, medieformat och teknologiska innovationer framstår som ett medel att uppfylla dessa ambitioner. Biblioteket både kan och bör ha en så bred verksamhetsinriktning som möjligt. Det skall låna ut böcker, husera konst, vara en plats för sysslösa, tjäna som ett forum för samtal, förmedla viktig samhällsinformation, utgöra en studiemiljö för både forskare och studenter, organisera studiecirklar, vara en central instans i folkrörelselivet, bereda plats för ungdomens nöjesyttringar och tillåta en mångfald av olika trosföreställningar och tankesätt. Biblioteket skall alltså "i miniatyr vara en syntes av det totala samhället med alla dess myllrande aktiviteter".¹⁵⁰ Det skall återspegla samhällslivet i dess helhet och "så gott som möjligt hjälpa envar att finna vad han söker och känner sig i behov av".¹⁵¹ Denna framåtsträvande idé om folkbibliotekets målsättningar bygger i viss mån vidare på den mycket ambitiösa bibliotekspolitik som formulerades i folkbibliotekssakkunnigas betänkande från 1949,¹⁵² och sätter sin prägel på en stor del av materialet i *Biblioteksbladet* under hela undersökningsperioden. Det är först 1975 som en delvis motstridiga ståndpunkt gör sig gällande i *Biblioteksbladet*, genom den debatt som uppstår i kölvattnet av Erik Östlings och Tore Nordströms debattbok *Ska biblioteken göra allt?*¹⁵³

---

¹⁴⁹ Hjelmqvist 1965:8, BBL, s. 555.

¹⁵⁰ Edbom 1967:7, BBL, s. 561.

¹⁵¹ Oschner 1968:6, BBL, s. 685.

¹⁵² Folkbibliotekssakkunniga 1949: SOU 1949:28.

¹⁵³ Östling & Nordström 1974.

6.3.2 PR och uppsökande verksamhet

Denna uppfattning om det moderna biblioteket, som skall bereda plats för alla socialgrupper och ge utrymme för en mångfald av samhällets aktiviteter, kombineras med en tilltagande önskan om att bryta bibliotekets upplevda isolering och placera det mitt i samhällslivet.¹⁵⁴ Därför förespråkas en mer öppen biblioteksidentitet, där "biblioteken spränger sin hittillsvarande karaktär av slutna institutioner", och blir en mer aktiv och utåtriktad kraft.¹⁵⁵ Målet är alltså att göra biblioteken angelägna för samhället i stort och utvidga antalet personer som har regelbunden kontakt med biblioteket. Det skall dels uppnås genom att göra människor uppmärksamma på bibliotekets existens, och dels genom att vidareutveckla folkbibliotekets traditionella arbete med den uppsökande verksamheten.

Denna ambition märks inte minst i den omfattande diskussionen kring bibliotekens PR-verksamhet, som ges betydande utrymme i *Biblioteksbladet* under en stor del av undersökningsperioden.¹⁵⁶ Debatten leds i första hand av Greta Renborg som med inspiration från folkbiblioteksväsendet i USA förordar en mer målinriktad marknadsföring av biblioteken, och 1970 bland annat ger ut en bok om bibliotekens PR-arbete.¹⁵⁷ Bakom strävan att informera om bibliotekens existens och bedriva en aktiv och konsekvent upplysningsverksamhet, ligger en påtaglig vilja att nå utanför bibliotekets etablerade verksamhetsfält, att komma i kontakt med andra än de traditionella målgrupperna och förändra den hävdvunna bilden av vad biblioteket har att erbjuda sina besökare. Målet är att skapa ett mer samhällsnära bibliotek genom att förbättra relationen med bibliotekets användare och bygga kontakter med de grupper som vanligtvis inte använder sig av biblioteket. PR-arbetet beskrivs i det sammanhanget som en verksamhet som omfattar en mängd olika aktiviteter och förhållningssätt, av både internt och externt slag. Det kan exempelvis handla om allt från hur personalen bemöter ovana biblioteksbesökare i själva bibliotekslokalen, till kontaktbibliotekariens arbete med att söka upp föreningar och andra sammanslutningar för att hålla föredrag och bokprat.

Diskussionerna om PR-arbetets nytta tycks till stora delar grunda sig i en underliggande oro om att biblioteket inte förmår nå ut till hela befolkningen:

Vi vet att ett bibliotek vanligen når ca 20 % av befolkningsunderlaget. Ungefär 80 % finns inte registrerade som låntagare. Om vi från denna utgångspunkt mycket enkelt skall beskriva bibliotekens målsättning bör det kunna göras på detta sätt: Att nå ut till så många som möjligt, att öka procenten av aktiva bibliotekskunder.¹⁵⁸

Samma problem återkommer i de texter som nämner svårigheten att locka personer ur arbetarklassen till biblioteken och uttrycker farhågor om att folkbiblioteken utvecklats till exklusiva revir för medelklassen. Det gäller därför att informera alla presumtiva användare om bibliotekets många fördelar, och även få de som inte är bokläsare och kanske aldrig satt sin fot på ett bibliotek, att inse vad det moderna folkbiblioteket har att erbjuda. Allt större tonvikt läggs därmed på uppgiften att vidga bibliotekens räckvidd, genom att utnyttja PR-teknikens många strategier och omforma verksamheten så att den blir relevant för alla samhällsskikt. Förhoppningen är att därigenom undvika ett alltför snedfördelat klientel, bestående av en oproportionerligt stor andel av högutbildade.

---

¹⁵⁴ Edbom 1969:5, BBL, s. 451-457; Nyström 1967:1, BBL, s. 3.

¹⁵⁵ Edbom 1969:5, BBL, s. 454.

¹⁵⁶ Oschner 1967:7, BBL, s. 564-568; Renborg 1966:8, BBL, s. 552-557.

¹⁵⁷ Renborg 1970.

¹⁵⁸ Nyström 1967:1, BBL, s. 3.

Vid sidan av arbetet med att göra reklam för bibliotekets många förtjänster, återkommer strävan att skapa ett mer samhällstillvänt bibliotek även i de många artiklar som debatterar biblioteksverksamhet för specifika grupper, såsom invandrare, tonåringar och pensionärer.¹⁵⁹ Att vara ett bibliotek för alla innebär att det är nödvändigt att tillfredsställa även dessa gruppers bibliotekskrav, och avpassa verksamheten och beståndet efter deras särskilda förutsättningar. Samma önskan om att anpassa biblioteksverksamheten till användarna avspeglas även i de artiklar som gärna vill se en mer avancerad biblioteksforskning, som kan ge en bättre bild av samhällets biblioteksbehov och användarnas beteende.¹⁶⁰ Den kunskap som därigenom alstras kan sedan ligga till grund för den fortsatta biblioteksplaneringen och appliceras direkt ute på fältet.

Förutom en utvidgad verksamhet inom bibliotekets egna väggar behandlar många artiklar även de uppsökande aktiviteterna, för de som av olika skäl inte är i stånd att ta sig till biblioteket på egen hand. Det är en verksamhet med långa anor som bland annat har sitt ursprung i de vandringsbibliotek och boklådor som introducerades i Sverige på 1890-talet, och var en viktig del av föreläsningföreningarnas, folkbildningsförbunden och folkbibliotekens värv under första halvan av 1900-talet. Det utåtriktade arbetet kan till och med sägas ingå som en bärande komponent i den anglosaxiskt inspirerade bibliotekstanke som kom att lägga grunden för det nordiska folkbiblioteksväsendet, på samma sätt som de särskilda barnavdelningarna och de öppna hyllsystemen. Dessa traditionella uppgifter ges dock allt större utrymme i debatten under den aktuella perioden, framför allt genom de många artiklar som behandlar hemsändarservicen till äldre och handikappade, bokbussverksamheten i glesbygden samt biblioteksarbetet på allmänsjukhus, mentalsjukhus, fängelser, ungdomsanstalter och arbetsplatser.¹⁶¹ Det är en debatt som bland annat stimuleras av den försöksverksamhet som under 1970-talets första år utprövas på fem olika bibliotek inom ramen för Litteraturutredningen, och som till övervägande del fokuserar på att utveckla den utåtriktade och sociala biblioteksverksamheten.¹⁶² Stort intresse ägnas bland annat åt shut in-servicen, det vill säga boken kommer-verksamheten, som från en relativt blygsam start på 1950-talet expanderas påtagligt under 60-talet, och vars målsättning att de sängliggande och rörelsehindrade skall erbjudas biblioteksservice, anknyter till den allt starkare betoningen på bibliotekens övergripande sociala mission. Den socialpolitiska ambitionen framstår som än mer tydlig i de texter som propagerar för en upprustning och modernisering av biblioteksverksamheten inom mental- och kriminalvården, en fråga som både *Biblioteksbladet* och *BiS* ägnar hela temanummer åt. Därtill kommer debatten om arbetsplatsbiblioteken, som presenteras som en viktig kanal för att nå de människor som tidigare "inte haft lust att gå till det pretentiösa biblioteket och göra bort sig i den ovana miljön", och som därför kan hjälpa till med att bryta de sociala murarna.¹⁶³

6.3.3 Allaktivitetshuset och det opinionsbildande biblioteket

De vänsterinriktade debattinläggen om folkbibliotekets roll och identitet tar till stora delar avstamp i den ovan beskrivna synen på biblioteksväsendets samhällsuppgift. De bygger vidare på och accentuerar den allmänt hållna föreställningen om ett modernt biblioteksväsen som måste försöka tillgodose alla samhällskategorier, bryta sin isolation, aktivt söka upp sina användare och vara en vital del av samhällets socialpolitiska

¹⁵⁹ Israleson 1966:3, BBL, s. 137; Nordström 1968:6, BBL, s. 716-719; Widgren 1965:6, BBL, s. 374-375.

¹⁶⁰ Persson 1969:7/8, BBL, s. 740-742.

¹⁶¹ Höök 1969:4, BBL, s. 299-301; Lundgren 1968:8, BBL, s. 923-925; Thulin 1968:5, BBL, s. 529-533.

¹⁶² 1968 års biblioteksutredning 1972: SOU 1972:61.

¹⁶³ Lundgren 1968:8, BBL, s. 923.

strävan. I många fall beskrivs dock den dittillsvarande biblioteksutvecklingen som helt otillräcklig, särskilt vad gäller den sociala verksamheten. I ljuset av det moderna samhällets många missförhållanden och djupa klyftor upplevs bibliotekets sociala arbete som mer eller mindre bristfälligt, och försöken med olika former av utåtriktad verksamhet som alltför knapphändiga för att åstadkomma någon varaktig förändring.

Det rör bland annat arbetet gentemot invandrargrupperna, där biblioteken inte anses ha förmått leva upp till det sociala ansvar som borde vara en självklar del av deras åligganden.¹⁶⁴ Det räcker exempelvis inte att köpa in "ett par dussin översatta amerikanska deckare" för att "återge invandraren hans fulla människovärde".¹⁶⁵ Ifall biblioteken önskar tackla en sådan fråga som invandrarnas kulturella och sociala utanförskap hävdas att de måste göra betydligt mer, och sikta högre än de gällande målsättningarna. Att införskaffa någon enstaka hyllmeter med böcker på invandrarspråken är i det sammanhanget långt ifrån tillräckligt, utan biblioteken måste arbeta utifrån mer långtgående och radikala föresatser. Det bör aktivt söka upp invandrarna på deras arbetsplatser, erbjuda ett bestånd som låter invandrarna hålla en levande kontakt med hemlandskulturen och samtidigt öka insatserna för att skapa förståelse om deras egenart hos den svenskfödda befolkningen. Detsamma gäller de människor som på grund av arbetsbrist tvingas att flytta från glesbygden till de större industriorterna, och på samma sätt som invandrarna räknas till "den industriella stordriftens offer".¹⁶⁶ Biblioteken ska bedriva en verksamhet som förmår bryta deras isolering och sviktande självkänsla och samtidigt åta sig en bildningsuppgift i syfte att göra dem mer medvetna, så att de inte förblir hjälplösa offer i händerna på den brutala rovkapitalismen. På likartat vis omtalas den uppsökande verksamheten inom anstaltsväsendet och arbetsplatsbiblioteken som exempel på två av de sektorer inom det samtida biblioteksväsendet som framförallt bör byggas ut, för att skapa en rättvisare servicefördelning, motarbeta klassbarriärer och skapa mer människovärdiga livsförhållanden.¹⁶⁷

Det som förespråkas är alltså en mycket mer aktiv och initiativrik biblioteksverksamhet, där den socialpolitiska funktionen placeras i centrum och biblioteket i samarbete med andra offentliga institutioner och myndigheter avsiktligt arbetar för att åstadkomma en positiv samhällsutveckling. Genom det tydliga ställningstagandet för bibliotekets sociala funktion polemiserar gentemot andra verksamhetsbeskrivningar, som snarare betonar bibliotekets roll som informationscentral, kulturcentrum eller utbildningsresurs. Till skillnad från i *Biblioteksbladet* omnämner exempelvis artiklarna i *BiS* sällan informationsarbetet, den allmänna kulturförmedlingen eller servicen till olika studentgrupper som en viktig biblioteksfunktion. Istället kritiserar ofta överbetoningen av den rena faktaförmedlingen och elitistiska kulturdistributionen såsom ett uttryck för en konventionell och initiativlös bibliotekspolitik, som står i direkt motsatsförhållande till ambitionen att förvandla biblioteket till en mer samhällstillvänd och vital institution.

Denna ståndpunkt är särskilt tydlig i de texter som talar om biblioteket som ett allaktivitetshus eller på olika sätt förespråkar en mer opinionsbildande biblioteksroll.¹⁶⁸ I de framhålls att biblioteket inte får förbli en passiviserande kraft, där bibliotekarier

---

¹⁶⁴ Berggren 1970:10, *BiS*, s. 11-13; Berggren 1973:21/22, *BiS*, s. 13-20; Kaitavuori 1970:10, *BiS*, s. 26-29 "Ledare" 1970:10, *BiS*, s. 4-5.

¹⁶⁵ Berggren 1970:10, *BiS*, s. 13.

¹⁶⁶ Berggren 1973:21/22, *BiS*, s. 17.

¹⁶⁷ "Ledare" 1970, nov., *BiS*, s. 4-5; Sandblad & Ristarp 1974:23, *BiS*, s. 15-17; "Ämnesgruppen för social biblioteksverksamhet" 1971:12, *BiS*, s. 16-17.

¹⁶⁸ Berggren 1972:16, *BiSm* s. 24-26; Engström 1969:1, *BiS*, s. 9-13; Engström & Sandblad 1970:5, *BiS*, s. 9-13; "Ledare" 1971:14/15, *BiS*, s. 3; Rydqvist & Jentsch 1975:29, *BiS*, s. 22-23; Skärman 1970:5, *BiS*, s. 24-30; Östling & Ventura 1970:6, *BBL*, s. 193-196.

förmedlar information och böcker till stillatigande låntagare eller enbart står som representanter för en föreskriven borgerlig finkultur, fjärran från de breda befolkningslagrens vardagsverklighet. I det sammanhanget tolkas exempelvis akademiseringen av bibliotekarietutbildningen och fokuseringen på bibliotekariernas informationstekniska expertis, som ytterligare ett sätt att fjärma biblioteket från den arbetande massan. Den alltmer expertbetonade bibliotekarieidentiteten anses minska kontaktytan med det stora flertalet av människor och försvaga samhällsförankringen, vilket i förlängningen gör det svårare för biblioteket att fylla en positiv samhällsfunktion. På samma sätt tycker sig flera av artikelförfattarna ana en auktoritär och borgerlig kultursyn bakom den samtida strävan att omvandla biblioteken till kommunala kulturcentra. Det är en målsättning som konserverar snarare än vitaliserar verksamheten, och berövar biblioteken deras livskraftiga samhällsroll genom att stöta bort arbetarklassen och göra dem till ensliga revir för de redan kulturellt välförsedda. Lika lite som folkbiblioteket bör närma sig de vetenskapliga bibliotekens arbetssätt, där bibliotekarierna fungerar som informations-specialister utan egentlig kontakt med det omgivande samhället, kan bibliotekarierna inte heller tillåtas att utvecklas till "kulturexperter som tillhandahåller service åt passiva kulturkonsumenter".¹⁶⁹

Ifall biblioteken skall kunna tjänstgöra som demokratiska och samhällsnära institutioner, måste de bryta med den finkulturella och smakdiktatoriska kultursynen och överge alla tendenser till trångsynt expertvälde. De folkliga, egenskapade och amatörmässiga kulturyttringarna värderas i det fallet högre än elitkulturens och de som produceras av de kommersiella krafterna. Att bereda plats för folkmajoritetens kulturella kreativitet och självinitierade skapande uppfattas som ett sätt att demokratisera biblioteket, och etablera en fristad från borgarklassens kulturella snobbism och samtidens krassa konkurrenstänkande. Biblioteket får inte gå i det borgerliga samhällets ledband eller underdånigt tjäna som en distributionscentral för kommersialismen likformiga produkter. Istället för passiv konsumtion argumenteras därför för ett aktivt kulturskapande, som ger "möjligheter för människor att uttrycka sina kulturella upplevelser och själva avgöra vad som är kultur".¹⁷⁰ Biblioteksbesökarna bör alltså tillåtas delta i kulturverksamheten på sina egna villkor och ha ett direkt inflytande över kulturutbudets innehåll.

Denna föreställning om en jämlik och folklig kulturförmedling framstår inte sällan som en del av bibliotekets sociala roll, genom att det är en verksamhet som säger sig sätta människorna i centrum och strävar efter att nå utanför den lilla andelen av traditionella biblioteksanvändare. Biblioteket kan i det sammanhanget bli ett forum för de som står främmande inför den borgerliga kulturen, och i brist på alternativ är tvungna att vända sig till den kommersiella kulturproduktionen. Med ett mer opretentiöst och öppet bibliotek, vars verksamhet och miljö inte bara tilltalar vissa användargrupper, kan biblioteket utvecklas till en träffpunkt även för de som inte bereds någon plats i samhället i övrigt. Det biblioteksideal som målas upp beskriver därmed en institution där de sociala konflikter, främlingskap och barriärer som existerar i samhället i stort inte tillåts reproduceras inom bibliotekets väggar, utan aktivt demonteras genom en socialt och politiskt medveten biblioteksverksamhet där hela personalen görs delaktig i arbetet med att uppnå en större social rättvisa. All biblioteksverksamhet bör därmed ha en social prägel, och alltid utformas mot bakgrund av de ojämlikheter och utestängningsmekanismer som är en del av det samtida kapitalistiska klass- och välfärdssamhället. Folkbiblioteket anses i det fallet ha förlorat den gamla målsättningen att tjäna den

---

¹⁶⁹ Rydqvist & Jentzsch 1975:29, BiS, s. 22.

¹⁷⁰ Östling & Ventura 1970:6, BBL, s. 196

arbetande massan, som tidigare var en levande del av de folkrörelseanknutna bibliotekens verksamhet. Tidigare årtiondens frivilliga folkbildning lyfts därmed fram som en aktuell förebild, vars principer behöver återupplivas för att skapa ett framtida biblioteksväsen som är till för hela folket.

Den utåtriktade verksamheten och demokratiseringen av biblioteket framställs som ett steg på vägen i att göra slut på bibliotekens isolation och bibliotekarieprofessionens inåtvända exklusivitet. På likartat vis propageras i många fall för att biblioteket bör vara en politisk kraft och ge utrymme för den aktuella samhällsdebatten. De måste bli mer offensiva, kontroversiella och förargelseväckande och göra sig angelägna genom att upplåta plats åt diskussioner kring samtidens brännande frågor och problem. På så sätt kan biblioteket bli "ett sjudande debatthus där den lilla människan, förtryckt av byråkrater och teknokrater, kan göra sig hörd".¹⁷¹ En institution som ger de undertryckta en röst och lämnar fritt spelrum åt missnöjesyttringar och kritik, riktad mot orättfärdigheten i såväl lokala politikernas beslut som samhällets övergripande strukturer. Biblioteket skall på så sätt även fungera som en opinionsbildande instans, där det ges möjlighet för en livaktig debatt kring lokala, nationella och internationella spörsmål, och verklighetens många samhällsmotsättningar kan luftas snarare än att sopas under mattan. Via debatter, utställningar och ett genomtänkt beståndsurval skall biblioteket informera sina användare om olika samhällsförhållanden och deras underliggande mekanismer, och på så sätt bidra till att medvetandegöra människor och stimulera till aktion och förändringslusta. Biblioteket har därmed en viktig funktion att fylla som en samhällskritisk institution, som både ger utrymme åt och driver på samhällsdebatten. Förutom att det skall vara en tummelplats för samtidens debatt och konkurrerande åsikter, skall biblioteket även medverka till att människor börjar ifrågasätta det rådande samhället och tar ställning mot dess reaktionära värderingar och konventioner. Det är en bildningsuppgift som syftar till att myndiggöra användarna och medverka till deras politiska uppvaknande, så att de i sin tur förmår att ställa krav och engagera sig i den pågående samhällsdebatten. Biblioteksrummet kan i det perspektivet inte få förbli en ängsligt neutral eller ömtålig plats, utan måste befinna sig mitt i händelsernas centrum. De bibliotek som å andra sidan inte ger utlopp åt den nödvändiga debatten "väljer medvetet att förbli ett finrum för kultureliten", och avsäger sig sitt ansvar och sin samhällsrelevans.¹⁷²

6.3.4 Sammanfattning

Vad gäller den sociala och utåtriktade verksamheten ger vänsterdebattörerna till stor del uttryck för samma ståndpunkter som präglar biblioteksdebatten i dess helhet, under den givna perioden. Den sociala bibliotekssektorn anförts som ett framtidsområde inom både *Biblioteksbladet* och *BiS* och betraktas som en central del av den expanderande biblioteksverksamheten. Artikelförfattare från vänsterhåll understryker dock ofta sitt missnöje med den rådande sociala biblioteksverksamheten, som upplevs som otillräcklig i ljuset av de samtida samhällsproblemen och sociala klyftorna. Det övergripande målet är att skapa en samhällsnära och livaktig institution, som är en vital del av den pågående samhällsdebatten och aktivt motarbetar sociala orättvisor. Genom att tydligt framhäva den socialpolitiska biblioteksfunktionen polemiserar även mot de verksamhetsbeskrivningar som snarare lyfter fram bibliotekets betydelse för den kommunala kulturverksamheten, för informationsförmedlingen samt dess roll i utbildningssamhället.

---

¹⁷¹ Engström 1969:1, *BiS*, s. 11.

¹⁷² "Ledare" 1971:14/15, *BiS*, s. 3

7 Slutsatser och diskussion

Några av de bärande idéer om folkbibliotekets uppdrag och verksamhetsroll som ofta återkommer i de artiklar som har ett utpräglat vänsterperspektiv rör den kommersiella litteraturens skadeverkningar, kravet på en utökad arbetsplatsdemokrati, vikten av den sociala och uppsökande verksamheten samt behovet av ett bibliotek som vågar vara opinionsbildande. Inte sällan rör det sig om föreställningar som i allmänhet präglar den biblioteksdebatt som förs under den aktuella perioden, men som ges extra tonvikt och ett socialistiskt språkbruk hos de artikelförfattare som uttalar sig från en tydlig vänsterposition. Överlag tenderar debattinläggen att formuleras polemiskt, som en kritik av biblioteksväsendets rådande arbetsformer och verksamhetsinriktning, där upphovsmännen själva ikläder sig rollen av ett utmanande avantgarde vars uppgift det är att förnya och reformera ett förstelnat och gammalmodigt biblioteksväsen. Denna generationskonflikt är särskilt framträdande i de artiklar som går till storms mot folkbibliotekens lokala och nationella organisationsformer. I det fallet riktas kritiken av biblioteksvärldens byråkratisering, centralism och dess auktoritära hierarkier mot det som upplevs som ett maktfullkomligt och trögrörligt ledargarnityr, som anses stå i vägen för en progressiv biblioteksutveckling.

De vänsterinspirerade ståndpunkterna avviker tydligast från den allmänna debatten när det gäller arbetsplatsfrågorna, framför allt genom den betydelse som fästs vid kravet på ett utökat demokratiskt inflytande för personalen. Därigenom anknyts till vänster rörelsen i sin helhet, där frågan om den bristfälliga demokratin i arbetslivet var ett bärande tema från mitten av 1960-talet och framåt.¹⁷³ Det kombineras med en påtaglig skepsis gentemot biblioteksvärldens ledande skikt och den överrationaliserade organisationens känslolösa och mekaniska effektivitet, som berövar människor kontrollen över sin arbetssituation. Bibliotekens etablerade arbetssätt uppfattas som otillräckliga, medan de landvinningar som trots allt gjorts beskrivs som alltför senfärdiga och anspråkslösa. Istället propageras för en omfattande riktningförändring, bland annat genom ett ökat deltagande på arbetsplatsen och i folkbiblioteksvärldens centralorganisationer, varigenom det öppna åsiktsutbytet och de radikala förslagen kan få fritt spelrum.

Bakom kraven på att omskapa arbetsförhållandena på biblioteket kan även anas en föreställning om att biblioteksarbetet inte är en sysselsättning vilken som helst, utan att det är ett betydelsefullt värv som förpliktar. Eftersom biblioteksinstitutionen förmodas fylla en viktig samhällsfunktion, och spela en aktiv roll i individens liv genom att medverka i dennes medvetandegörande, kan inte arbetsgången eller den organisatoriska strukturen följa de traditionella mönstren. I en tid då biblioteket och dess yrkeskår anses vara i stånd att bidra till grundläggande förändringar hos både enskilda och samhället i stort, och placeras i centrum för den pågående politiska och ideologiska kampen, är inte längre den föråldrade arbetsordningen giltig. Den auktoritära, överbyråkratiserade och strikt arbetsindelade organisationsformen, där all makt är koncentrerad till ett fåtal personer, överensstämmer inte med de nya bibliotekariernas ansvar eller samhällsroll. Med sitt stelbenta och formalistiska ämbetsmannavälde förmår inte den traditionellt utformade verksamheten leva upp till bibliotekets nya uppdrag.

Den biblioteksuppgift som framstår som allra viktigast för vänsterdebattörerna rör det sociala och utåtriktade arbetet, som syftar till att aktivt söka upp användarna och bemyndiga de många samhällsgrupper som systematiskt exploateras och utarmas i det moderna samhället. Biblioteksverksamheten får i det fallet ofta en rent instrumentell prägel, och betraktas som ett medel i strävan att överbrygga de sociala klyftor och mildra de orättvisor som är ett resultat av den existerande samhällsordningen. I en

---

¹⁷³ Wiklund 2006, s. 172-173.

mening anknyter dessa åsikter direkt till de ursprungliga public library-idéer som bland annat förespråkades av Valfrid Palmgren, och vilka har legat till grund för det nordiska folkbiblioteksväsendets framväxt. Det gäller särskilt ambitionen att tjäna hela befolkningen snarare än ett visst socialt skikt, samt målet att bedriva uppsökande verksamhet utanför själva biblioteksbyggnaden. Det är en inställning som dessutom är mer eller mindre generell för biblioteksdebatten under denna period, som i kölvattnet på rekordårens omfattande biblioteksexpansion kännetecknas av en påtaglig optimism, och ofta lyfter fram den sociala verksamheten som ett huvudsakligt biblioteksåliggande. Nya serviceområden och tidigare eftersatta användargrupper uppmärksammas i allt högre utsträckning, vilka i ljuset av den utökade biblioteksverksamheten anses möjlig att prioritera på ett helt nytt sätt. Den sociala biblioteksrollen lyfts i det sammanhanget fram som ett framtidsområde, tillsammans med andra former av utåtriktat arbete som kan bryta bibliotekets isolation och göra det mer samhällstillvänt.

Vid sidan av önskan att nå ut till de kulturellt, socialt och politiskt förfördelad, och därigenom fylla en socialpolitisk funktion, poängteras från vänsterhåll även behovet av att skapa ett biblioteksrum öppet för alla besökskategorier. Det är ett bibliotek som skall tjäna som en fristad från kommersialismens åsiktsförtryck och den borgerliga fin-kulturens förnäma exklusivitet, samtidigt som den ger utrymme för människors egna skapandeprocesser och den samhällstillvända kulturen. I denna beskrivning av det goda biblioteket, som sätter människan i centrum och fokuserar på den sociala rollen, kan även skönjas ett avståndstagande från de ofta förekommande biblioteksvisioner som snarare betonar den informationsförmedlande funktionen, eller talar om biblioteket som en viktig tillgång i det framväxande utbildningssamhället.

Därutöver förespråkas ett återuppväckande av den folkbildande rollen, där bibliotekets inneboende förmåga att fungera som ett verktyg för att utbilda och medvetandegöra människor tillerkänns en större betydelse. I första hand är det ett politiskt uppvaknande som avses, vilken av naturliga skäl även skall ske i socialismens tecken. Bibliotekets roll består i det fallet av att bedriva ett arbete som kan frammana en större politisk klarsyn och förmår väcka människors latent aktivism, genom att göra dem mer medvetna om de orättvisor och maktmekanismer som underbygger samhället. Det är en hållning som motsätter sig alla tecken till passivitet när det gäller de viktiga samhällsfrågorna och sociala orättvisorna. Dessutom innebär det ett kraftigt avståndstagande från idén om biblioteket som en politiskt neutral institution, som måste förhålla sig opartisk till det dagspolitiska skeendet. Istället hävdas att biblioteket bör vara en dynamisk aktör i samhällsdebatten och genom det folkbildande uppdraget fungera som en emancipatorisk samhällskraft. Det är en målsättning som snarast för tankarna till de folkrörelsedrivna biblioteken, och särskilt arbetarrörelsens klassmedvetna och politiskt inriktade bildningsideal. Genom den starka kritiken av massmarknadslitteraturens negativa följder betonas även bibliotekariernas kontrollerande uppdrag, och vikten av ett politiskt medvetet beståndsurval för att undvika att den kommersiella litteraturens ideologiska budskap okritiskt förmedlas till låntagarna. Bibliotekariens särskilda kompetens består i det fallet av att genom en närmast pedagogisk insats motarbeta den passiviserande och slentrianmässiga bokkonsumtionen, och visa på den litteratur som förmår bryta de invanda fördomarna.

Föreställningen om bibliotekets möjlighet att påverka och stimulera användarna till politiska och sociala insikter präglas av en delvis idealistisk och elitistisk syn på bibliotekariens roll i förhållande till biblioteksbesökarna. Det är en idé som bland annat uppvisar stora likheter med Garrisons (1979) bild av artonhundratalets amerikanska

bibliotekarier, vilka tenderade att beskriva sitt arbete som närmast ett religiöst kall.¹⁷⁴ Den mission som anbefalls av 1960- och 70-talets vänsterdebattörer befattar sig dock inte med den moraliska och kulturella höjningen, utan kretsar till stora delar kring möjligheten att frammana en större politisk medvetenhet hos människor och på så sätt motverka samhälleliga oegentligheter och förtryck. Det presenteras på så sätt som en institution i försvar för en socialistiskt definierad demokrati, som menar sig stå på folkets sida i kampen mot det förborgligade samhällets alla avigsidor. Det ideala biblioteket framstår därmed inte som en institution i det existerande samhällets tjänst, vars mål det är att bevara det bestående eller desarmera olika sociala konflikter, utan tvärtom som ett revolutionärt verktyg som kan blottgöra samhällets många missförhållanden och sprida kunskaper om dem till den breda massan.

I enlighet med Liedmans (1989a) ideologianalytiska arbetsgång har jag i analysen försökt beakta det empiriska materialets sociala, kulturella och historiska kontext, för att därigenom inte bara beskriva den vänsterinspirerade biblioteksideologins manifesta sidor, utan även i möjligaste mån komma åt dess latenta sidor.¹⁷⁵ I analysarbetet har jag därför hela tiden strävat efter att ta hänsyn till det bredare sammanhang i vilka texterna är skapade, genom att relatera dem till undersökningsperiodens debattklimat och dess bibliotekshistoriska förutsättningar. Jag har därmed försökt att inte uteslutande fokusera på det som är direkt framträdande i källorna eller enbart betrakta texterna utifrån den specifika debattsituation de är sprungna ur. Denna kontextkännedom, som även är viktig för de källkritiska övervägandena, kunde dock förmodligen ha varit större och beskrivits utförligare i resultatredovisningen. Med en mer ingående och omfattande kontextförståelse kunde analysen av den vänsterideologiska biblioteksdebatten dessutom troligen ha utmynnat i en djupare kunskap om de underliggande ställningstaganden och åsiktssystem som präglade debatten. Detsamma gäller det teoretiska perspektiv som ligger till grund för uppsatsen, vilken har begränsad förklaringskraft i förhållande till den analys som görs i uppsatsen, och snarare beskriver en teoretisk förförståelse där den vänsterinriktade biblioteksdebatten ses som en del av periodens bredare sociala vänster rörelse. Med en annan teoretisk utgångspunkt, som exempelvis anknyter till den modernitetskritik som framfördes av 60- och 70-talets vänsterrörelser, hade sannolikt en mer fullödig och inträngande analys kunnat göras. Slutligen bör hållas i åtanke att de analysresultat som presenteras är sprungna ur ett relativt begränsat källmaterial, som enbart omfattar två tidskrifter, och därför inte kan antas täcka i hela den folkbiblioteksdebatt som fördes under den aktuella perioden. Analysen riktar därutöver in sig på tre huvudsakliga debattämnen, och behandlar alltså bara ett utsnitt av den totala debatten, varför en stor del av de frågor och ståndpunkter som var viktiga i biblioteksdebatten under perioden förblir osynliga i denna uppsats.

---

¹⁷⁴ Garrison 1979, passim.

¹⁷⁵ Liedman 1989a, passim.

8 Sammanfattning

I denna studie undersöks hur vänstervågen påverkade den interna folkbiblioteksdebatten under åren 1965 till 1975. Det empiriska materialet utgörs av artiklar ur *Biblioteksbladet* och *Bibliotek i Samhälle*. Materialurvalet är gjort i två steg, där det initiala steget urskiljde de texter som bland annat formulerar argument med relevans för synen på folkbibliotekets verksamhet och samhällsuppdrag och innehåller debattliknande inslag eller på annat sätt ägnar sig åt de ämnesområden som omtalas i den samtida biblioteksdebatten. Det andra, snävare urvalet (som resulterade i 110 artiklar) fokuserade på ett fåtal debattområden vilka framstod som särskilt framträdande i källmaterialet, baserat på en uppskattning av antalet artiklar och deras textmässiga utrymme i förhållande till andra debattämnen.

Materialet bearbetas utifrån två huvudsakliga frågeställningar:

- Vilka ideologiska positioner kommer till uttryck i det empiriska materialet, och vad kännetecknar dem?
- Hur förhåller sig de ställningstaganden som går att utläsa ur materialet till dåtidens rådande debattklimat och periodens bibliotekshistoriska förutsättningar?

Frågorna är formulerade för att nå kunskap om de vänsterinspirerade föreställningar om folkbibliotekets verksamhet och samhällsroll som kommer till uttryck i källmaterialet. Den teoretiska utgångspunkt som ligger till grund för undersökningen utgår från begreppet *social rörelse*, där den vänsterinriktade biblioteksdebatten betraktas som en del av den bredare vänsterrörelse som präglade perioden. Den metod som används för att analysera källmaterialet bygger på en ideologianalytisk metod, med en ideologidefinition hämtad från Oliver & Johnston (2000). Det analytiska tillvägagångssättet följer en arbetsgång beskriven av Liedman (1989), där texterna analyseras utifrån tre olika aspekter. Den första rör textens språkliga nivå och de ställningstaganden som är direkt synliga i källorna. Därefter relateras texterna till den kontextuella verklighet de är sprungna ur, vilket i detta fall handlar om sextio- och sjuttioalets bibliotekshistoriska situation och rådande debattklimat. Slutligen tolkas texterna i förhållande till det specifika sammanhang de är en del av, vilka grupper de säger sig företräda, vilka de opponerar sig emot et cetera.

Resultatredovisningen och analysen behandlar tre olika debattområden: synen på biblioteksbeståndet, arbetsplatsfrågorna samt den sociala och utåtriktade verksamheten. Några av de bärande idéer som ofta återkommer i de artiklar som har ett utpräglat vänsterperspektiv rör den kommersiella litteraturens skadeverkningar, kravet på en utökad arbetsplatsdemokrati, vikten av den sociala och uppsökande verksamheten samt behovet av ett bibliotek som vågar vara opinionsbildande. Överlag tenderar debattinläggen att formuleras polemiskt, och spegla en pågående generationskonflikt med den kritiska udden riktad mot biblioteksvärldens ledande skikt. Kritiken riktar bland annat in sig på byråkratiseringen, centralismen och den auktoritära maktfördelningen i bibliotekets arbets- och organisationsformer. Stor betydelse fästs vid kravet på en utvidgad arbetsplatsdemokrati, där personalen ges större inflytande över både sina egna arbetsförhållanden och bibliotekets verksamhetsinriktning. Den biblioteksuppgift som framstår som allra viktigast för vänsterdebattörerna rör det sociala och utåtriktade arbetet, som förmår bryta bibliotekets isolation och fyller en socialpolitisk samhällsfunktion. De understryker även nödvändigheten av att skapa ett bibliotek som kan tjäna som en fristad från kommersialismens krafter, utan att samtidigt förvandlas till ett exklusivt revir för den borgerliga finkulturen. I beskrivningen av det goda biblioteket

kan även skönjas ett avståndstagande från de biblioteksvisioner som snarare talar om biblioteket som en informationscentral, ett kulturcentrum eller en utbildningsresurs. Därutöver förespråkas ett återuppväckande av bibliotekets folkbildande roll, och en kritik av föreställningen att biblioteket bör förbli en politiskt neutral institution. Istället hävdas att biblioteket bör fungera som en dynamisk och opinionsbildande aktör i samhällsdebatten. Genom den starka kritiken av massmarknadslitteraturen betonas även bibliotekariernas kontrollerande uppdrag, och vikten av ett politiskt medvetet bestånds-urval för att undvika att den kommersiella litteraturens ideologiska skadeverkningar.

Källförteckning

Biblioteksbladet

- Widgren, Lillemor (1965). "Ge utlänningen en chans!". *BBL*, årg. 50, nr. 6, s. 374-375.
- Hjelmqvist, Bengt (1965). "Vision och vilja". *BBL*, årg. 50, nr. 8, s. 546-556.
- Israelsson, Christina (1966). "Varför inte tvärtom". *BBL*, årg. 51, nr. 3, s. 137.
- Söderhjelm, Kai (1966). "Försök med fickböcker". *BBL*, årg. 51, nr. 3, s. 139-140.
- Hjelmqvist, Bengt (1966). "Enhet och mångfald: krönika vid SAB:s årsmöte". *BBL*, årg. 51, nr. 6, s. 349-361.
- Persson, Rune et al. (1966). "Enkät kring förslaget". *BBL*, årg. 51, nr. 8, s. 526-534.
- Nordström, Tore (1966). "En nödvändig reform". *BBL*, årg. 51, nr. 8, s. 549-551.
- Renborg, Greta (1966). "PR". *BBL*, årg. 51, nr. 8, s. 552-557.
- Lindblom, Paul (1966). "Pocketböcker - överflöd av goda böcker". *BBL*, årg. 51, nr. 9, s. 630-631.
- Bolay, Karl H. (1966). "Föråldrade normer". *BBL*, årg. 51, nr. 9, s. 642-644.
- Olsson, Hans-Olof (1966). "Många böcker små...". *BBL*, årg. 51, nr. 9, s. 632-634.
- Nyström, Erik G. (1967). "De nya kunderna". *BBL*, årg. 52, nr. 1, s. 3.
- Möhlenbrock, Sigurd (1967). "Organisationen av folkbibliotek iorstäder". *BBL*, årg. 52, nr. 1, s. 17-28.
- Edbom, Ture (1967). "PR, prioriteringar och bibliotek". *BBL*, årg. 52, nr. 7, s. 560-563
- Oschner, Friedrich (1967). "Ut i offentligheten!". *BBL*, årg. 52, nr. 7, s. 564-568.
- Sollerman, Pelle (1968). "Borgerlig hegemoni på bibliotekens tidningshyllor?". *BBL*, årg. 53, nr. 1/2, s. 14-15.
- Thulin, Kjerstin (1968). "Den sociala verksamheten vid Malmö stadsbibliotek". *BBL*, årg. 53, nr. 5, s. 529-533.
- Oschner, Friedrich (1968). "Folkbibliotekens målsättning". *BBL*, årg. 53, nr. 6, s. 681-687.
- Nordström, Tore (1968). "Corner club". *BBL*, årg. 53, nr. 6, s. 716-719.
- Lundgren, Åsa (1968). "Boken på jobbet". *BBL*, årg. 53, nr. 8, s. 923-925.
- Höök, Lisbeth (1969). "Bibliotek på fångvårdsanstalter", *BBL*, årg. 54, nr. 4, s. 299-301.
- Edbom, Ture (1969). "Mål i bibliotekens sikte". *BBL*, årg. 54, nr. 5, s. 451-457.
- Ochsner, Friedrich (1969). "Målformuleringsdebatten". *BBL*, årg. 54, nr. 7/8, s. 735-738.
- Persson, Eva (1969). "Estraddebatt om biblioteksforskning". *BBL*, årg. 54, nr. 7/8, s. 740-742.
- Bergh, Lars (1969). "Rationalisera biblioteken - en kulturpolitisk nödvändighet?". *BBL*, årg. 54, nr. 9, s. 878-879.
- Bolay, Karl H. (1970). "Maktkoncentration och demokrati". *BBL*, årg. 55, nr. 3, s. 110-111.
- Östling, Erik & Ventura, Fosco (1970). "Systemet och människan: funderingar kring ett experiment". *BBL*, årg. 55, nr. 6, s. 193-196
- Olsson, Hans-Olof et al. (1970). "SAB-debatt". *BBL*, årg. 55, nr. 6, s. 197-202.

- Öberg, Lars (1972). "Behövs riktlinjer för bokurval?". *BBL*, årg. 57, nr. 5, s. 148-150.
- Ristarp, Jan & Sandblad, Helena (1972). "Vem ska välja?". *BBL*, årg. 57, nr. 6, s. 176.
- Renborg, Greta (1972). "Vem får gå tomhänt från sitt bibliotek?". *BBL*, årg. 57, nr. 8, s. 243-245.
- Wettstein, Volkmar (1972). "Tomma bibliotek?". *BBL*, årg. 57, nr. 10, s. 272.
- Härilin, Marianne (1973). "Bibliotekens experiment med pocketböcker". *BBL*, årg. 58, nr. 1, s. 8-10.
- Renborg, Greta (1973). "Vilka utställningar kan biblioteken visa". *BBL*, årg. 58, nr. 5, s. 97-98.
- Tellerup, Ulrik (1973). "Bibliotekens inköspolitik". *BBL*, årg. 58, nr. 11, s. 187-188.
- Myrdal, Jan (1973). "Den nuvarande inköspolitiken - en kulturfara". *BBL*, årg. 58, nr. 11, s. 189-191.
- Lundgren, Lena (1973). "Exemplet Sven Hassel: 'vi måste själva ta ansvar för bokurvalet'". *BBL*, årg. 58, nr. 12, s. 221-223.
- Bianchini, Bianca (1973). "Bokinköp och moraliskt mod". *BBL*, årg. 58, nr. 13, s. 234.
- Bräck, Anita (1973). "Fossila funderingar?". *BBL*, årg. 58, nr. 13, s. 234-236.
- Höglund, Anna-Lena (1973). "Hjälp oss Myrdal, Engström!". *BBL*, årg. 58, nr. 15, s. 270-272.
- Tellerup, Ulrik (1973). "En ung bibliotekaries stenålderstankar". *BBL*, årg. 58, nr. 15, s. 272.
- André, Ingrid et al. (1974). "Kvalitetstänkande eller censur? Svar om ockultismen". *BBL*, årg. 59, nr. 10, s. 176-178.

Bibliotek i samhälle

- Engdal, Britt (1969). "BIS debuterar i Göteborg". *BiS*, nr. 1, s. 7-8.
- Engström, Alf (1969). "Det sociala biblioteket - allaktivitetshuset". *BiS*, nr. 1, s. 9-13.
- Lundgren, Tord & Lundgren, Åsa (1969). "Folk ska få vad folk vill ha". *BiS*, nr. 1, s. 14-17.
- Hedlund, Elisabeth (1969). "Vem bestämmer på biblioteken". *BiS*, nr. 2, s. 11.
- Forsman, Brigitta (1969). "Envar sin egen bibliotekarie?". *BiS*, nr. 2, s. 19-20.
- Kyllenius, Sven (1969). "Sigge är stark i Laxå". *BiS*, nr. 3/4, s. 33-34.
- "BiS' Program" (1970). *BiS*, nr. 5, s. 8-9.
- Håtveit, Lillemor (1970). "Bibliotekskontorist - värdelös eller ovärderlig". *BiS*, nr. 5, s. 18.
- Albinson, J. & Cederström, L. (1970). "Politisk enkät?". *BiS*, nr. 5, s. 19.
- Aldén, Ulla. (1970). "Bibliotekskontorist - farlig konkurrent?". *BiS*, nr. 5, s. 22-23.
- Skårman, Arne (1970). "BU och den korporativa staten". *BiS*, nr. 5 s. 24-30.
- Engström, Alf & Sandblad, Helena (1970). "Att jobba med allaktivitet". *BiS*, nr. 5, s. 41-46.
- Hallonsten, Sven (1970). "Jönköping 'de vida vyernas stad'". *BiS*, nr. 6, s. 10-12.
- Engström, Alf (1970). "Orepresenterad representant". *BiS*, nr. 6, s. 12-14.

"Politik och bibliotek" (1970). *BiS*, nr. 6, s. 45-46.

Albinson, Jan (1970). "Lag och ordning". *BiS*, nr. 7, s. 11-13.

Engström, Alf (1970). "Neutralt bibliotek". *BiS*, nr. 7, s. 13.

"Ledare" (1970). *BiS*, nr. 10, s. 4-5.

Berggren, Olaf (1970). "Dom ska lära sig svenska". *BiS*, nr. 10, s. 11-13.

Kaitavuori, Ulla (1970). "Konferens om biblioteken och de finskspråkiga invandrarna". *BiS*, nr. 10, s. 26-29.

"Ledare" (1970). *BiS*, november 1970, s. 4-5

Brigand, J. (1971). "SFF: svenska folkbibliotekarieförtryckarna?" *BiS*, nr. 11, s. 12-14.

Skårman, Arne (1971). "Lämna SACO". *BiS*, nr. 11, s. 15-16.

Carlbrand, Doris (1971). "Norrbottens bibliotekskottar (NRBK)". *BiS*, nr. 11, s. 20.

"Intresseföreningen för Värmländska bibliotekskontorister" (1971). Intresseföreningen för Värmländska bibliotekskontorister, *BiS*, nr 11, s 21.

Bårström, Birgitta (1971). "Varför läser barn Kitty-böcker?". *BiS*, nr. 11, s. 34-37.

"Ämnesgruppen för social biblioteksverksamhet" (1971). *BiS* ämnesgrupp för social biblioteksverksamhet. *BiS*, nr. 12, s. 16-17.

"Refuserat" (1971). *BiS*, nr. 12, s. 30.

Bruce, Olga (1971). "Skäl att lämna SFF". *BiS*, nr. 12, s. 31.

Engström, Alf (1971). "SAB-mötet - utfodring och munkavle". *BiS*, nr. 13, s. 6-8.

"En utmaning mot SFF" (1971). *BiS*, nr. 13, s. 24.

Berggren, Olaf (1971). "Om löneavtalets innebörd för biblioteksarbetarna". *BiS*, nr. 13, s. 25-27.

"Ledare" (1971). *BiS*, nr. 14/15, s. 3.

Berggren, Olaf (1972). "BiS-debatt". *BiS*, nr. 16, s. 24-26.

Sundqvist, Roland (1972). "En påle i köttet på Åhlén & Åkerlund". *BiS*, nr. 16, s. 39.

Ledare (1972). *BiS*, nr. 17, s. 3-4.

Borén, Ingjerd (1972). "Demokratin som kom bort". *BiS*, nr. 17, s. 16-18.

Atlestam, Ingrid (1972). "En dag i linjestabsorganisationen". *BiS*, nr. 17, s. 19.

Lundgren, Lena (1972). "Varför motionera?". *BiS*, nr. 17, s. 34-36.

Forsman, Birgitta (1972). "Vi ska ösa båten". *BiS*, nr. 17, s. 38-43.

Sandin, Gunnar (1972). "Notiser från ett bokcafé". *BiS*, nr. 18, s. 12-14.

Hagberg, Finn (1972). "Kommentar till 9 SFF:ska punkter". *BiS*, nr. 18, s. 15.

Isaksson, Britt (1972). "Arbetsplatsdemokrati?". *BiS*, nr. 19, s. 9.

"Varför arbetsplatsdemokrati" (1972). *BiS*, nr. 19, s. 11-12.

Berggren, Olaf (1972). "Därför är arbetsplatsdemokratin ett argument för socialismen". *BiS*, nr. 19, s. 13.

"Arbetsplatsdemokrati: mål eller medel?" (1972). *BiS*, nr. 19, s. 15.

"Skendemokrati" (1972). *BiS*, nr. 19, s. 20.

Berggren, Olaf, Quist, Sif & Isaksson, Britt. (1972). "Vad kräver arbetsplatsdemokrati av oss". *BiS*, nr. 19, s 21-22.

- Berggren, Olaf, Quist, Sif & Isaksson, Britt (1972). "Praktiska exempel på arbetsplatsdemokrati". *BiS*, nr. 19, s. 23-24.
- "Ledare" (1973). *BiS*, nr. 20, s. 3-6.
- Nilsson, Ann Margret (1973). "Att vara kontorist". *BiS*, nr. 20, s. 28-29.
- "Demokrati på arbetsplatsen" (1973). Arbetsgruppen Demokrati på arbetsplatsen BiS i Malmö-Lund, *BiS*, nr. 20, s. 30-33.
- Ribbing, Anna Kristina (1973). "Om fördelningen av arbetet mellan oss". *BiS*, nr. 20, s. 34-36.
- Berggren, Olaf (1973). "Varför ska biblioteken köpa böcker på invandrarpråken". *BiS*, nr. 21/22, s. 13-20.
- "Var skall man köpa böckerna?" (1973). *BiS*, nr. 21/22, s. 30-34.
- Ribbing, Anna Kristina (1973). "NRU". *BiS*, nr. 21/22, s. 49-51.
- Björk, Eva et al. (1974). "Tankar kring massmarknadslitteraturen". *BiS*, nr. 23, s. 10-14.
- Sandblad, Helena & Ristarp, Jan (1974). "'Va, den där gamla klasskampen igen?!'". *BiS*, nr. 23, s. 15-17.
- Arvidsson, Stellan (1974). "Bokförlagen bör socialiseras". *BiS*, nr. 23, s. 18-21.
- Edman, Lena (1974). "Om erotik och om erotisk litteratur". *BiS*, nr. 23, s. 27-30.
- Hagberg, Finn (1974). "Vilken klass tillhör biblioteksarbetarna?". *BiS*, nr. 23, s. 31-32.
- "Demokrati på arbetsplatsen" (1974). Arbetsgruppen Demokrati på arbetsplatsen, *BiS*, nr. 23, s. 37-40.
- Klasén, Lars & Sommansson, Agneta (1974). "Är bibliotekarierna arbetare?". *BiS*, nr. 24, s. 25-26.
- Hörnström, Pär (1974). "Biblioteksarbetare: är det sådana som uppför biblioteksbyggnader?". *BiS*, nr. 24, s. 27-29.
- Berggren, Olaf & Eriksson, Birgitta (1974). "Varför är vi med i SKTF?". *BiS*, nr. 24, s. 30-31.
- Persson, Anna Christina (1974). "Om fackföreningstillhörighet för bibliotekarier". *BiS*, nr. 24, s. 32.
- Sjögren, Torgny (1974). "Brist på läsvana". *BiS*, nr. 24, s. 33-35.
- Ekman, Maud (1974). "Varför läser vi böcker". *BiS*, nr. 26, s. 5-7.
- Rydqvist, Lars & Jentsch, Tomas (1975). "Kulturhus - är'e bra 're?". *BiS*, nr. 29, s. 22-23.

Litteraturförteckning

- 1968 års litteraturutredning (1972). *Försök med bibliotek: Litteraturutredningens biblioteksstudier: separat bilagedel 2 till Litteraturutredningens huvudbetänkande*. Stockholm. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1972:61).
- 1970 års rationaliseringsutredning vid folkbiblioteken (1972). *Biblioteksarbete: en översyn av verksamheten vid kommunala bibliotek: betänkande*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Akatsu, Yoshiko (2004). *Det svenska vetenskapliga biblioteksväsendet under 1950-talet*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:68).
- Alexandersson, Martin (2004). *Debatt om informationsfrihet i kris: en studie över upphovsrättsdebatten i några svenska biblioteksorienterade tidskrifter 1996-2001*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:10).
- Antonsson, Lina & Aspernäs, Helena (2007). "Folkbibliotekets funktioner i det lokala samhället": en idéanalytisk studie av fyra biblioteksplaner. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2007:116).
- Atlestam, Ingrid, Bergmark, Madeleine & Halasz, Eva (1997). *Fullbokat: Göteborgs folkbibliotek 1862-1997*. Göteborg: Göteborgs stadsbibliotek.
- Audunson, Ragnar (1996). *Change processes in public libraries: a comparative project within an institutionalist perspective*. Oslo: Høgskolen i Oslo, (HiO-rapport, 1996:1).
- Bachman, Marie-Louise (1991). "Bibliografiskt samarbete och ADB: en översikt 1955-1975". Ingår i Sandgren, Folke, Ström, Ingrid & Lindqvist, Sune (red.). *Framsynthets ihugkommelse: en vänbok till Sune Lindqvist på 80-årsdagen den 26 oktober 1991*. Stockholm: Kungl. biblioteket. (Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 51). S. 7-26.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005a). "Diskursanalys". Ingår i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 305-362.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005b). "Idé- och ideologianalys". Ingår i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 149-179.
- Berndtsson, Frida & Hildén, Emma (2005). *Det mänskligas livsluft: en ideologianalys av Krusenstjernafejden*. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:128).
- Björkman, Margareta (1992). *Läsarnas nöje: kommersiella lånebibliotek i Stockholm 1783-1809*. Uppsala: Uppsala universitet, Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen. (Skrifter utgivna av Avdelningen för

- litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 29). Diss. Uppsala universitet.
- Black, Alistair (1996). *A new history of the English public library: social and intellectual contexts, 1850-1914*. London: Leicester University Press.
- Black, Alistair (2000). *The public library in Britain, 1914-2000*. London: British Library.
- Black, Alistair (2001). "The Victorian information society: surveillance, bureaucracy, and public librarianship in the 19th-century Britain". *The Information Society*, vol. 17, nr. 1, s. 63-80.
- Black, Alistair (2003). "False optimism: modernity, class, and the public library in Britain in the 1960s and 1970s". *Libraries and Culture*, vol. 38, nr. 3, s. 201-213.
- Block, Eva (1982). *Frihet, jämlikhet och andra värden: svensk inrikespolitisk debatt på dagstidningarnas ledarsidor 1945-1975*. Lund: Studentlitteratur. (Kulturindikatorer: Svensk symbolmiljö 1945-1975, Rapport, 4).
- Boëthius, Ulf (1989). När Nick Carter drevs på flykten: kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909. Stockholm: Gidlund.
- Boëthius, Ulf (1990). "Högt och lågt inom kulturen: moderniseringsprocessen och de kulturella hierarkierna". Ingår i Fornäs, Johan & Boëthius, Ulf (red.). *Ungdom och kulturell modernisering*. Stockholm: Symposion. (FUS-rapport, 2).
- Brante, Thomas (2001). "Consequences of realism for sociological theory-building". *Journal for the Theory of Social Behaviour*, vol. 31, nr. 2, s. 167-195.
- Brante, Thomas (2005). "Några ord om realismen, Bhaskar och Laclau", *Fronesis*, nr. 19-20, s. 193-198.
- Burius, Anders (1994). "Sockenbiblioteket – mellan filantropi och folkbibliotek". *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen*, årg. 81, nr 1, s. 25-54.
- Byberg, Lis (2009). "A short history of Norwegian public libraries and 'how they got that way'". Ingår i Dyrbye, Martin et al. (red.). *Library spirit in the Nordic and Baltic countries: historical perspectives*. Tampere: Hibolire. S. 42-48.
- Byberg, Lis & Frisvold, Øivind (2001). "Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter". Ingår i Audunson, Ragnar Andreas & Lund, Niels Windfeld (red.). *Det siviliserte informasjonssamfunn: folkbibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 63-87.
- Byberg, Lis & Torstensson, Magnus (2009). *"Library Spirit" i de Baltiska och Nordiska länderna: Paper presenterat vid konferensen Mötesplats inför framtiden 14-15 oktober 2009 i Borås*. Borås: Högskolan i Borås.
- Diani, Mario (1992). "The concept of social movement". *The Sociological Review*, vol. 40, nr. 1, s. 1-25.
- Eagleton, Terry (1994). "Introduction". Ingår i Eagleton, Terry (red.). *Ideology*. London: Longman. S. 1-20.
- Ekéus, Rolf (2008). "1968 – det internationella skeendet". Ingår i Almqvist, Kurt (red.). *Betydelsen av revolutionsåret 1968: kärhusockupationen 40 år*. Stockholm: Atlantis. S. 51-55.
- Emerek, Leif (2001). "At skrive bibliotekshistorie: om grundlæggelsen af det moderne folkebibliotek i Danmark". Ingår i Audunson, Ragnar Andreas & Lund, Niels

- Windfeld (red.). *Det siviliserte informasjonssamfunn: folkbibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 88-117.
- Evans, Richard J. (2008). *Till historiens försvar*. 2. uppl. Stockholm: SNS Förlag.
- Eyerman, Ron & Jamison, Andrew (2005). *Sociala rörelser i en ny tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Florén, Anders & Ågren, Henrik (2006). *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Folkbibliotekssakkunniga (1949). *Folk- och skolbibliotek: betänkande och förslag*. Stockholm. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1949:28).
- Frenander, Anders (1999). *Debattens vågor: om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Göteborg: Institutionen för idé- och lärdoms historia, Göteborgs universitet. (Arachne, 13).
- Garrison, Dee (1979). *Apostles of culture: the public librarian and American Society, 1876-1920*. New York: The Free Press.
- Gerring, John (1997). "Ideology: a definitional analysis". *Political Research Quarterly*, vol. 50, nr. 4, s. 957-994.
- Gustavsson, Bernt (1991). *Bildningens väg: tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880-1930*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. Diss. Göteborgs universitet.
- Hansson, Joacim (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet: en diskursstudie*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 17). Lic.-avh. Göteborgs universitet.
- Hansson, Joacim (1999). *Klassifikation, bibliotek och samhälle: en kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 19). Diss. Göteborgs universitet.
- Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under hundra år*. Linköping: Mimer, institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet. (Mimers småskrifter).
- Hansson, Joacim (2010). *Libraries and identity: the role of institutional self-image and identity in the emergence of new types of libraries*. Oxford: Chandos. (Chandos Information Professional Series).
- Harris, Michael (1978). "The purpose of the American public library: a revisionist interpretation of history". Ingår i Totterdell, Barry (red.). *Public library purpose: a reader*. London: Clive Bingley. S. 39-53
- Hedbom, Jakob & Lindroos, Erik (2010). *Folkbiblioteket i den statliga kulturpolitiken: en ideologianalytisk studie av propositionen Tid för kultur*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Kandidatuppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2010:26).
- Hedemark, Åsa (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Uppsala: Institutionen för ABM vid Uppsala universitet. (Skrifter utgivna vid institutionen för ABM vid Uppsala universitet, 3). Diss. Uppsala universitet.
- Heeger, Robert (1972). "Vad är en ideologi?". *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr. 3, s. 307-325.
- Holmqvist, Veronica (2005). *Synen på litteratur i 1970- talets och 1990-talets svenska kulturpolitik: en idéanalytisk ansats*. Borås: Högskolan i Borås,

- Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:20).
- Höglund, Lars & Wahlström, Eva (2009). *Användningen och attityderna: en rapport om folkbibliotek baserad på SOM-undersökningen*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.
- Jarrick, Arne (2005). "Källkritiken måste uppdateras för att inte reduceras till kvarleva". *Historisk tidskrift*, nr. 2, s. 221-231.
- Jenkins, Keith (1991). *Re-thinking history*. New York: Routledge.
- Jeppsson, Ann-Lis (1981). *Tankar till salu: genombrottsidéerna och de kommersiella lånebiblioteken*. Uppsala: Uppsala universitet. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 13). Diss. Uppsala universitet.
- Jochumsen, Henrik & Hvenegaard Rasmussen, Casper (2006). *Folkebiblioteket under förändring: modernitet, felt og diskurs*. København: Danmarks Biblioteksforening, Danmarks Biblioteksskole.
- Jones, K. H. (1978). "Towards a re-interpretation of public library purpose". Ingår i Totterdell, Barry (red.). *Public library purpose: a reader*. London: Clive Bingley. S. 122-135.
- Jonsson, Bosse (2003). *Medborgaren och marknaden: pedagogisk diskurs för folkbibliotek*. Linköping: Linköpings universitet, Filosofiska fakulteten. (Linköping studies in education and psychology, 90). Diss. Linköpings universitet.
- Jonsson, Tomas (1994). "Ett antinomiskt ideologibegrepp - en skiss". Ingår i Olausson, Lennart (red.). *Idéhistoriens egenheter: teori- och metodfrågor inom idéhistorien*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion. (Symposion bibliotek). S. 147-189.
- Jost, John T. (2006). "The end of the end of ideology". *American Psychologist*, vol. 61, nr. 6, s. 651-670.
- Kilander, Svenbjörn (1991). *Den nya staten och den gamla: en studie i ideologisk förändring*. Uppsala: Uppsala universitet. (Studia Historica Upsaliensia, 164).
- Larrain, Jorge (1979). *The concept of ideology*. London: Hutchinson. (Hutchinson University Library).
- Larsson, Hans (1989). *Tidstecken: Stockholms arbetarbibliotek och samhällskroppens utformning, 1892-1927*. Stockholm: Kommittén för Stockholmsforskning. (Monografier utgivna av Stockholms stad, 87).
- Lewin, Leif (1967). *Planhushållningsdebatten*. 2. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Liedman, Sven-Eric (1980). *Surdeg: en personlig bok om idéer och ideologier*. Stockholm: Författarförlaget.
- Liedman, Sven-Eric (1989a). "Om ideologier". Ingår i Liedman, Sven-Eric & Nilsson, Ingemar (red.). *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*. 2. uppl. Göteborg: Institutionen för idé- och lärdoms historia, Göteborgs universitet. (Arachne, 6). S. 7-45.
- Liedman, Sven-Eric (1989b). "Medborgarkompetens och konflikter". Ingår i Liedman, Sven-Eric & Nilsson, Ingemar (red.). *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*. 2. uppl. Göteborg: Institutionen för idé- och lärdoms historia, Göteborgs universitet. (Arachne, 6). S. 103-114.

- Limberg, Louise & Folkesson, Lena (2006). *Undervisning i informationssökning: slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid; 31).
- Limberg, Louise, Hultgren, Frances & Jarneving Bo (2002). *Informationssökning och lärande: en forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket. (Skolverkets monografserie).
- Malmsten, Anne-Marie & Oscarsson, Katarina (2007). *Debatten om bibliotekarieutbildningen inför förändringarna av utbildningen år 1972 respektive år 1993 - sådan den återspeglas i bibliotekstidskrifter*. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2007:8).
- McColvin, Lionel R. (1957). *The chance to read*. 4., rev. uppl. London: Phoenix House.
- McColvin, Lionel R. (1978). "The purpose and values of a library service". Ingår i Totterdell, Barry (red.). *Public library purpose: a reader*. London: Clive Bingley. S. 33-38.
- McLellan, David (1995). *Ideology*. Buckingham: Open University Press. (Concepts in the social sciences, 1).
- Myrstener, Mats (1998). *På väg mot ett stadsbibliotek: folkbiblioteksväsendets framväxt i Stockholm t o m 1927*. Borås: Valfrid. Lic.-avh. Uppsala universitet.
- Myrstener, Mats (2008). *De första folkbiblioteken i Stockholm: folkbibliotek och andra bibliotek före stadsbibliotekets tillkomst 1928*. Stockholm: Stockholms stadsbibliotek. (Stockholms stadsbiblioteks skriftserie, 15).
- Mäkinen, Ilkka (2001). "Konturer och bakgrund till utvecklingen av de finska allmänna biblioteken". Ingår i Audunson, Ragnar Andreas & Lund, Niels Windfeld (red.). *Det siviliserade informationsamfund: folkbibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 118-141.
- Möhlenbrock, Sigurd (1970). *Biblioteksadministration: teori och praktik*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Nilsson, Göran B. (1973). "Om det fortfarande behovet av källkritik. Jämte några reflexioner över midsommaren 1941". *Historisk tidskrift*, nr 2, s. 173-211.
- Nilsson, Göran B. (2002). "Den källkritiska processen - mer än ett hederligt hantverk: en studie i sunt förnuft". *Scandia: tidskrift för historisk forskning*, vol. 68, nr. 2, s. 179-194.
- Nilsson, Roddy (2005). "Postmodernism, källkritik och historieskrivning". *Historisk tidskrift*, nr. 2, s. 233-248.
- Nilsson, Sven (1999). *Kulturens vägar: kultur och kulturpolitik i Sverige*. Malmö: Polyvalent.
- Nordvall, Henrik (2008). *I skärningspunkten mellan det globala och det lokala: tolkningsprocesser och koalitionsbyggande i organiseringen av lokala sociala forum*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande. (Linköping studies in behavioural science, 125). Diss. Linköpings universitet.
- Ochsner, Friedrich (1972). *Demokrati på arbetsplatsen bibliotek: PM*. Nacka: Svenska Folkbibliotekarieförbundet.

- Oliver, Pamela E. & Johnston, Hank (2000). "What a good idea! Ideologies and frames in social movement research". *Mobilization: An International Quarterly*, vol. 5, nr. 1, s. 37-54.
- Palmgren, Valfrid (1911). *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, afgivet den 28 september 1911*. Stockholm: Ivar Hæggströms Boktryckeri.
- Persson, Helena (2008). *Barn, läsning och genus: en idéanalytisk undersökning av två svenska bibliotekstidskrifter*. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2008:116).
- Plænge Jacobson, Thord (1982). "Folkbiblioteken under 1960- och 70-talen". Ingår i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från Folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: LiberFörlag. S. 87-100.
- Renborg, Greta (1970). *Att arbeta med bibliotekens PR*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Rydbeck, Kerstin (1995). *Nykter läsning: den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896-1925*. Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen. (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 32). Diss. Uppsala universitet.
- Salomon, Kim (1996). *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Seldén, Lars & Sjölin, Mats (2003). "Kunskap, kompetens och utbildning: ett bibliotekariedilemma under 100 år". *Svensk biblioteksforskning*, vol. 14, nr. 4, s. 19-67.
- Sjödell, Erik (2000). *Debatten om biblioteksdatoriseringen: tendenser i Biblioteksbladet, Bis och DIK-forum 1970-1999*. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2000:66).
- Sjösten, Nils-Åke (1993). *Sockenbiblioteket - ett folkbildningsinstrument i 1870-talets Sverige: en studie av folkskoleinspektionens bildningssyn i relation till sockenbiblioteken och den tillgängliga litteraturen*. Linköping: Linköpings universitet. (Linköping studies in education and psychology, 37). Diss. Linköpings universitet.
- Skouvig, Laura Henriette Christine (2004). *De danske folkebiblioteker ca. 1880-1920: en kulturhistorisk undersøgelse ud fra dannelses- og bevidsthedshistoriske aspekter med belysning af tilknytningsforholdet til staten og "det offentlige"*. Köpenhamn: Danmarks biblioteksskole, Institut for Biblioteksudvekling. Ph.d.-afhandling Danmarks biblioteksskole.
- Smångs, Britta & Tornbjær, Eva (2009). *Biblioteken och 2.0: en idéanalys av synen på den sociala webben i några skandinaviska bibliotekstidningar*. Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2009:70).

- Sundgren, Per (2007). *Kulturen och arbetarrörelsen: kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. Stockholm: Carlsson. Diss. Stockholms universitet.
- Sundin, Olof (2005). "Webbaserad användarundervisning: ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis". *Human IT*, vol. 7, nr. 3, s. 109-168.
- Svedjedal, Johan (1993). *Bokens samhälle: Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887-1943*. Stockholm: Svenska bokförläggareföreningen.
- Torstendahl, Rolf (2005). "Källkritik, metod och vetenskap". *Historisk tidskrift*, nr. 2, s. 209-217.
- Tosh, John (1994). *Historisk teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Tynell, Knut (1931). *Folkbiblioteken i Sverige*. Stockholm: Norstedt. (Norstedts lilla bibliotek, Det svenska folkbildningsarbetet, 1).
- Torstensson, Magnus (1994). "Studiecirkelbiblioteken – ett viktigt inslag i den halländska bildningshistorien". Ingår i Samuelsson, Carl-Olof & Torstensson, Magnus (red.). *När boken kom till bygden: om folkrörelsebiblioteken i Halland*. Örskelljunga: Settern. S. 9-31.
- Torstensson, Magnus (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg: Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, Göteborgs universitet. (Uppsatser från Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, 1). Lic.-avh. Göteborgs universitet.
- Torstensson, Magnus (2008). "Folkbiblioteket – traditionsrik institution med framtida utmaningar". Ingår i *Årsbok om folkbildning. 2007 Forskning & utveckling*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning. S. 11-25.
- Torstensson, Magnus (2010). "Initiativ i folkbiblioteksfrågan i Sverige i riksdagen och i lärare- och folkbildningskretsar fram till år 1930". *Biblioteksforeningens medlemsinformation*, vol. 1. Tillgänglig: <http://bada.hb.se/bitstream/2320/7599/1/BibIMusMedlBlad2010I.pdf> [2011-03-09].
- Utterström, Bengt (1959). *Läsesällskap och lånebibliotek i Karlskrona 1794-1863: idéströmningar och tidshändelser återspeglade i ett landsortsbibliotek*. Karlskrona: Föreningen Gamla Karlskrona. (Föreningen Gamla Karlskrona, Årsbok 1958-1959).
- Vestheim, Geir (1992). *Folkebibliotek i förvandling*. Oslo: Norske Samlaget.
- Vestheim, Geir (1997). *Fornuft, kultur og velferd: ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk*. Oslo: Norske Samlaget. Diss. Göteborgs universitet.
- Waller, Vivienne (2009). "The relationship between public libraries and Google: too much information". *First Monday*, vol. 14, nr. 9.
- Wallin, Kerstin E. (1998). "Valfrid Palmgren – kvinnlig visionär på KB". Ingår i Burius, Anders. *Några hyll(nings)centimeter: festskrift till Folke Sandgren den 15 februari 1998*. Stockholm: Kungliga biblioteket. (Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 58). S. 325-332.
- Weberman, David (1997). "Liberal democracy, autonomy and ideology critique". *Social Theory and Practice*, vol. 23, nr. 2, s. 205-233.
- Wettersgren, Åsa (2005). *Moving and jamming: implications for social movement theory*. Karlstad: Karlstad universitet (Karlstad University studies, 3). Diss. Karlstad universitet.

- Wettergren, Åsa & Jamison, Andrew (2006). "Rörelseforskningens historia och perspektiv". Ingår i Wettergren, Åsa & Jamison, Andrew (red.). *Sociala rörelser: politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur. S. 9-41.
- Wiklund, Martin (2006). *I det modernas landskap: historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Stockholm: Symposion.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Zetterlund, Angela (1997). "Om folkbildningens roll i biblioteksvärlden". Ingår i Klasson, Maj (red.). *Folkbildning och bibliotek?: på spaning efter spår av folkbildning och livslångt lärande i biblioteksvärlden*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 13). S. 26-47.
- Åberg, Åke (1979). "Från Luther till Libris: folkbibliotekens historia i Sverige". *Förr och nu: Tidskrift för en folkets kultur*, nr. 5, s. 5-36.
- Åberg, Åke (1982). "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet". Ingår i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från Folkbiblioteksutredningen*. Stockholm: LiberFörlag. S. 47-85.
- Ågren, Maria (2005). "Synlighet, vikt, trovärdighet - och självkritik. Några synpunkter på källkritikens roll i dagens historieforskning". *Historisk tidskrift*, nr. 2, s. 261-272.
- Åkerstedt, Jonas (1967). *Den litterate arbetaren: bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912-1930*. Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen. (Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen i Uppsala, 1).
- Åsfält, Maria (2009). *Lokal kulturpolitik på 2000-talet?: en ideologianalys av fem kommunala kulturpolitiska visionsdokument*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2009:27).
- Östholm, Hanna (2000). *Litteraturens uppodling: läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. Hedemora: Gidlund. Diss. Uppsala universitet.
- Östling, Erik & Nordström, Tore (1974). *Ska biblioteken göra allt?: två personliga inlägg om den allmänskulturella verksamheten*. Lund: Bibliotekstjänst. (Biblioteksdebatt, 1).